

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΙΣΤΟΡΙΑ,
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΑΙ
ΝΟΤΙΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

***ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΑΝΕΝΕΡΓΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ ΣΤΟ
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (Π.Σ.Θ.).
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΩΝ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ***

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΜ:17010

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΕΛΕΝΗ Γ. ΓΑΒΡΑ

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ Α. ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2018

Η έγκριση της Μεταπτυχιακής Εργασίας από το Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας δεν υποδηλώνει αναγκαστικά ότι αποδέχεται το Τμήμα τις γνώμες του συγγραφέα.

*Στους γονείς μου,
Κωνσταντίνο και Αθηνά*

...Δεν είναι πραγματικά παράλογο μια ολόκληρη επιφάνεια της πόλης να μένει αχρησιμοποίητη και να περιορίζεται στα ρομαντικά τετ-α-τετ των κεραμιδιών με τα αστέρια;

Le Corbusier, (2004), *Για μια Αρχιτεκτονική*, Εκκρεμές, σελ 72

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
ABSTRACT	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΧΩΡΟΙ	11
1.1. Εξέλιξη και μετασχηματισμός στο αστικό τοπίο	11
1.2. Δημόσιος Αστικός Χώρος.....	16
1.3. «Κενή» αστική γη.....	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΑΝΕΝΕΡΓΩΝ ΧΩΡΩΝ	25
2.1. Έννοια, εξέλιξη και περιεχόμενο της βιώσιμης ανάπτυξης	25
2.2. Ευρωπαϊκές παρεμβάσεις και παραδείγματα	30
2.3. Επανάχρηση στρατιωτικών εκτάσεων στον ελληνικό χώρο	46
2.3.1. Το χρονικό αποδέσμευσης των στρατοπέδων	46
2.3.2. Παραδείγματα επανάχρησης στρατιωτικών εκτάσεων στον ελληνικό χώρο ..	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΕΝΕΡΓΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ ΣΤΟ Π.Σ.Θ.	59
3.1. Μετασχηματισμός στην πόλη της Θεσσαλονίκης.....	59
3.2. Προγράμματα και αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί στο Π. Σ. Θ.	64
3.2.1. Ρυθμιστικό Σχέδιο Θεσσαλονίκης.....	64
3.2.2. EUROPAN 1997 / Δυτικό Τόξο.....	67
3.2.3. Αναπτυξιακή εταιρία ΒΔ Θεσσαλονίκη	69
3.2.4. Το πρόγραμμα «ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2012».....	69
3.3. Η περίπτωση των στρατοπέδων στη Θεσσαλονίκη.....	70
3.3.1. Στρατόπεδο Κόδρα	75
3.3.2. Στρατόπεδο Παύλου Μελά.....	83
3.3.3. Στρατόπεδο Καρατάσιου	97
3.3.4. Απαντήσεις ερωτηματολογίου.....	107
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	126
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι : ΠΙΝΑΚΕΣ SWOT.....	129
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	132
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ	136
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	137
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ– ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ	149
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	151

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της σύγχρονης πόλης, που οδηγεί στην υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, είναι η έλλειψη ελεύθερων υπαίθριων χώρων και χώρων πρασίνου. Είναι ένα ζήτημα διαχρονικό και αποτυπώνεται σε πολλές περιοχές εντός και εκτός Ελλάδας. Συγκεκριμένα, η πόλη της Θεσσαλονίκης περιλαμβάνει πολλούς υπαίθριους χώρους, που παραμένουν ανενεργοί. Σε αυτούς συγκαταλέγονται και οι δημόσιες εκτάσεις εγκαταλελειμμένων στρατοπέδων, που πολλοί τις αποκαλούν «κενές», και λόγω της υπερτοπικής τους σημασίας θεωρούνται ότι είναι απόθεμα ζωής πλέον για την πόλη. Αυτοί οι χώροι με την κατάλληλη αντιμετώπισή τους θα μπορούσαν να ενταχθούν στον αστικό ιστό και να εξελιχθούν σε χώρους βιώσιμους και φιλικούς προς τους ανθρώπους με κύριο στόχο την ποιότητα της ζωής τους.

Από τα διαθέσιμα πρώην στρατόπεδα στο Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης η παρούσα διπλωματική εργασία ασχολείται με τις περιπτώσεις των στρατοπέδων Παύλου Μελά, Κόδρα και Καρατάσιου, με σκοπό να παρουσιαστούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα περισσότερα από αυτά στο ιδιοκτησιακό τους καθεστώς, καθώς και στο να αναδειχθεί το συγκεκριμένο ανενεργό αστικό απόθεμα, οι διάφορες πολιτιστικές δράσεις, που έχουν ήδη αρχίσει να αναπτύσσονται σε αυτά και η αξιοποίηση των κτιριακών εγκαταστάσεων εντός των στρατοπέδων. Η επανάχρησή τους και η ανάπλαση των χώρων βοηθούν στην επίλυση προβλημάτων της ευρύτερης περιοχής, στη διατήρηση της φυσικής και ψυχολογικής υγείας των πολιτών και στη βελτίωση του μικροκλίματος της περιοχής. Για την επιτυχημένη αποκατάσταση και επανένταξη των πρώην στρατοπέδων στον αστικό ιστό είναι αναγκαία η αποφυγή του κατατεμαχισμού των διατεθειμένων χώρων, η συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, καθώς και η εθελοντική συμμετοχή του κοινού στη διαχείρισή του.

Λέξεις κλειδιά: αστικό περιβάλλον, «κενοί» υπαίθριοι χώροι, επανάχρηση, ανάπλαση, ανενεργό αστικό απόθεμα, επανένταξη.

ABSTRACT

One of the most important problems of modern cities that leads to the degradation of the urban environment, is the lack of free open spaces and green space. It is a temporal issue that has an impact on many areas abroad and in Greece. Particularly, the city of Thessaloniki includes many open spaces that remain unused. These include public spaces of abandoned military camps, which are called “military brownfields” and due to their utmost (supralocal) significance, they are considered to be an asset for the city. By treating properly these places, they could be turned into viable and friendly spaces for people in order to improve their quality of life.

Among the available former camps of Thessaloniki urban area, this dissertation deals with the cases of former camps of Pavlou Mela, Karatasiou and Kodra with the view to present the problems of ownership, to show the abandoned sites and the cultural activities, which have already started to develop among them and to make use of the building infrastructure within camps. The reuse and renovation of the camp will help solve some of the problems of the surrounding urban area, maintain the physical and psychological health of the citizens and improve the micro – climate of the area. For a successful restoration and reintegration of the former military camp, it is indispensable to avoid the systematic division of the existing spaces, to achieve the cooperation of public and private sector and to make the public voluntarily participate in its management.

Key words: urban environment, brownfields areas, reuse, renovation, abandoned sites, integration

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πόλη αποτελεί έναν ζωντανό οργανισμό, που μπορεί να επηρεαστεί από πολλούς παράγοντες και να μεταβληθεί. Οι αλλαγές που πραγματοποιούνται έχουν αντίκτυπο και στην μορφή της πόλης και στην λειτουργία της. Ο έντονος ρυθμός ανάπτυξης των αστικών ιστών, που έχει παρατηρηθεί τα τελευταία χρόνια, έχει οδηγήσει σε αλλαγές σε σχέση με τη χρήση γης και πιο συγκεκριμένα στην εμφάνιση εγκαταλελειμμένων αστικών τόπων στο εσωτερικό των πόλεων. Εμφανίζονται, δηλαδή, περιοχές ή κτίρια που είτε δεν λειτουργούν καθόλου είτε υπολειτουργούν, προκαλώντας μια χωρική ασυνέχεια. Οι εκτάσεις αυτές θεωρούνται εμπόδιο, που διασπά την συνοχή του αστικού ιστού. Για πολλούς αυτοί οι τόποι ονομάζονται «κενοί», αλλά ουσιαστικά, όπως θα μελετηθεί παρακάτω, δεν είναι. Τόσο στο εξωτερικό όσο και στον ελληνικό χώρο συναντούμε «κενές» εκτάσεις.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία το χωρικό επίπεδο αναφοράς είναι η Θεσσαλονίκη, στην οποία έχει δημιουργηθεί ένα αξιόλογο απόθεμα εγκαταλελειμμένων περιοχών και κτιρίων. Ανάμεσα σε αυτά ξεχωρίζουμε τις εκτάσεις των στρατοπέδων. Τέτοιου είδους εκτάσεις υποβαθμίζουν τις περιοχές στις οποίες βρίσκονται και για αυτό το λόγο γίνονται προσπάθειες να ενταχθούν στον αστικό ιστό με σκοπό να υπάρξει μια χωρική συνέχεια. Σκοπός της εργασίας είναι να μελετηθούν τρία ανενεργά στρατόπεδα στην Θεσσαλονίκη, του Κόδρα, Παύλου Μελά και Καρατάσιου και να εξεταστεί ο βαθμός αξιοποίησής τους και η επανάχρησή τους στην πόλη της Θεσσαλονίκης, με σκοπό να αναδειχθούν και να αναζωογονηθούν προς όφελος των κατοίκων. Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την εκπόνηση της εργασίας βασίστηκε κυρίως στην βιβλιογραφική έρευνα και στην αρθρογραφία, ελληνική και ξένη. Αξίζει να σημειώσουμε ότι πολλά βιβλία και άρθρα μπορεί κανείς να τα βρει και διαδικτυακά. Η πλειονότητα των φωτογραφιών, που χρησιμοποιήθηκε στα τρία ανενεργά στρατόπεδα, στο πάρκο Γουδί και στο Πάρκο Ελευθερίας αποτελούν προσωπικό αρχείο, καθώς πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα, ενώ οι υπόλοιπες ανασύρθηκαν από το διαδίκτυο. Μοιράστηκαν, επίσης, ερωτηματολόγια τα οποία αφορούσαν στην κατάσταση που βρίσκονται τα στρατόπεδα, στο κτιριακό απόθεμά τους, στις δράσεις που λαμβάνουν χώρα σε αυτά, στον βαθμό ικανοποίησης των πολιτών.

Αναλυτικότερα, η δομή της εργασίας διαμορφώνεται από τρία βασικά κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο με τον τίτλο «Δημόσιοι Χώροι» διακρίνεται σε τρία υποκεφάλαια. Στο πρώτο υποκεφάλαιο μελετάται η σημασία του αστικού τοπίου και η εξελικτική πορεία των πόλεων από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έως τις μέρες μας. Σκοπός είναι να αντιληφθούμε πως έχει διαμορφωθεί το αστικό τοπίο και ποια η θέση του δημόσιου χώρου εντός αυτού. Το δεύτερο υποκεφάλαιο με τίτλο «Δημόσιος Αστικός Χώρος» εξετάζει τη σημασία του δημόσιου

αστικού χώρου, τις κατηγορίες του και το ρόλο του στην κοινωνία, τόσο σε οικονομικό, περιβαλλοντικό όσο και σε αισθητικό και κοινωνικό επίπεδο. Το τρίτο υποκεφάλαιο με τίτλο «Κενή Αστική Γη» ασχολείται με την έννοια των «κενών χώρων», ενώ θα δοθούν απόψεις, που έχουν εκφράσει μελετητές.

Το δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο «Επανάχρηση Ανενεργών Χώρων» διακρίνεται σε τρία υποκεφάλαια. Το πρώτο με τίτλο «Έννοια, εξέλιξη και περιεχόμενο της βιώσιμης ανάπτυξης» θα εξεταστούν ο ορισμός, οι αρχές και οι στόχοι της βιώσιμης ανάπτυξης, καθώς και το εργαλείο της επανάχρησης με το οποίο αντιμετωπίζεται το πρόβλημα της «κενής» γης. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο «Ευρωπαϊκές παρεμβάσεις και παραδείγματα» μελετώνται διάφορα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που στηρίζουν είτε υποβαθμισμένες περιοχές είτε εγκαταλελειμμένα κτίρια με σκοπό την ανάδειξή τους. Επικεντρώνεται, όμως, σε στρατιωτικές εκτάσεις που είναι πλέον ανενεργές. Στην συνέχεια παραθέτουμε ενδεικτικά παραδείγματα περιοχών ή κτιρίων που δέχθηκαν την στήριξη των προγραμμάτων αυτών. Το τρίτο υποκεφάλαιο «Επανάχρηση στρατιωτικών εκτάσεων στον ελληνικό χώρο» χωρίζεται σε δυο υποενότητες. Η πρώτη μελετά το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έγινε η αρχή για την αποδέσμευση των στρατοπέδων στην Ελλάδα, ενώ στο δεύτερο υποκεφάλαιο δίνονται παραδείγματα επανάχρησης στρατιωτικών εκτάσεων σε τέσσερις πόλεις της Ελλάδας, Αθήνα, Αλεξανδρούπολη, Σέρρες και Θεσσαλονίκη.

Το τρίτο κεφάλαιο «Η περίπτωση του ανενεργού αστικού αποθέματος στο Π.Σ.Θ.» διακρίνεται σε τρία υποκεφάλαια. Το πρώτο με τίτλο «Μετασχηματισμοί στην πόλη της Θεσσαλονίκης» ασχολείται με την εξελικτική πορεία της Θεσσαλονίκης και κάτω από ποιες συνθήκες βρέθηκαν στην πόλη βιομηχανικές και στρατιωτικές εκτάσεις και το κτιριακό τους απόθεμα. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο «Προγράμματα και αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί στο Π.Σ.Θ.» εξετάζονται οι προσπάθειες που έγιναν για σχεδιασμό απομάκρυνσης στρατοπέδων στην περιοχή της Θεσσαλονίκης. Μελετώνται το «Ρυθμιστικό Σχέδιο Θεσσαλονίκης», το «EUROPAN 1997/ Δυτικό Τόξο», η «Αναπτυξιακή Εταιρία ΒΔ Θεσσαλονίκη» και το πρόγραμμα «Θεσσαλονίκη 2012». Στο τρίτο υποκεφάλαιο εξετάζουμε τα στρατόπεδα στη Θεσσαλονίκη, ενώ επικεντρωνόμαστε, στη συνέχεια, στην ανάλυση τριών ανενεργών στρατοπέδων, του Κόδρα, του Παύλου Μελά και του Καρατάσιου. Ασχολούμαστε με το ιστορικό και ιδιοκτησιακό καθεστώς, με το κτιριακό απόθεμα και τις πολιτιστικές δράσεις που λαμβάνουν χώρα σε αυτά. Στην επόμενη υποενότητα του τρίτου υποκεφαλαίου, παραθέτουμε τις απαντήσεις του ερωτηματολογίου με την περιγραφή τους, ενώ στην τελευταία υποενότητα ακολουθούν τα συμπεράσματα σχετικά με τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου.

Στη συνέχεια ακολουθούν τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουμε με βάση τα δεδομένα που παρατέθηκαν. Ακόμη, υπάρχουν τρία παραρτήματα. Στο πρώτο βρίσκουμε τρεις πίνακες, που ασχολούνται με την σύγκριση των τριών ανενεργών στρατοπέδων, χρησιμοποιώντας το εργαλείο της ανάλυσης SWOT, στο δεύτερο συναντούμε έναν πίνακα, που συγκεντρώνει τέσσερα ενδεικτικά παραδείγματα επανάχρησης στρατοπέδων στο εξωτερικό, στην Τσεχία, τη Γαλλία, τη Γερμανία και τη Σλοβενία. Στο τελευταίο παράρτημα, εμφανίζεται φωτογραφικό υλικό με αιτήματα για απόδοση των στρατοπέδων στους πολίτες.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κα. Ελένη Γ. Γαβρά, για την υποστήριξή της και την άψογη συνεργασία όλο αυτό το διάστημα· τέλος, ευχαριστώ θερμά όλους όσους απάντησαν στο ερωτηματολόγιο και με βοήθησαν να ολοκληρώσω την έρευνά μου. Η εργασία αφιερώνεται στους γονείς μου για την αμέριστη συμπαράσταση και ενθάρρυνση καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Σταυρούλα Παπαδοπούλου
Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 2018

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΧΩΡΟΙ

Ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης γεννιέται εκεί όπου οι άνθρωποι συνευρίσκονται διαμέσου της ομιλίας και της πράξης, και συνεπώς προηγείται και προπορεύεται κάθε τυπικής συγκρότησης της δημόσιας σφαίρας και των διαφόρων μορφών διακυβέρνησης [...] Η ιδιορρυθμία του είναι ότι αντίθετα από τους χώρους, οι οποίοι αποτελούν έργο των χεριών μας, δεν επιβιώνει της δραστηριότητας που τον γεννά, αλλά εξαφανίζεται όχι μόνο με τον διασκορπισμό των ανθρώπων [...] αλλά, με την εξαφάνιση ή την αναστολή των ίδιων των δραστηριοτήτων. Βρίσκεται δυνητικά εκεί όπου συναθροίζονται οι άνθρωποι, αλλά μόνο δυνητικά, ποτέ αναγκαία και ποτέ για πάντα.

Arendt H., (1986), *Η ανθρώπινη κατάσταση*, Αθήνα: Γνώση, σελ. 272

1.1. Εξέλιξη και μετασχηματισμός στο αστικό τοπίο

Η έννοια του τοπίου αποτελεί για διαφορετικές επιστημονικές κοινότητες πεδίο σύγκλισης και σύγκρουσης απόψεων. Σύμφωνα με την Τερκενλή (1996:45,111,114) το τοπίο αντικατοπτρίζει την κουλτούρα ενός τόπου μιας χρονικής στιγμής και μιας κοινωνικής ομάδας. Κάθε ανθρωπογενές τοπίο περιέχει πολλά νοήματα και μηνύματα όσο κοινότυπο κι αν φαίνεται το τοπίο αυτό από την πρώτη όψη, κι άρα μπορεί να «διαβαστεί», όπως διαβάζεται ένα βιβλίο, διότι αποτελεί την ασυναίσθητη αυτοβιογραφία μας ή την αυτοβιογραφία του πολιτισμού μας. Επιπλέον, η ανάγνωση των στοιχείων του πολιτισμικού τοπίου δεν έχει νόημα εκτός του γεωγραφικού (δηλαδή χωρικού) τους πλαισίου, το οποίο σε ένα μεγάλο βαθμό υπαγορεύει και μορφοποιεί όχι μόνο στοιχεία αλλά και τις συγκεκριμένες δραστηριότητες που εκτυλίσσονται στο τοπίο αυτό. Σύμφωνα με τον Δουκέλλη (2005:16) η ιστορία του τόπου επιλαμβάνεται της ιστορικότητας μιας μικρο - περιοχής, έτσι όπως αυτή εκφέρεται από τα διάφορα φυσικά και ανθρωπογενή στοιχεία που συνθέτουν την συγκεκριμένη περιοχή, επομένως, το τοπίο δεν είναι παρά οι εγγραφές του χρόνου πάνω στον χώρο.

Σύμφωνα με την Ανανιάδου – Τζημοπούλου (1992:8,10), το αστικό τοπίο είναι το αποτέλεσμα των σχέσεων ανάμεσα σε οικονομικές δραστηριότητες, κοινωνικές δομές, πολιτιστικές αξίες. Αποτελεί την φυσιογνωμία μιας πόλης, την εικόνα που τη συνοδεύει στο «δίκτυο των πόλεων». Αντανακλά την ιστορία της πόλης, την εξέλιξη, τη μορφή της. Ορίζεται ως ένας χώρος οικειοποιημένος, κωδικοποιημένος, που έχει υποστεί χρήσεις, συνθήσεις, ρυθμίσεις, που δεν είναι προπαντός ελεύθερος και σε καμία περίπτωση κενός, καθώς είναι γεμάτος εμπειρίες, μνήμες, δραστηριότητες και βιώματα. Είναι αποτέλεσμα σχέσεων ανάμεσα σε οικονομικές δραστηριότητες, κοινωνικές δομές, πολιτιστικές αξίες, καθώς και το φυσικό υπόβαθρο που μεταβάλλεται στο χρόνο. Το αστικό τοπίο είναι

καθρέφτης της εξέλιξης της πόλης, της μορφής και της μεταμόρφωσης του χώρου της. Είναι η φυσιογνωμία της πόλης, η εικόνα και η φαντασία της στο χρόνο, την καθημερινή ζωή και τον ορίζοντα.

Οι πόλεις αποτελούν δυναμικά πολύπλοκα αστικά συστήματα που βιώνουν συνεχείς αλλαγές. Η εξελικτική πορεία των πόλεων διαμορφώνεται από την αμφίδρομη σχέση των κοινωνικοοικονομικών μετασχηματισμών και του χωρικού πλαισίου εντός του οποίου εγγράφεται η ανθρώπινη δραστηριότητα και οι κοινωνικές σχέσεις. (Βιτοπούλου et.al. 2015:63). Η εξέλιξη του αστικού τοπίου συνδέεται άμεσα με τις διαφορετικές πολιτικές του αστικού σχεδιασμού. Από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '60 οι αστικές αλλαγές που παρατηρούνται σχετίζονταν με ό,τι αφορά το οικιστικό απόθεμα και το δομημένο περιβάλλον και συνιστούσαν τη «φυσική» έκφραση της πόλης, δηλαδή κτίρια, δρόμοι, τεχνικές υποδομές κλπ. Η προτεραιότητα ήταν να επισκευαστεί οτιδήποτε είχε προκληθεί από τον πόλεμο. Στα τέλη του '60 παρατηρείται να παίρνει μεγάλες διαστάσεις η αστικοποίηση. Τα αστικά κέντρα μεγεθύνονταν ταχύτατα και οι ρυθμοί αυτοί ανάπτυξης διαμόρφωσαν ένα αστικό απόθεμα που περιελάμβανε την εγκατάσταση βιομηχανικών μονάδων και εργατικών κατοικιών στο εσωτερικό των πόλεων. Ο πληθυσμός στο εσωτερικό των πόλεων αυξήθηκε ραγδαία, με συνέπεια οι συνθήκες διαβίωσης να είναι αρκετά δύσκολες. Σημαντική ήταν η συμβολή του πολεοδομικού σχεδιασμού που προσπάθησε να «ανακουφίσει» το εσωτερικό των πόλεων, μέσω της αναμόρφωσής τους (redevelopment). (Βιτοπούλου et.al., 2015:116)

Τη δεκαετία του '70 παρατηρούνται μεγάλες οικονομικές και τεχνολογικές αλλαγές, καθώς οι χώροι στις πόλεις χρησιμοποιούνται για επενδύσεις με σκοπό την αναζήτηση κέρδους. Δημιουργούνται μεγάλα επιχειρηματικά κέντρα και σύγχρονα δίκτυα, με σκοπό να μπορούν να ακολουθήσουν αυτό που απαιτεί η νέα οικονομική περίοδος. Σε αυτή την περίοδο, επίσης, δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στα κοινωνικά προβλήματα των μειονοτήτων και των οικονομικά ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων. Η δεκαετία του '80 είναι η περίοδος ανασυγκρότησης των πόλεων, που μάλιστα θα οδηγηθούν να γίνουν μητροπολιτικές ενότητες, στις οποίες συγκεντρώνονται οικονομικοί τομείς και δραστηριότητες, όπως οι υψηλού επιπέδου εξειδικευμένες χρηματο-οικονομικές υπηρεσίες, τα προϊόντα και οι υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, και η βιομηχανία πολιτισμού και μέσων επικοινωνίας. Εφαρμόζονται νέα ρεύματα και τάσεις στον αστικό σχεδιασμό και οι avant-garde μορφές του χώρου (κτίρια, δημόσιος υπαίθριος χώρος) λειτουργούν ταυτοχρόνως ως «τοπόσημα», που ενισχύουν την ταυτότητα της πόλης. (Γοσποδίνη, 2007:110) Είναι η δεκαετία που αναπτύσσεται ο τομέας των υπηρεσιών και μάλιστα σύμφωνα με τον Hall (2005:77) παρατηρείται αύξηση κατά 75% μεταξύ των ετών 1945-1990 στη απασχόληση με τον

συγκεκριμένο τομέα. Ταυτόχρονα, αλλάζουν τόπο εγκατάστασης κάποιες επιχειρήσεις, που ήταν φυσικό επακόλουθο μετά τις αλλαγές που συνέβησαν στην οικονομική γεωγραφία των εθνικών οικονομιών. (Γοσποδίνη,2005:139) Εμφανίζονται πλέον πολλές «κενές» εκτάσεις με ερημωμένες και εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές εγκαταστάσεις, που ανέμεναν την οικοδομική αναμόρφωση. (Βιτοπούλου et.al., 2015:116)

Οι δεκαετίες, λοιπόν, του '70 και του '80 χαρακτηρίζονται ως περίοδοι αναδιάρθρωσης και κρίσης των αστικών παραγωγικών συστημάτων. Η αστική κρίση εκφράζεται με τα εξής χαρακτηριστικά:

- Οι αλλαγές στην παραγωγική δομή των αστικών κέντρων, με την κρίση των παραδοσιακών βιομηχανικών κλάδων, την τριτογενοποίηση και τις διαδικασίες χωρικής αποκέντρωσης μέρους της παραγωγής. Οι αλλαγές αυτές συνεπάγονται αναδιάρθρωση των αστικών αγορών εργασίας με χαρακτηριστικό τη σημαντική μείωση της απασχόλησης και την αύξηση της ανεργίας, κυρίως στα μεσαία εισοδηματικά στρώματα.
- Η φυσική και κοινωνική υποβάθμιση ορισμένων περιοχών των πόλεων, που συνδέεται με την εντεινόμενη χωρική και κοινωνική πόλωση στην εσωτερική διάρθρωση των αστικών κέντρων.
- Η όξυνση των προβλημάτων στο τομέα συγκοινωνιών, μεταφορών και του περιβάλλοντος. (Γετίμης,1999:360)

Σύμφωνα με τη Γοσποδίνη (2007:120-121) κατά τις δεκαετίες 1950, 1960, 1970 και 1980, οι ελληνικές πόλεις υπέστησαν μια ταχεία και άναρχη οικιστική επέκταση ως συνέπεια της μαζικής αστικοποίησης των πληθυσμών και της συγκέντρωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων σε αστικές περιοχές. Ο νέος αστικός χώρος στηρίχθηκε και καθορίστηκε από:

- το σύστημα της αντιπαροχής ως κυρίαρχο οικονομικό μέσον ανοικοδόμησης των πόλεων,
- τον κατακερματισμό της ιδιοκτησίας γης και τη σημειακή (οικόπεδο προς οικόπεδο) οικιστική ανάπτυξη,
- την αυθαίρετη εκτός σχεδίου δόμηση στην περιφέρεια των μεγάλων και μεσαίου μεγέθους πόλεων για την αυτοστέγαση των χαμηλών εισοδηματικά νέων κατοίκων των πόλεων, καθώς και σε παραθαλάσσιες περιοχές σε γειτνίαση με μεγάλες και μεσαίες πόλεις για την παραγωγή φθηνής εξοχικής κατοικίας των μεσαίων και χαμηλών εισοδηματικά τάξεων.
- τη μινιμαλιστική παρέμβαση του κράτους μέσω πολεοδομικού σχεδιασμού και ελέγχου της οικιστικής ανάπτυξης.

Τη δεκαετία του '90 δίνεται βαρύτητα στην ποιότητα του αστικού χώρου, για αυτό το λόγο οποιαδήποτε επέμβαση και αν γίνει, θα πρέπει να γίνει με βάση αυτή την αρχή. Βασικός σκοπός των αναπλάσεων είναι να αυξηθεί η παρουσία του φυσικού περιβάλλοντος και να δοθεί έμφαση στην εικόνα του δημόσιου χώρου. Στο ξεκίνημα του 21ου αιώνα, οι πόλεις και τα αστικά τοπία μετασχηματίζονται, για να απαντήσουν στην πρόκληση των συνθηκών της οικονομικής και πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης, να αντιμετωπίσουν τον εντεινόμενο ανταγωνισμό μεταξύ των πόλεων και να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις των μεταμοντέρνων κοινωνιών. (Γοσποδίνη, 2006:8)

Οι αλλαγές, όμως, δημιουργούν και προβλήματα. Ο κοινωνικός ιστός καταρρέει, μεταξύ των πολιτών δεν υπάρχουν δεσμοί κοινωνικής αλληλεγγύης με αποτέλεσμα να διευρύνεται η κοινωνική αποξένωση και να επικρατούν συνθήκες που ευνοούν τη βία, την ένταση και την εγκληματικότητα, η πολιτιστική κληρονομιά¹ και η αρχιτεκτονική² εξαφανίζονται, ενώ παρατηρείται έλλειψη στρατηγικής σχεδιασμού. (Βουτυράκης, 2007) Βασικό πρόβλημα αποτελεί και η ποιότητα του περιβάλλοντος, όχι μόνο σε σχέση με τη ρύπανση του αέρα ή της θάλασσας ή τον θόρυβο, αλλά και με ένα διευρυμένο φάσμα θεμάτων, που αφορούν τη διαχείριση του περιβάλλοντος π.χ. την οικοπεδοποίηση και «μπετονοποίηση» του περιαστικού χώρου.(Κοκκώσης, 1999:481)

Παράλληλα οι όποιες προσπάθειες ανάπλασης αστικών πυκνοδομημένων περιοχών, περιορίζονται κατά κανόνα σε ήπιες διευθετήσεις/διαμορφώσεις του δημόσιου χώρου, αποφεύγοντας ριζοσπαστικότερες προτάσεις (π.χ. για κατεδαφίσεις κτιρίων) προς όφελος του δημόσιου χώρου και της ανάδειξης της ιστορικότητας της πόλης. (Ιωάννου, Σερράος, 2007:91) Σύμφωνα με την Γοσποδίνη (2007:121-122) στην περίπτωση της δημόσιας αστικής γης, ο φυσικός σχεδιασμός του χώρου συνήθως αφορούσε σε ένα από τα κάτωθι:

- μικρής κλίμακας κτιριακά συγκροτήματα δημόσιου ή κοινωφελούς χαρακτήρα.
- αποσπασματικές παρεμβάσεις βελτίωσης του δημόσιου υπαίθριου χώρου της πόλης όπως πεζοδρομήσεις μικρών δρόμων διάσπαρτα μέσα στο ιστό της πόλης, βελτιώσεις του εξοπλισμού και της διαμόρφωσης των πλατειών και των χώρων πρασίνου).

¹ Πολιτιστική κληρονομιά εννοούμε την κάθε μορφή πολιτισμικής έκφρασης του ανθρώπου. Στα πλαίσια αυτής της πολιτισμικής κληρονομιάς ανήκει και η αρχιτεκτονική κληρονομιά, που περιλαμβάνει τα μνημεία, τα αρχιτεκτονικά σύνολα και τις τοποθεσίες αρχαιολογικού, ιστορικού, κοινωνικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού ή τεχνολογικού ενδιαφέροντος. (Γαβρά:2004:17) Τα κτίσματα αυτά αν και δεν αποτελούν «αρχαιότητες», είναι πολύτιμες μαρτυρίες της ιστορίας των πόλεων και συμβάλλουν αποφασιστικά στη διαμόρφωση του ύφους και του χαρακτήρα τους (Ζήβας, 1997:133) Συνεπώς, η πολιτιστική κληρονομιά κρίνεται θεμελιώδης στο να προσδιορίζουμε μια ταυτότητα ως τοπική και εθνική και ως περιφερειακή και ευρωπαϊκή και μπορεί να επηρεάζει τον χωρικό σχεδιασμό.(Γαβρά:2004:17)

² Ως αρχιτεκτονική, εννοούμε τόσο την παλιά οικοδομική τέχνη όσο και τις ευρύτερες πολεοδομικές παρεμβάσεις στο χώρο και κάθε διαμόρφωση που προκύπτει από μνημειακές κατασκευές και μικρότερες κατασκευές εξωραϊσμού δημόσιων χώρων. (Ρέντζος, 2006:225)

Στην περίπτωση της ιδιωτικής αστικής γης, η πολεοδόμηση και ο φυσικός σχεδιασμός του χώρου επιχειρήθηκε μέσω των κάτωθι:

- ήπιων μηχανισμών παρέμβασης, όπως αυτοί καθορίζονται από τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια (ΓΠΣ) και τις Πολεοδομικές Μελέτες, και οι οποίοι αφορούν κυρίως στον καθορισμό των χρήσεων γης και τους όρους δόμησης.
- σταδιακής και ανοικτής σε χρόνο, εφαρμογής των πολεοδομικών σχεδίων, η οποία συνήθως συνεπάγεται μια μακροχρόνια διαδικασία ολοκλήρωσης της φυσικής διαμόρφωσης του χώρου και ενέχει κινδύνους τόσο από πιθανές αλλαγές στους κανονιστικούς όρους ρύθμισης του χώρου όσο και από τη χαλάρωση των ελέγχων εφαρμογής των σχεδίων.

Παρατηρείται, επίσης, μια τάση αστικής διάχυσης, καθώς προχωρά η ανάπτυξη περί-αστικών ή και έξω-αστικών οικιστικών πολεοδομικών σχηματισμών, που διαφέρουν από τον «παραδοσιακό» χαρακτήρα της ελληνικής πόλης, η οποία διακρινόταν για τον πυκνό και συνεχή δομημένο ιστό της. (Ιωάννου, Σερράος, 2007: 92). Σύμφωνα με την Γαβρά (2004:17-18) ο χαρακτήρας και η ταυτότητα³ της ελληνικής πόλης, δομείται από τα εξής βασικά στοιχεία:

- Η πολεοδομική εξέλιξη. Μορφές, όγκοι, διατάξεις και λοιπές ιδιαιτερότητες του οικοδομικού πλούτου, που προήλθαν από τον όποιο συνολικό πολεοδομικό σχεδιασμό, τη διαδικασία κανονιστικής ρύθμισης της δόμησης, καθώς επίσης και την ένταση και τον ρυθμό της αστικής ανάπτυξης, που αναπτύχθηκε με βάση τους νόμους της αγοράς.
- Η κοινωνική αλληλεπίδραση. Διαδικασίες κατά τη δόμηση ή άλλες διευθετήσεις στο κτισμένο περιβάλλον, που έγιναν για να καλυφθούν ανάγκες και εμπόδια της καθημερινής ζωής και της κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας.
- Το φυσικό και ιστορικό⁴ τοπίο. Φυσικό ανάγλυφο του εδάφους, ακτές, ρέματα, δάση, αξιόλογα κτιριακά σύνολα, μνημεία⁵ και αρχαιολογικά ευρήματα.

³ Η ταυτότητα ενός λαού είναι το σύνολο των πράξεων και των έργων που δημιούργησε και δημιουργεί στο χώρο και το χρόνο, το οποίο συνθέτει τα χαρακτηριστικά του γνησίματά. (Κουφέλη, 2004:86)

⁴ Ιστορικό είναι κάθε τι που συνδέεται με την ιστορία κάθε τόπου, κάθε επίτευγμα τεχνικό ή καλλιτεχνικό, που σημαδεύει μια εποχή. Και τα κτίρια είναι ιστορικά, καθώς μπορούν να διδάξουν για κάποια συγκεκριμένη περίοδο της ιστορίας του πολιτισμού. Συνεπώς, ιστορική είναι κάθε πόλη, τμήμα της, που στην ίδια της τη δομή είναι ενσωματωμένη ιστορία, σε κάθε της μορφή. Ακόμη και οι ενέργειες του ανθρώπου, ως αποτυπώματά του σε συγκεκριμένο χώρο, αποτελούν ιστορία. (Ζήβας, 1997:43 - 44)

⁵ Εννοιολογικά, το μνημείο(monumentum= σημείο αναμνήσεως, από το λατινικό moneo) είναι ένα σήμα που εκφράζει την ανάμνηση για ένα γεγονός ή μια συνάντηση, δηλαδή, ένα αναμνηστικό σήμα. (Λάββας, 1984:17) Θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι του ιστορικού – πολιτιστικού μας περιβάλλοντος και συμβάλλει καθοριστικά στη διαμόρφωση του ύφους και του χαρακτήρα του. (Γαβρά et al.,2015:266)

Όπως αντιλαμβανόμαστε από τα παραπάνω η ταυτότητα μιας περιοχής είναι άμεσα συνυφασμένη με τους αρχαιολογικούς χώρους, τα μνημεία, τα ιστορικά της σύνολα κ.α.. Αποτελεί αναγκαιότητα να διατηρηθούν και να προστατευθούν, είτε βρίσκονται στα κέντρα των σύγχρονων πόλεων είτε στην ύπαιθρο.

1.2.Δημόσιος Αστικός Χώρος

Ο όρος του δημόσιου χώρου εμφανίζει μια περιπλοκότητα. Δεν υπάρχει ένας σαφής ορισμός, καθώς ο καθένας από εμάς τον αντιλαμβάνεται διαφορετικά. Άλλοτε μας δημιουργεί αισθήματα ευχαρίστησης και άλλοτε δυσαρέσκειας. Η έννοια διαφοροποιείται, επίσης, ανάλογα με την ιστορική περίοδο και τις εκάστοτε κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες. Με το θέμα των δημόσιων χώρων ασχολήθηκαν αρκετοί μελετητές, όπου ο καθένας από αυτούς τον εξετάζει από άλλες συνθήκες και με άλλες καταβολές. Οι Hennaff και Strong (2001:4) υποστηρίζουν ότι «εκείνο που χαρακτηρίζει ένα δημόσιο χώρο είναι ότι είναι πάντα αμφισβητούμενος, καθώς τα κριτήρια και τα δικαιώματα που ορίζουν τη χρήση του και το χαρακτήρα του είναι πάντα αντικείμενο αμφισβήτησης – διαπραγμάτευσης». Ο Zukin (1995) αναφέρει ότι «οι δημόσιοι χώροι αποτελούν ένα παράθυρο στην ψυχή της πόλης, καθώς αποτελούν τον καθρέφτη της κοινωνικής σύστασης ης πόλης και των σχέσεων μεταξύ των κατοίκων της». Η Βαΐου (2002:70) με τη σειρά της θεωρεί πως «το δημόσιο αναφέρεται στο δημόσιο χώρο της πόλης αλλά και στους κοινωνικούς θεσμούς και σχέσεις που τον προσδιορίζουν και συγκροτούνται μέσα σ' αυτόν (εργασία, εκπαίδευση, πολιτική, ελεύθερος χρόνος κ.α), στη συγκρότηση μιας «δημόσιας σφαίρας», όπου διαμορφώνονται ατομικές και συλλογικές ταυτότητες και χαρακτηριστικά της ιδιότητας του πολίτη: αυτονομία, ισότητα, δημόσια παρουσία, αντιπροσώπευση, πρόσβαση σε πόρους και σε μια σειρά δικαιωμάτων που προκύπτουν από αυτή». Από τις παραπάνω απόψεις αντιλαμβανόμαστε ότι για τον καθένα ξεχωριστά η έννοια του δημόσιου χώρου είναι κάτι τελείως διαφορετικό και υποκειμενικό. Εξετάζει το θέμα με βάση το τι του είναι οικείο και λαμβάνοντας αυτό υπόψη προχωρά στην προσπάθεια κατανόησης του δημόσιου χώρου.

Ο δημόσιος χώρος παίρνει πολλές μορφές, αλλάζει κατά την διάρκεια των χρόνων, καθώς φιλοξενεί ποικιλία χρήσεων, οπότε πρέπει να ανταποκριθεί στον εκάστοτε ρόλο του. Πρέπει να είναι προσιτός στις κοινωνικές ομάδες που τον χρησιμοποιούν, γιατί η κάθε κοινωνική ομάδα ασκεί τη δική της επιρροή πάνω σε αυτόν, έχει τις δικές της ανάγκες και του δίνει άλλο νόημα. Μέχρι τον 19ο αιώνα, λοιπόν, τα βασικά δομικά στοιχεία της πόλης ήταν τα κτίρια, οι δρόμοι και οι κοινόχρηστοι χώροι, χωρίς να δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην διαμόρφωση και προστασία των πράσινων χώρων. Ο λόγος ήταν ότι το πράσινο επαρκούσε για τις ανάγκες των κατοίκων των πόλεων, με τον τρόπο που οι τελευταίες ήταν δομημένες.

Στην πορεία, όμως, με την ανάπτυξη και την επέκτασή τους αυξήθηκαν και οι ανάγκες για πράσινους χώρους. Πλέον, βασικό συστατικό της πόλης αποτελούν και οι ανοικτοί ή υπαίθριοι χώροι (public open spaces), οι οποίοι είναι πρόσφοροι για μικρότερες ή μεγαλύτερες υπαίθριες εγκαταστάσεις στη διάθεση του αστικού πληθυσμού, μέσα σε άμεση επαφή με την πόλη και ταξινομούνται σε κατηγορίες ανάλογα με το ρόλο που τείνουν να παίξουν, το μέγεθός τους, τη συχνότητα χρήσης τους και την περιοχή εξυπηρέτησής τους, ενώ διακρίνονται ως χώροι αστικοί ή περιαστικοί. (Ανανιάδου – Τζημοπούλου,1992:10)

Οι τύποι των αστικών υπαίθριων χώρων αναδύονται μέσα από τις αντιλήψεις και τα πρότυπα πολεοδομικής οργάνωσης και καθημερινής ζωής που επικρατούν σε μια δεδομένη εποχή. (Αραβαντινός, Κοσμάκη, 1988:19) Οι αστικοί υπαίθριοι χώροι αποτελούν χώρους δημόσιας δραστηριότητας, επικοινωνίας, συνάντησης, γνωριμίας, ξεκούρασης και βοηθάνε στην κατανόηση του περιβάλλοντος και τον προσανατολισμό μέσα στην πόλη. Ο στόχος τους είναι η εξυπηρέτηση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, καθώς και η ανάδειξη της πολιτιστικής και ιστορικής ταυτότητας της πόλης. Δίνεται η δυνατότητα να συμμετέχουν τα άτομα ενεργητικά με έναν τρόπο που τους απαγορεύεται σε κλειστούς χώρους, ενώ τους επιτρέπεται, επίσης, να επιλέξουν και να ακολουθήσουν αυτό που επιθυμούν με ένα ελάχιστο κοινωνικό ή οικονομικό καταναγκασμό. Ο δημόσιος χώρος, πλέον, δεν είναι μόνο η πλατεία, οι δρόμοι, αλλά και ό,τι τον περιβάλλει, από τα κτίρια και τα τρισδιάστατα στοιχεία σε αυτόν (φωτιστικά, γλυπτά, δέντρα κ.λ.π.), μέχρι τους ίδιους τους ανθρώπους που τον χρησιμοποιούν καθημερινά. Με άλλα λόγια, είναι χώροι αντίληψης και ζωής της πόλης, ενώ συμβάλλουν στην εξυγίανση του αστικού τοπίου, καθώς εκτονώνουν την αστικότητα. Σε αυτή τη κατηγορία περιλαμβάνονται οι χώροι πρασίνου και οι υπόλοιποι αδόμητοι χώροι της πόλης. (Ανανιάδου – Τζημοπούλου,1992:11)

Οι δημόσιοι χώροι πρασίνου (public green spaces) αποτελούν υπαίθριες εγκαταστάσεις, που βρίσκονται εντός των ορίων των οικισμών και των πόλεων και επιτρέπουν την επικοινωνία ανάμεσα σε διάφορα τμήματα της πόλης. Ο πρώτος ορισμός των αστικών χώρων πρασίνου δόθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα από τον αμερικανικό αρχιτέκτονα τοπίου Frederick Law Olmsted, ο οποίος επηρεάστηκε από το δημόσιο κίνημα στην Αγγλία, το Boston Park System, που δημιουργήθηκε τον 19ο αιώνα. Ο Olmsted χαρακτήρισε τα πάρκα στην είσοδο της Νέας Υόρκης ως «πνεύμονες της πόλης». Εκείνη την περίοδο οι συνθήκες διαβίωσης των οικονομικά ασθενέστερων στρωμάτων στις πόλεις γίνονταν πολύ δυσμενείς. Οι άνθρωποι εργάζονταν σε εργοστάσια με μολυσμένη εσωτερική ατμόσφαιρα και ανεπαρκή αερισμό και κοιμόνταν σε ανήλια μικρά σπίτια, που δεν αερίζονταν επαρκώς. Οι συνθήκες διαβίωσης απαιτούσαν βελτιώσεις του αστικού περιβάλλοντος. Οι βελτιώσεις αυτές ξεκίνησαν από τους υπαίθριους χώρους της πόλης και είχαν σχέση με τη δημιουργία δημόσιων πάρκων ή κήπων,

οι οποίοι θα λειτουργούσαν ως «πνεύμονες των κατοίκων των πυκνοδομημένων περιοχών». (Yilmaz, Mumcu, 2016:101, Κοσμάκη, Λουκόπουλος, 2007).

Είναι γεγονός πως κάθε χώρα και ερευνητική ομάδα υιοθετεί το δικό της σύστημα ταξινόμησης χώρων πρασίνου ανάλογα με τους στόχους που θέτει. Ο Olmsted μαζί με τον Nolen, επίσης αρχιτέκτονας τοπίου, έδωσαν για πρώτη φορά έναν πλήρη κατάλογο με τις κατηγορίες αστικών υπαίθριων χώρων και χώρων πρασίνου. Ο κατάλογος περιελάμβανε τις εξής κατηγορίες χώρων:

1. δρόμοι και λεωφόροι – πάρκα (parkways)
2. πλατείες, κοινόχρηστο πράσινο, δημόσιοι κήποι
3. παιδικές χαρές για μικρά παιδιά, παιδιά σχολικής ηλικίας και για εφήβους
4. μικρά πάρκα γειτονιάς, τα «rocket-parks»⁶
5. μεγάλα πάρκα μέσα στη πόλη
6. μεγάλα πάρκα έξω από την πόλη

Σύμφωνα με τον Αραβαντινό (2007:153) οι ελεύθεροι αστικοί χώροι περιλαμβάνουν: κοινόχρηστο πράσινο, όπως π.χ. δημοτικοί και δημόσιοι κήποι, πάρκα, άλση, δάση, καθώς και αλέες, νησίδες πρασίνου ή άλλες λωρίδες πρασίνου, μέσα σε λοιπές κοινόχρηστες επιφάνειες, εφόσον η συμμετοχή του πρασίνου δεν είναι αμελητέα. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν και οι υδάτινες επιφάνειες, όπως τεχνητές ή φυσικές λίμνες, ποτάμια, χείμαρροι, βιότοποι, βαλτώδεις επιφάνειες, καθώς και το θαλάσσιο μέτωπο. Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο πως σε πολλά σχέδια πόλεων του εξωτερικού οι υδάτινες επιφάνειες αποτελούν ξεχωριστή κατηγορία. Τέλος, στην ίδια κατηγορία παρουσιάζονται ζωολογικοί και βοτανικοί κήποι, ελεύθεροι χώροι για συγκεντρώσεις, υπαίθριες γιορτές, πανηγύρια, παρελάσεις, κ.α., που μπορεί να συνυπάρχουν με τις παραπάνω διακρίσεις πρασίνου και ελεύθερων χώρων, αλλά και με άλλες κατηγορίες χρήσεων. Σύμφωνα με τη Μητούλα (2006:229) κάποιοι από τους αστικούς χώρους είναι η πλατεία, ο ακάλυπτος χώρος, η αυλή, ο κήπος, τα άλση και οι πεζόδρομοι. Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι, οι τύποι των αστικών υπαίθριων χώρων αναδύονται μέσα από τις αντιλήψεις και τα πρότυπα πολεοδομικής οργάνωσης και καθημερινής ζωής που επικρατούν σε μία δεδομένη ιστορική εποχή. (Αραβαντινός, Κοσμάκη, 1988:19) Αυτό σημαίνει ότι στη σημερινή εποχή κυριαρχούν τύποι, όπως οι πεζόδρομοι, που σε προηγούμενη εποχή δεν τους συναντούσαμε και το αντίστροφο.

⁶ Αποτελούν τη βάση ενός δικτύου πρασίνου. Είναι μια νέα κατηγορία χώρων αστικού πρασίνου, ανάμεσα στο πάρκο γειτονιάς και τον ιδιωτικό κήπο. Μπορούν να λειτουργούν ως βιοκλιματικοί θύλακες στον ιστό μιας περιοχής και ταυτόχρονα ως ενδιάμεσοι κοινωνικοί χώροι. Διαμορφώνονται, συνήθως, σε κενά οικοπέδα, σε επαφή με το δρόμο ή και το εσωτερικό των οικοδομικών τετραγώνων και πιθανόν να χρησιμοποιούνται ήδη, άτυπα, από τους κατοίκους. Στη φύτευση ή τη συντήρηση της διαμόρφωσης συμμετέχουν πολλές φορές και ομάδες κατοίκων της περιοχής. (Κοσμάκη, Λουκόπουλος, 2007)

Στην ελληνική νομοθεσία προβλέπεται διάκριση των αστικών χώρων πρασίνου με το νόμο 10788/2004 (ΦΕΚ 285 Δ΄) «Έγκριση πολεοδομικών σταθεροτύπων (*standards*) και ανώτατα όρια πυκνοτήτων που εφαρμόζονται κατά την εκπόνηση των γενικών πολεοδομικών σχεδίων, των σχεδίων χωρικής και οικιστικής οργάνωσης «ανοικτής πόλης» και των πολεοδομικών μελετών». Συγκεκριμένα, διακρίνονται σε: Ελεύθερους Χώρους Πολεοδομικής Ενότητας και στους Ελεύθερους Χώρους Πόλης/Οικισμού. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι νησίδες πρασίνου (*green pockets*), οι πλατείες, οι παιδικές χαρές- γωνιές (μικρής κλίμακας), τα πάρκα Πολεοδομικής Ενότητας – Γειτονιάς και στην δεύτερη το Πάρκο Πόλης/ Οικισμού.

Αντιλαμβανόμαστε ότι οι αστικοί υπαίθριοι χώροι και οι χώροι πρασίνου αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του αστικού ιστού και είναι ευεργετικοί στην ζωή των κατοίκων μιας πόλης, στην ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος, καθώς και στην ίδια την πόλη, η οποία καλείται να βελτιώσει την εικόνα της και να διατηρήσει την αειφορία της. Η έλλειψη αναγκαίων υπαίθριων χώρων οδηγεί στην δυσλειτουργία της πόλης, καθώς δεν μπορεί να προσφέρει τις αναγκαίες συνθήκες ανθρώπινης διαβίωσης στους κατοίκους της και ωθείται στην εγκατάλειψή της ή σε μια υποβαθμισμένη ζωή.

Τα σημαντικότερα οφέλη που προσφέρει η ύπαρξή τους είναι τα εξής: Αρχικά, στην ψυχική και σωματική υγεία του πληθυσμού. Δίνεται η δυνατότητα διαφυγής από τα προβλήματα της καθημερινότητας, του θορύβου της πόλης, μέσω της επαφής με τη φύση. Η τελευταία οδηγεί στην απαλλαγή σκέψεων και προβληματισμών και στην υιοθέτηση της αίσθησης της ηρεμίας. Ο υπαίθριος χώρος ανάλογα με την οργάνωση και τη διαμόρφωσή του, δημιουργεί αισθήματα ασφάλειας ή ανασφάλειας, ευχαρίστησης ή δυσαρέσκειας, κινεί το ενδιαφέρον, έλκει ή απωθεί ανάλογα με τη θέση του και τις σχέσεις του με τους άλλους χώρους, είναι προσβάσιμος ή όχι, και συμμετέχει ή όχι στο σύστημα τόπων και σημείων που έχουν ανάγκη να θυμούνται οι άνθρωποι. (Κοσμάκη, 1999:2) Εκτός από τη ψυχική υγεία προσφέρει και ευκαιρίες σωματικής άσκησης, που βελτιώνουν τη γενική αντίληψη της υγείας του ατόμου. Οι κάτοικοι των αστικών κέντρων ακολουθούν έναν καθιστικό τρόπο ζωής, με αποτέλεσμα να έχουν ανάγκες κίνησης και φυσικής άσκησης (περιπάτους, τρέξιμο κ.λπ.). Αντίθετα, οι υποβαθμισμένες αστικές περιοχές, που δεν διαθέτουν χώρους πρασίνου, επηρεάζουν έμμεσα τη σωματική υγεία των κατοίκων των πόλεων, προκαλώντας άγχος που οδηγεί σε διάφορες παθήσεις.

Σε κοινωνικό επίπεδο οι αστικοί υπαίθριοι χώροι και οι χώροι πρασίνου παρέχουν στους ανθρώπους την ευκαιρία να αισθάνονται ελευθερία, καθώς βρίσκονται σε εξωτερικό περιβάλλον από το χώρο διαβίωσης τους και έτσι αισθάνονται ότι ανήκουν σε ένα μεγαλύτερο κοινωνικό σύστημα. Η πραγματική ζωή εκτυλίσσεται έξω από τον στενό

ιδιωτικό χώρο, στον ελεύθερο δημόσιο χώρο, τον κατ' εξοχήν χώρο συλλογικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, όπου λαμβάνει χώρα κάθε έκφραση συναισθημάτων, κάθε δραστηριότητα. (Καραβασίλη, 1997:117-119) Επιπλέον, οι χώροι αυτοί αυξάνουν την αίσθηση της κοινωνικής συνοχής και της ταυτότητας, αυτή ενός κατοίκου, ενός μέλους της γειτονιάς και κατά συνέπεια της πόλης. Αποτελούν ένα ουδέτερο έδαφος, καθώς δεν υπάρχουν διακρίσεις μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Ενισχύουν τις κοινωνικές συναναστροφές, λόγω του ότι αποτελούν τόπο συγκέντρωσης της κοινωνίας των πολιτών με σκοπό την επικοινωνία των ανθρώπων μεταξύ τους μέσω συλλογικών δραστηριοτήτων, υπαίθριων εκδηλώσεων και πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

Σε οικονομικό επίπεδο ανθίζουν σε πολλά σημεία οικονομικές δραστηριότητες και κατ' επέκταση προσφέρονται περισσότερες θέσεις εργασίας. Τονώνεται η αγροτική οικονομία με την αξιοποίηση καρποφόρων δέντρων, μειώνονται οι δαπάνες καθαρισμού νερού, αέρα, εδάφους από ρύπους, αλλά και των δρόμων της πόλης από την σκόνη, εξοικονομείται ενέργεια, καθώς δεν χρησιμοποιούνται κλιματιστικές εγκαταστάσεις. (Αραβαντινός, Κοσμάκη, 1988:9) Σε συνδυασμό με την αύξηση των επισκεπτών, οι χώροι μετατρέπονται σε ελκυστικά σημεία της πόλης, καθώς ενισχύουν την επιχειρηματική κίνηση και αυξάνουν τις αξίες των ακινήτων που βρίσκονται σε εγγύτητα.

Υπάρχουν, βέβαια, και απόψεις μελετητών που υποστηρίζουν πως ο αστικός χώρος είναι ένα πεδίο οικονομικής εκμετάλλευσης. Σύμφωνα με τον Αίσωπο (2003:144) ο δημόσιος χώρος μετασχηματίζεται από έναν ελεύθερο χώρο συλλογικότητας σε έναν ορισμένο χώρο συνεύρεσης δημιουργημένο από την κατανάλωση και βασισμένο σε αυτή. Η κατανάλωση προηγείται του δημόσιου χώρου και αποτελεί προϋπόθεση ύπαρξής του. Αυτή είναι μια θεμελιώδης μεταστροφή που, αν υποθετικά συνεχιστεί, θα οδηγήσει κάποια στιγμή στην αντικατάσταση του παραδοσιακού δημόσιου χώρου από τον «νέο δημόσιο χώρο» της κατανάλωσης και της ψυχαγωγίας. Ο Τζιριτζιλάκης (2003:70) υποστηρίζει ότι καμία κοινωνία, πλην της σημερινής, δεν ονειρεύτηκε να προτάξει την οικονομία και να την αναγάγει σε μέτρο κρίσης των πάντων. Παρεπόμενο αυτής της αλλαγής είναι η ιδιωτικοποίηση και η συρρίκνωση του δημόσιου χώρου, αλλά και η τροπή που παίρνει σήμερα η συζήτηση για το μέλλον των πόλεων.

Σε περιβαλλοντικό επίπεδο επηρεάζουν θετικά τις κλιματολογικές και ατμοσφαιρικές συνθήκες της πόλης, διευκολύνοντας την κίνηση των αερίων μαζών, βοηθώντας στη ρύθμιση του μικροκλίματος, καθώς λειτουργούν ως «πνεύμονες» πρασίνου της πόλης, περιορίζοντας την ατμοσφαιρική ρύπανση, συγκρατώντας τα όμβρια και τη σκόνη και εξαλείφοντας την ηχορρύπανση μέσω των δενδρωδών εκτάσεων (πάρκα, άλση κλπ). Ταυτόχρονα,

αντιμετωπίζεται το φαινόμενο της αστικής θερμότητας με την δημιουργία δροσερών αστικών χώρων, οι οποίοι αποτελούν αεραγωγούς μιας τσιμεντούπολης. (Πολύζος, 2006:1)

1.3.«Κενή» αστική γη

Τα τελευταία χρόνια έντονο είναι το φαινόμενο της έλλειψης δημόσιων χώρων και χώρων πρασίνου στον αστικό ιστό. Οι χώροι αστικού πρασίνου συνδέονται άρρηκτα με τη δομή και τη ζωή των πόλεων. Η κοινωνία είναι αυτή που από τη μια πλευρά τούς δημιουργεί και τούς διαμορφώνει και από την άλλη πλευρά τούς χρησιμοποιεί. Ταυτόχρονα, μέσω των χώρων αυτών αντιλαμβάνεται κανείς την ίδια την κοινωνία, τις ανάγκες της και τις αντιλήψεις της, ενώ δομούν την ίδια την πόλη, δίνοντάς της ταυτότητα, διαφορετικότητα και νόημα.

Ο δημόσιος χώρος της πόλης παραμένει παραμελημένος, το φυσικό τοπίο χρησιμοποιείται ή καταστρέφεται ανάλογα με τις εκάστοτε διαθέσεις των κατοίκων, η πολεοδομία είναι ανύπαρκτη, ενώ οι λειτουργίες του δημόσιου χώρου αναπληρώνονται με τη δημιουργία εμπορικών κέντρων(που αναλαμβάνουν το ρόλο των δημόσιων χώρων της πόλης). Η αυξημένη πυκνότητα δόμησης οδήγησε στη συρρίκνωση όλο και περισσότερων αστικών χώρων. Ταυτόχρονα όσοι δημόσιοι χώροι υπάρχουν, αντιμετωπίζουν έλλειψη σχεδιασμού για τον τρόπο διαχείρισής τους, ενώ η απουσία κανονισμών για την λειτουργία τους είναι ορατή. Επιπλέον, η προσβασιμότητα στους περισσότερους από αυτούς είναι αδύνατη, καθώς βρίσκονται απομονωμένοι και πολλοί εκ των οποίων δεν είναι συνδεδεμένοι με τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς με αποτέλεσμα να μην είναι διαθέσιμοι στους πολίτες. Εναλλάσσονται, λοιπόν, διαφορετικές πυκνότητες με μεγάλα αστικά και εδαφικά κενά που προκύπτουν από την ανεξέλεγκτη διασπορά, τις αλλαγές χρήσεων ή τους θεσμικούς μετασχηματισμούς. (Χάρη, 2006:74)

Από τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε ότι μέσα στο πλέγμα του αστικού τοπίου υπάρχει μια πληθώρα χώρων, που, ενώ θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν, φέρουν ίχνη εγκατάλειψης ή ακατάλληλης χρήσης. (Γοσποδίνη, Μπεριάτος, 2006:108-109) Δεν μπορούν να δικαιολογήσουν την ύπαρξή τους, περιοχές που κάποτε ήταν χτισμένες και πλέον είναι άδειες. Δεν ανταποκρίνονται πλέον στον αρχικό τους σκοπό και ρόλο και δεν εξυπηρετούν τις λειτουργικές τους ανάγκες. Μέσα στον αστικό ιστό μπορεί κανείς να βρει πλήθος τέτοιων χώρων, που πολλοί τους αποκαλούν ως αστικά «κενά».⁷ Οι αστικοί «κενοί» χώροι μπορούν

⁷Πρόκειται για οικόπεδα που για διάφορους λόγους (πολεοδομικούς ή απλώς ιδιωτικούς) δεν αναπτύχθηκαν, «ξεχασμένες» κοίτες ρεμάτων και εξάρσεις του εδάφους. Ακόμα και δρόμοι που τα γεωμετρικά τους χαρακτηριστικά ξεπερνούν τον λειτουργικό τους ρόλο μπορεί να θεωρηθεί ότι ανήκουν σε αυτή την κατηγορία χώρων που, σε πρώτη προσέγγιση, δεν θεωρήθηκε ότι αποτελούν τους ιδανικούς υποδοχείς για τις «συμβατικές» κατηγορίες αστικού πρασίνου. (Κοσμάκη, Λουκόπουλος, 2007)

να διακριθούν σε τρεις κατηγορίες: Στους εγκαταλελειμμένους χώρους, όπως οι βιομηχανικές, οι παλιές αυτοκινητοβιομηχανίες, τα ναυπηγεία, οι σιδηροδρομικοί άξονες, καθώς και οι περιοχές στρατιωτικών εγκαταστάσεων, με τις οποίες ασχολείται η παρούσα εργασία, στα περισσευόμενα εδάφη που προκύπτουν σε περιοχές από τις ζώνες εμπορικών χρήσεων και στους μη-προσβάσιμους χώρους, π.χ. τόποι κάτω από γέφυρες και λεωφόρους. Όμως η έννοια του «κενού» είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Γιατί, ενώ αναφέρεται σε ένα χώρο, προδίδει μια απουσία, είτε υλική είτε λειτουργική. Ο ρόλος του, λοιπόν, δεν είναι ξεκάθαρος.

Πολλοί μελετητές ασχολήθηκαν με την έννοια του «κενού». Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Μωραΐτη (2006:68-70) αστικά κενά είναι ασαφείς ασχεδιάστες περιοχές της πόλης, οι οποίες είτε δεν είχαν ποτέ σχήμα ή περιεχόμενο είτε απώλεσαν τον παλαιότερο σχηματισμό τους ή το ρόλο που είχαν στο παρελθόν. Η Παπαλιούρα (2007:5) αναφερόμενη στον Διεθνή Διαγωνισμό EUROPLAN 6, το 2000, χαρακτηρίζει τις περιοχές αυτές ως «ενδιάμεσες» και τις ορίζει ως αστικές περιοχές οι οποίες δημιουργήθηκαν από παλιά, λόγω της συνεχούς ανάπτυξης των αστικών κέντρων – προάστια, βιομηχανικές συνοικίες, περιοχές στρατιωτικές που εγκαταλείφθηκαν και βρίσκονται ανάμεσα στην ιστορική και τη διάχυτη πόλη. Ο Καραδημητρίου (2014:3) θεωρεί, ωστόσο, πως αυτή η έννοια της εγκατάλειψης είναι σε κάποιο βαθμό κατασκευασμένη. Στην Ευρώπη, ιδιαίτερα, δεν υπάρχει χώρος ο οποίος να μην αξιοποιείται, να μην αναπτύσσεται σε αυτόν κάποια χρήση ή να είναι τελείως εγκαταλελειμμένος.

Σύμφωνα με τον Πολυχρονόπουλο (2006:57), η απουσία δόμησης σ' ένα χώρο της πόλης δεν επαρκεί για την απόδοση σε αυτόν της έννοιας «αστικό κενό». Οι υπαίθριοι χώροι, αν και αποτελούν εν γένει κενά δόμησης, δεν αποτελούν στην πραγματικότητα ένα κενό χώρο, καθώς χαρακτηρίζονται από μια λειτουργία, έναν ειδικότερο ρόλο στο πλαίσιο της αστικής δομής, προβάλλουν μια αισθητική άποψη, κυρίως, όμως, σε κάθε περίπτωση χαρακτηρίζονται από τα περιεχόμενα που τους «γεμίζουν» με ενδιαφέρουσες ή αδιάφορες δράσεις της καθημερινότητας. Στο πλαίσιο αυτό δεν μπορεί να οριστούν ως αστικά κενά. Οι κενοί χώροι στον ιστό της πόλης δεν είναι χώροι με την αφηρημένη έννοια του όρου, αλλά είναι τόποι με πραγματικές διαστάσεις, με πραγματικές υφές και υλικότητες.

Όλο και πιο συχνά πλέον παρατηρείται στις μεγαλουπόλεις να υφίστανται το φαινόμενο των «edge cities» ή «center-less cities», έτσι όπως έχει εμφανιστεί στις περισσότερες πόλεις των Η.Π.Α. Βασικό χαρακτηριστικό των «edge cities» αποτελεί η συνεχής ανάπτυξη μιας ανεξάρτητης «εξωτερικής» πόλης που στερείται καθορισμένων ορίων και ενός κυρίαρχου κέντρου. Η ανάπτυξη των πόλεων οδηγεί στην δημιουργία αυτοκινητόδρομων υπερταχείας

κυκλοφορίας που με τη σειρά του οδηγεί σε δημιουργία εμπορικών κέντρων, ερευνητικών και παραγωγικών μονάδων και κεντρικών γραφείων επιχειρήσεων σε περιαστικές περιοχές, που δεν κοστίζουν ακριβά και η στάθμευση είναι εύκολη. (Ποζουκίδου et al., 2006:64)

Ο Peter Rowe (1999:41) αποκαλεί αυτούς τους τόπους ως «ενδιάμεσα τοπία» (middle landscapes), δηλαδή τόπους χωρίς δικό τους χαρακτήρα. Αναφέρει πως, «είναι ο άγονος και αφιλόξενος χώρος μεταξύ των κτιρίων και κτιριακών συγκροτημάτων. Εμπορικές ζώνες επεκτείνονται προς την ύπαιθρο χωρίς καμιά υπόδειξη αναφοράς (...) Πολλά κτίρια έχουν προσωρινές ποιότητες, υποδηλώνοντας την ύπαρξη του σήμερα και την αβεβαιότητα του αύριο. Τα γύρω τοπία απορροφώνται από τη στάθμευση του αυτοκινήτου, όπου τελικά προσφέρουν λιγότερο από την κύρια λειτουργία τους, πόσο μάλλον από ένα φιλόξενο περιβάλλον». Επιπλέον, σε αυτές τις περιοχές δεν συναντάει κανείς πλέον κατοικίες των ανώτερων εισοδηματικών τάξεων, ενώ αποτελούν την κύρια μορφή οικιστικής ανάπτυξης. Σταδιακά απαξιώνεται το βιομηχανικό και οικιστικό απόθεμα του κέντρου και αυτό οδηγεί σε εγκατάλειψη κτιριακών και συγκοινωνιακών υποδομών, ενώ δημιουργούνται κατακεραματισμένα τοπία στο χώρο, που δεν συμβαδίζουν με τα καθιερωμένα της αστικής δομής. (Ποζουκίδου et al., 2006:64-65).

Τέλος, αν και αυτές οι περιοχές δεν λειτουργούν, όπως θα έπρεπε, αποτελούν πόλο έλξης είτε λόγω της ιστορικότητάς τους και της σύνδεσής με προηγούμενες περιόδους της πόλης, είτε γιατί βρίσκονται σε μικρή απόσταση από το κέντρο της πόλης και γενικά από τις κεντρικές λειτουργίες, ενώ παράλληλα έχουν χαμηλές αξίες γης λόγω της εγκατάλειψης και της υποβάθμισής τους. Ακόμη, γίνεται κατανοητό ότι η σύγχρονη πόλη παράγει αστικά κενά όχι μόνο στο εσωτερικό αλλά και στα όριά της, καθώς η επέκταση των μητροπολιτικών δραστηριοτήτων οδηγεί σε αναπόφευκτο εγκλωβισμό τμημάτων γης και δημιουργεί νέες μορφές που βρίσκονται πλέον σε λειτουργική αδράνεια. Η νέα εποχή αντιπαραθέτει το νέο χώρο των ροών - διεθνοποιημένο, ολοένα πιο ομογενοποιημένο, ρευστό, ασταθή και συχνά άυλο - στο χώρο που ιστορικά χαρακτηρίζει τις πόλεις: το χώρο των τόπων. Όμως, ο νέος χώρος ροών δημιουργεί και την ανάγκη για εγκαθίδρυση και ανάπτυξη νέων τρόπων διαβίωσης στη νέα μορφή αστικού χώρου. (Γοσποδίνη, Μπεριάτος, 2006:106)

Είναι σημαντικό σε κάθε πυκνοκατοικημένη πόλη, τα κενά που δημιουργούνται να αποτελέσουν μελλοντικούς πυρήνες πρασίνου με τους κατάλληλους χειρισμούς, ώστε να αποκτήσουν μια ταυτότητα και μια καινούρια χρήση που θα αναζωογονήσει τον ιστό της πόλης και θα δημιουργήσει περισσότερες ευκαιρίες βιωσιμότητας των ανθρώπων που ζουν μέσα σε αυτές. Σήμερα, η πόλη φαίνεται να αρχίζει να εκτιμά τα αστικά «κενά», μέσω της

πρακτικής του «γεμίματος» με δράσεις έτσι ώστε να παρουσιάζονται ως στοιχεία της αστικής δομής που αποκτούν νόημα και ξεκάθαρο ρόλο. (Πολυχρονόπουλος, 2006)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΑΝΕΝΕΡΓΩΝ ΧΩΡΩΝ

...Το κενό είναι η απουσία της πρόθεσης. Το κενό είναι η απουσία της αρχιτεκτονικής. Το κενό είναι ο τομέας των ανεκπλήρωτων υποσχέσεων και των απεριορίστων δυνατοτήτων. Είναι η οθόνη προβολής των πόθων...

Borret, Kristiaan, (1999), *The "Void" as a Productive Concept for Urban Public Space*, In Ghent Urban Studies Team, στο *The Urban Condition: Space, Community, and Self in the Contemporary Metropolis*. Rotterdam: 010 Publishers, σελ 242.

2.1. Έννοια, εξέλιξη και περιεχόμενο της βιώσιμης ανάπτυξης

Στα σύγχρονα μητροπολιτικά συγκροτήματα ο ρόλος των δημόσιων υπαίθριων χώρων ως συστατικών στοιχείων της ζωής της πόλης και της ποιότητας του περιβάλλοντός της είναι σημαντικά υποβαθμισμένος. Η υποβάθμιση αυτή, συνδεδεμένη άμεσα με τον τρόπο ανάπτυξης του αστικού χώρου, βρίσκεται στη βάση των προβλημάτων των δημόσιων υπαίθριων χώρων σήμερα. Η έλλειψη, η απουσία ταυτότητας, η απομόνωση, η εγκατάλειψη, η αδυναμία λειτουργίας και διαχείρισής τους, έχουν τις ρίζες τους στο γεγονός ότι έχουν χάσει τη θέση τους στην πόλη. Ένα από τα ζητήματα που καλείται να εξετάσει η πόλη και να αναζητήσει λύση είναι η αστική ανάπτυξη, η οποία είτε άμεσα είτε έμμεσα συνδέεται με πολλαπλούς τρόπους με τη βιώσιμη ανάπτυξη ή την «αστική αειφορία». (Βιτοπούλου et.al. 2015:140)

Η αστική ανάπτυξη ορίζεται ως μια σειρά από στρατηγικές ή και πρωτοβουλίες, που περιλαμβάνουν και αντιμετωπίζουν αλληλένδετα την οικονομική, κοινωνική, περιβαλλοντική, θεσμική ή φυσική διάσταση των αστικών περιοχών, αφού οι περιοχές που χρήζουν ανάπτυξη είναι οικονομικά εξασθενημένες και συνδυάζονται με υψηλή συγκέντρωση ανεργίας και κοινωνικά μειονεκτούντων κατοίκων. Τα προβλήματα αυτά συχνά εκδηλώνονται σε υποβαθμισμένες περιοχές με κακή κατάσταση τόσο του οικιστικού αποθέματος όσο και του τοπικού φυσικού περιβάλλοντος, όπως είναι μια μολυσμένη ή εγκαταλελειμμένη έκταση γης, οι κακές συνθήκες στέγασης και η έλλειψη κοινωφελών και κοινόχρηστων χώρων, δηλαδή ένα πλέγμα συνθηκών που μπορεί να οδηγήσει σε φτώχεια, εγκληματικότητα και άλλα προβλήματα. (Βιτοπούλου et.al. 2015:140). Αυτές οι περιοχές, όπως είδαμε και παραπάνω, συνήθως βρίσκονται ανάμεσα στην πόλη και προάστιο και αποτελούν προβλήματα για την περιοχή τους.

Ο όρος «βιώσιμη ανάπτυξη» εμφανίστηκε στη δεκαετία του '70, όταν άρχισαν οι πρώτοι προβληματισμοί για τις αρνητικές επιδράσεις της ανάπτυξης στο περιβάλλον. Η βιώσιμη ανάπτυξη πολιτογραφήθηκε ως όρος από τα Ηνωμένα Έθνη στη δεκαετία του '80. Αργότερα έγινε ιδιαίτερα γνωστός μέσω της έκθεσης Brundtland (Brundtland Report, 1987), όπου αποδόθηκε ο εξής ορισμός: *αποτελεί την ανάπτυξη που καλύπτει τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες*. Είναι, δηλαδή, μια επιθυμητή μορφή ανάπτυξης που ανταποκρίνεται στις ανάγκες των ανθρώπων σήμερα, χωρίς να υποσκάπτει τις ανάγκες των μελλοντικών γενιών. Επίσης, ταυτίζεται με την έννοια της «αειφόρου ανάπτυξης», που το χαρακτηριστικό της είναι η αέναη ζωή και προτεραιότητά της να εξασφαλίσει ποιότητα διαβίωσης σε όλους του τομείς για όλους και για πάντα. (Μητούλα, 2006:27) Σύμφωνα με τον Βουτυράκη (2008:1) η αειφορία είναι εναλλακτικός τρόπος ζωής, επιδιώκει την επιστροφή και την αρμονική επανένταξη του ανθρώπου στο περιβάλλον, που τον δημιούργησε και την αναζήτηση καθαρών τεχνολογικά λύσεων για βιώσιμες πόλεις.

Η βιώσιμη ανάπτυξη αναγνωρίστηκε τον Ιούνιο του 1992 στη Διάσκεψη Κορυφής του Ρίο και υπογράφηκε η ονομαζόμενη «διακήρυξη του Ρίο». (Μητούλα, 2006:35) Κατάληξή της ήταν η δημιουργία πολυμερών συμφωνιών σε κρίσιμα θέματα, όπως η απερημοποίηση, η εκδάσωση και οι κλιματικές αλλαγές, καθώς επίσης και η δημιουργία μιας γενικής στρατηγικής για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών θεμάτων, η οποία περιέχεται στην Ατζέντα 21. Σύμφωνα με την τελευταία η βιώσιμη ανάπτυξη συνεπάγεται την αρμονική συμβίωση ανάμεσα στις διαφορετικές ανθρώπινες κοινότητες σε σχέση με το περιβάλλον και τη φύση. (Σαρτζετάκης, Παπανδρέου, 2002:2)

Τον Ιούνιο του 1997 στη δεύτερη Παγκόσμια Διάσκεψη για το περιβάλλον και την ανάπτυξη στην έδρα των ΗΕ στη Νέα Υόρκη έγινε ο απολογισμός της εφαρμογής των μέτρων που περιελάμβανε η Ατζέντα 21. Η διάσκεψη αυτή έφερε στην επιφάνεια ανάγκες για επικύρωση, ενίσχυση και αυστηρότερη εφαρμογή των διεθνών συμβάσεων και συμφωνιών που αφορούν στο περιβάλλον και στην ανάπτυξη, καθώς τα κράτη φάνηκαν διστακτικά στη λήψη μέτρων που θα είχαν οικονομικό κόστος.⁸ Την ίδια χρονολογία υιοθετήθηκε το πρωτόκολλο του Κιότο, που αποτελεί μια διεθνή συμφωνία - πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με την καταπολέμηση του φαινομένου του θερμοκηπίου. Το 1998 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε την ανακοίνωση με τίτλο «Αειφόρος Αστική Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Πλαίσιο Δράσης», σύμφωνα με την οποία αποβλέπει στην ενίσχυση και αποκατάσταση του ρόλου των ευρωπαϊκών πόλεων ως χώρων κοινωνικής και πολιτισμικής ολοκλήρωσης, ως

⁸ https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/1010/4/02_chapter_01.pdf (τελευταία πρόσβαση: 06.11.2018)

πηγών ευημερίας και βιώσιμης ανάπτυξης και ως βάσης δημοκρατικής διακυβέρνησης. (Μητούλα, 2006:218)

Την δεκαετία 2000 πλέον δεν αφορά μόνο το περιβαλλοντικό κομμάτι, αλλά και το κοινωνικό και οικονομικό. Στηρίζεται σε τρεις ισότιμους πυλώνες: την προστασία του περιβάλλοντος, την οικονομική ανταγωνιστικότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη. Για να είναι μια πόλη βιώσιμη πρέπει να ικανοποιεί περιβαλλοντικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Αναγνωρίζεται ότι οι ίδιες οι πόλεις ευθύνονται για πολλά περιβαλλοντικά προβλήματα, ενώ ταυτόχρονα δέχονται και οι ίδιες τις συνέπειες αυτών (ατμοσφαιρική ρύπανση, θόρυβος κ.α.) Ως προς την οικονομία αντιλαμβανόμαστε ότι υπάρχει οικονομική πρόοδος, αλλά και παγκόσμιος ανταγωνισμός. Ως προς την κοινωνία διαπιστώνεται ότι οι πόλεις υποφέρουν από κοινωνικές αλλαγές προηγούμενων δράσεων(κοινωνικός αποκλεισμός, εγκληματικότητα) (Βιτοπούλου et.al. 2015:40) Ο διαχωρισμός των τριών στοιχείων της Οικονομίας, της Κοινωνίας και του Περιβάλλοντος, περιγράφηκε για πρώτη φορά το 1994 από τον John Elkington και είναι γνωστός ως τριπλή βάση των επιχειρήσεων (triple bottom line). Η τριπλή βάση των επιχειρήσεων εστιάζει στην κατάσταση εκείνη, στην οποία οι επιχειρήσεις εναρμονίζουν τις προσπάθειές τους, έτσι ώστε να είναι οικονομικά βιώσιμες, περιβαλλοντικά ορθές και κοινωνικά υπεύθυνες. (Ulrich et al., 2012:415)

Για να επιτευχθεί η ανάπτυξη που θα ικανοποιεί και τους τρεις πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης-αειφορίας, πρέπει να διέπεται από το παρακάτω πλαίσιο: Οφείλει να συμβάλλει σε μία ολοκληρωμένη προσέγγιση κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών πολιτικών, να επιδιώκει τη δράση, ώστε να εξελίσσονται τα πρότυπα κατανάλωσης και παραγωγής, να εστιάζει στα δομικά θέματα, να προάγει την κοινωνική συναίνεση, να καλλιεργεί την προσαρμοστικότητα με τις πολιτικές διεργασίες, να διευρύνει τη δυναμικότητα θεσμών και κοινωνικών ομάδων και να έχει σαφή προσανατολισμό σε συγκεκριμένους στόχους.(Καρβούνης, Γεωργακέλλος, 2003:218)

Το 2002, πραγματοποιήθηκε στο Γιοχάνεσμπουργκ η Παγκόσμια Διάσκεψη για την αειφόρο ανάπτυξη γνωστή κι ως «Ρίο+10», όπου επιβεβαίωσε ότι η αειφόρος ανάπτυξη είναι κεντρικό ζήτημα στη διεθνή ατζέντα. Το 2012 στο Ρίο πραγματοποιήθηκε η Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη του Ο.Η.Ε. γνωστή κι ως «Ρίο+20» ως συνέχεια της Συνδιάσκεψης του Ρίο και της Συνδιάσκεψης του Γιοχάνεσμπουργκ. Μεταξύ άλλων και η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει συνειδητοποιήσει την αναγκαιότητα της Βιώσιμης Τοπικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης, καθώς μέσω της τελευταίας εξασφαλίζεται η ποιότητα ζωής όλων των

ευρωπαίων πολιτών. Αυτός είναι και ο λόγος, που η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διατύπωσε 4 βασικές αρχές:

- της διαχείρισης του αστικού χώρου,
- της ενοποίησης των πολιτικών,
- της οικοσυστημικής προσέγγισης,
- της συνεργασίας και της σύμπραξης. (Μητούλα, 2006:36,213)

Αρχές των πολιτικών της βιώσιμης-αιεφόρου ανάπτυξης καταγράφηκαν και στις Παγκόσμιες Συνδιασκέψεις της Στοκχόλμης και του Ρίου, οι κυριότερες των οποίων είναι οι εξής:

- Η αρχή της φέρουσας ικανότητας: αναφέρεται στα δεδομένα και τις δυνατότητες ενός συστήματος να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της ανθρώπινης χρήσης, ώστε να μην αλλοιώνεται και να μην υποβαθμίζεται.
- Η αρχή της διατήρησης της βιοποικιλότητας: κύριος στόχος της είναι η προστασία τόσο των ειδών όσο και των πληθυσμών του ζωικού και του φυτικού βασιλείου.
- Η αρχή της πρόληψης: επιτάσσει την προληπτική δράση των σημαντικών ομάδων, των κρατών και των περιφερειακών και διεθνών οργανώσεων.
- Η αρχή της εμπλοκής όλων των ενδιαφερόμενων πλευρών για την περιβαλλοντική προστασία: αναφέρεται στην αναγκαιότητα συνεργασίας και συντονισμού όλων των μερών.
- Η αρχή της δικαιοσύνης, ισοτιμίας και αλληλεγγύης των γενεών: η παρούσα γενιά οφείλει να κληροδοτήσει στις επόμενες το φυσικό περιβάλλον στην ίδια κατάσταση που το κληρονόμησε.
- Η αρχή του δικαιώματος της ανάπτυξης: δείχνει την σπουδαιότητα των ίσων ευκαιριών στους πολίτες όλου του κόσμου. (Γεωργιάδου et al.,2002:235-237)

Η βιώσιμη ανάπτυξη έχει παγκόσμια δράση, διαχρονικότητα, επηρεάζει και επηρεάζεται από όλα τα πεδία δράσης του ανθρώπου. Οι στόχοι της καλύπτουν μια σειρά δραστηριοτήτων. Πρώτος στόχος της είναι η οικονομική ανάπτυξη, που αποτελεί τον κύριο σκοπό της οικονομικής δραστηριότητας. Επιδιώκει την πρόσβαση των ανθρώπων στους φυσικούς πόρους και την ποιοτική αναβάθμιση, ώστε να είναι εφαρμόσιμη η ανακατανομή των πόρων. Αξίζει να τονιστεί ο ρόλος του χρόνου στην οικονομική ανάπτυξη, καθώς πρέπει να διασφαλίζεται με οικονομικούς πόρους η ισότητα ευκαιριών εξέλιξης ανάμεσα στις γενεές. (Μητούλα et al., 2008:31-33) Δεύτερος στόχος της είναι η προώθηση μιας δημοκρατικής, υγιούς, ασφαλούς και δίκαιης κοινωνίας, που βασίζεται στην κοινωνική ένταξη και τη συνοχή, σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα και την πολιτιστική ποικιλομορφία, διασφαλίζει την ισότητα ανδρών και γυναικών και καταπολεμά κάθε μορφή διάκρισης. Τρίτος στόχος είναι η προστασία του περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, η τήρηση των ορίων των φυσικών

πόρων του πλανήτη και εξασφάλιση υψηλού επιπέδου όσον αφορά την προστασία και τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος. Τέλος, η πρόληψη και η μείωση της ρύπανσης του περιβάλλοντος, καθώς και η προώθηση αειφόρων προτύπων κατανάλωσης και παραγωγής, ώστε να αποσυνδεθεί η οικονομική μεγέθυνση από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος.⁹

Μια πολιτική αντιμετώπισης των προβλημάτων των υποβαθμισμένων περιοχών είναι η αστική ανάπτυξη και πιο συγκεκριμένα η βασική της έννοια, που είναι αυτή της επανάχρησης εγκαταλελειμμένης αστικής γης ή/και κτιρίων, που προωθείται μεταξύ άλλων από την βιώσιμη αστική ανάπτυξη. Θεωρείται μια αποδοτική πολιτική τόσο για την προστασία του περιβάλλοντος όσο και για την εξοικονόμηση φυσικών πόρων, επαναφέροντας στις περιοχές αυτές ωφέλιμες χρήσεις, ενώ μια μεγαλύτερη εντατικοποίηση της δόμησης στα αστικά οικόπεδα οδηγεί στην εξοικονόμηση σοβαρών εκτάσεων της υπαίθρου από την ανάπτυξη. Επίσης, συνιστά μια πολιτική μέσω της οποίας προωθείται η συνεκτική ανάπτυξη, η μείωση της ζήτησης για μεγάλου μήκους μετακινήσεις και η μείωση της ζήτησης για κατανάλωση φυσικής γης. (Βιτοπούλου et.al. 2015:142) Σύμφωνα με τη Μητούλα (2006:257) στην επανάχρηση εντάσσονται οι διαδικασίες επανεκτίμησης της αρχιτεκτονικής και παραδοσιακής κληρονομιάς που πιθανόν να έχει υποτιμηθεί. Υποκείμενα της επανεκτίμησης μπορεί να είναι ο αστικός ιστός, συγκροτήματα κατοικίας και βιομηχανικά κτίρια.

Η διαδικασία επανάχρησης τέτοιων εκτάσεων είναι αρκετά πολύπλοκη. Ο λόγος είναι ότι οι φορείς των περιοχών πρέπει να σχεδιάσουν μια εύστοχη πολιτική για αυτές τις περιοχές, καθώς έχουν να αντιμετωπίσουν μια σειρά από δυσκολίες. Προκειμένου να είναι επιτυχημένος ο σχεδιασμός, θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς στόχους, δηλαδή τη μελέτη ύπαρξης τυχόν υποδομών – οδοί πρόσβασης, δίκτυα κ.α. – όπως και τις συνθήκες που επικρατούν στο συγκεκριμένο περιβάλλον με το οποίο ασχολούνται, δηλαδή πιθανή μόλυνση των υδάτων, κλίση του εδάφους κ.α. Επιπλέον, είναι απαραίτητο να κατανοηθούν οι σχέσεις μεταξύ των κατοίκων, των τοπικών κοινοτήτων και της περιοχής τους. Να διερευνηθούν οι τρόποι, σύμφωνα με τους οποίους οι άνθρωποι επηρεάζουν τους τόπους και διαμορφώνουν πρακτικές για την καθημερινή τους ζωή και τελικά για το χώρο.

⁹Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης,
http://mioecsde.org/epeaek09/basic_docs/renewed_eu_sds_el.pdf.pdf σελ. 4 (Τελευταία πρόσβαση 06.11.2018)

2.2.Ευρωπαϊκές παρεμβάσεις και παραδείγματα

Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την κατάρρευση του σοβιετικού συνασπισμού δημιουργήθηκε ένα νέο διεθνές περιβάλλον, που παρείχε περισσότερη ασφάλεια στους λαούς της Δύσης από οποιαδήποτε άλλη διεθνή συγκυρία, εδώ και τουλάχιστον τρεις γενεές. Τα δυο σημαντικότερα φυσικά χαρακτηριστικά της αστικής ανάπτυξης είναι η αυξανόμενη ένταση στην χρήση της αστικής γης και η επέκτασή της πέρα από τα όρια της αρχικά δομημένης επιφάνειας. (Πετράκος, Οικονόμου, 1999:22) Παράλληλα, όμως, η κατάρρευση του Συμφώνου της Βαρσοβίας¹⁰ δημιούργησε συνθήκες ρευστότητας και αστάθειας στην Ανατολική Ευρώπη. (Παπασωτηρίου 1995:49) Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΚ) αποφάσισε να προχωρήσει στην υλοποίηση κάποιων προγραμμάτων με σκοπό την οικονομική στήριξη αυτών των περιοχών, όπου οι επιπτώσεις της αποχώρησης των σοβιετικών στρατευμάτων και των στρατιωτικών βάσεων ήταν ορατές.

Κάποια από τα προγράμματα που εφαρμόστηκαν είναι τα «PERIFRA I», «PERIFRA II», «KONVER I». Συγκεκριμένα, το 1991 η ΕΚ υιοθέτησε το πρόγραμμα «PERIFRA I» και ένα χρόνο αργότερα το «PERIFRA II», τα οποία επικεντρώθηκαν σε περιθωριοποιημένες περιοχές με ιδιαίτερα σοβαρά οικονομικά προβλήματα, μεταξύ άλλων υψηλό ποσοστό ανεργίας και υποβάθμιση φυσικού περιβάλλοντος. (Zamelek, 2013:105) Και τα δυο προγράμματα χρηματοδότησαν τις περιοχές για την υλοποίηση εργασιών σε αυτές, όπως για παράδειγμα για την αγορά εξοπλισμού και για την εκπαίδευση. Τα χρήματα, όμως, που δόθηκαν δεν μπορούσαν να βρουν εφαρμογή στις περιοχές που είχαν τεράστια βιομηχανία. Για αυτό το λόγο το πρόγραμμα Perifra ενισχύθηκε.

Το 1993 υιοθετήθηκε το πρόγραμμα «KONVER», το οποίο επικεντρώθηκε στην στήριξη των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων. Κατά την περίοδο 1994- 1999 δόθηκαν 500 εκατομμύρια και μοιράστηκαν ως εξής: Το μεγαλύτερο ποσό δόθηκε στη Γερμανία (44%), το 19% στη Μεγάλη Βρετανία, το 14% στη Γαλλία, το 9% στην Ιταλία, ενώ το υπόλοιπο ποσό δόθηκε σε λοιπές χώρες. Το ποσό που αναλογούσε στην κάθε χώρα καθορίστηκε από τις χαμένες θέσεις εργασίας μεταξύ 1990 με 1997 και χρησιμοποιήθηκε για την ανάπλαση περιοχών που είτε παρήγαγαν στρατιωτικό εξοπλισμό - κυρίως η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία - είτε είχαν στρατιωτικές εγκαταστάσεις - κυρίως η Γερμανία. (Guay, 1998: 59-60)

¹⁰Αποτελεί ένα Στρατιωτικό Σύμφωνο, που υπογράφηκε στις 14 Μαΐου 1955 στη Βαρσοβία, μεταξύ ΕΣΣΔ, Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Αλβανίας, Τσεχοσλοβακίας, Ουγγαρίας, Πολωνίας και Ανατολικής Γερμανίας. Το σύμφωνο αυτό υπογράφηκε σε αντιστάθμισμα του Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO) και η επίσημη ονομασία του ήταν «Σύμφωνο αμοιβαίας βοήθειας και ενιαίας διοίκησης». Ο χαρακτήρας του ήταν αμυντικός και σκοπός του η πολιτική, οικονομική, πολιτιστική και στρατιωτική συνεργασία των μελών του. Μετά την πτώση του κομμουνισμού στο ανατολικό μπλοκ και τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου, οι χώρες-μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας αποφάσισαν το 1990 τη διάλυσή του.

Την ίδια χρονιά κάνει την εμφάνιση της η κοινοτική πρωτοβουλία¹¹ «URBAN», η οποία εστιάζει αποκλειστικά σε αστικές περιοχές που βρίσκονται σε οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική υστέρηση. Η πρώτη προγραμματική περίοδος της URBAN εγκαινιάστηκε κατά την περίοδο 1994 – 1999, υποστηρίζοντας οικονομικά 118 αστικές περιοχές στα 15 κράτη μέλη. Για να ενταχθεί μία περιοχή στο πρόγραμμα, έπρεπε να βρίσκεται εντός μιας πόλης που έχει τουλάχιστον 100.000 κατοίκους. Στόχος της ήταν να βοηθηθούν οι αστικές περιοχές, που μειονεκτούν, για να πραγματοποιήσουν μια σταθερή βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων τους. Το πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Π.Α.) (83%) και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (Ε.Κ.Τ.) (17%). Δυο ενδεικτικά έργα που υλοποιήθηκαν με το πρόγραμμα URBAN είναι:

Εικόνα 1: Πρώην εργοστάσιο Τσαλαπάτα
Πηγή: <https://ethessalia.gr/therinaergastiriadimiourgikis-apascholisis-sto-mousioplithokeramopiias-n-s-tsalapata/>

Στο Βόλο το πρώην εργοστάσιο Τσαλαπάτα, ένας πρώην βιομηχανικός χώρος που μετατράπηκε σε ένα σύνθετο πολιτιστικό κέντρο αφιερωμένο στην βιομηχανική και χειροτεχνική παράδοση. Έχουν δημιουργηθεί πάνω από 20 καταστήματα και μικρές επιχειρήσεις που παράγουν είδη χειροτεχνίας. Επίσης στεγάζονται ένα μουσείο βιομηχανικής αρχαιολογίας, χώροι εκθέσεων, πολιτισμού και ψυχαγωγίας.

Στη Βρέμη της Γερμανίας πραγματοποιήθηκε η ανακαίνιση ενός παλιού βιομηχανικού κτιρίου και η μετατροπή του σε ένα πολυχώρο, το Lichthaus, που φιλοξενεί τις τέχνες, νέες επιχειρήσεις και διάφορες εκδηλώσεις

Εικόνα 2: Πολυχώρος, το Lichthaus
Πηγή: <https://www.bremen-tourism.de/en/conference-hotels-bremen/a-lichthaus>

¹¹ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει στα κράτη μέλη και εγκρίνει προγράμματα που προέρχονται από δική της πρωτοβουλία για θέματα που βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε), τα οποία ονομάζονται «κοινοτικές πρωτοβουλίες».

Η Κοινοτική Πρωτοβουλία «URBAN» βασιζόμενη στα θετικά αποτελέσματα της πρώτης περιόδου εφαρμογής, συνεχίστηκε και την νέα προγραμματική περίοδο 2000 – 2006. Με την έντονη υποστήριξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, θεσπίστηκε ένας νέος γύρος «URBAN II». Σύμφωνα με την ανακοίνωση της Επιτροπής 2000/C 141/04 της 28ης Απριλίου 2000 οι στόχοι της είναι: « α) Η προώθηση της διαμόρφωσης και εφαρμογής ιδιαίτερα καινοτόμων στρατηγικών για την αειφόρο οικονομική και κοινωνική αναζωογόνηση μικρού και μεσαίου μεγέθους κομποπόλεων και πόλεων ή μειονεκτικών αστικών περιοχών σε μεγαλύτερες πόλεις β) Η ενίσχυση και η ανταλλαγή γνώσεων και εμπειριών σε σχέση με την αειφόρο αστική αναζωογόνηση και ανάπτυξη στην κοινότητα». Επιπλέον, χρηματοδοτείται μόνο από το Ε.Τ.Π.Α. Δυο ενδεικτικά έργα του προγράμματος URBAN II είναι τα εξής:

Εικόνα 3: Μουσικό εργαστήριο

Πηγή: https://www.berlin.de/senuvk/internationales_eu/wohnen/urban/download/abschlussbroschuere_URBAN_II_engl.pdf

Στο Βερολίνο της Γερμανίας, χρηματοδοτήθηκε το έργο «RAW – Tempel»¹², το οποίο προωθεί εργαστήρια για την τέχνη και το πολιτισμό σε παλιά εγκαταλειμμένα κτίρια. Η περιοχή αποτελεί πρώην βιομηχανική ζώνη που βρίσκεται σε παρακμή. Το έργο φιλοδοξεί να αλλάξει την εικόνα της περιοχής, αλλά και να τονώσει την τοπική οικονομία.

Εικόνα 4: el Palacio del Condestable

Πηγή: <http://turismo.navarra.com/item/palacio-del-condestable-pamplona/>

Στην Pamplona της Ισπανίας ανακαινίστηκε ένα εγκαταλελειμμένο παλάτι του 16^{ου} αιώνα, το «Παλάτι για Συναίνεση» (el Palacio del Condestable¹³) και χρησιμοποιήθηκε ως κοινοτικό κέντρο, καθώς και για ενθάρρυνση της κοινωνικής και οικονομικής αναζωογόνησης της συνοικίας. Επιπλέον, βασικό

χαρακτηριστικό του έργου είναι η ευρεία συμμετοχή των πολιτών, δηλαδή η διαβούλευση έλαβε τη μορφή φόρουμ και εργαστηρίων συζήτησης με το κοινό.

¹²https://www.berlin.de/senuvk/internationales_eu/wohnen/urban/download/abschlussbroschuere_URBAN_II_engl.pdf σελ. 13(τελευταία πρόσβαση: 15.06.2018)

¹³ http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/cities/cities_el.pdf, σελ.17 (τελευταία πρόσβαση: 15.06.2018)

Συμπερασματικά, γίνεται αντιληπτό ότι τα προγράμματα URBAN I και II έχουν κάποιες βασικές διαφορές. Αρχικά, το URBAN II σε αντίθεση με το URBAN I περιλαμβάνει πόλεις μεσαίου και μικρού μεγέθους, δηλαδή στην περιοχή του προγράμματος πρέπει να διαμένουν 20.000 κάτοικοι (10.000 σε εξαιρετικές περιπτώσεις με επαρκή αιτιολόγηση), αντί 100.000 που απαιτούσε το URBAN I. Ακόμη, το URBAN II χρηματοδοτείται αποκλειστικά από το Ε.Τ.Π.Α., με σκοπό η διαχείριση του προγράμματος να είναι πιο εύκολη. Τέλος, με το νέο πρόγραμμα καθορίζονται συγκεκριμένα κριτήρια που οφείλουν να πληρούν οι αστικές περιοχές, γεγονός που προσδίδει κάποια διαφάνεια στο σύστημα επιλογής, ενώ ταυτόχρονα είναι πιο εκσυγχρονισμένο το σύστημα διαχείρισης παρακολούθησης και ελέγχου των προγραμμάτων. Πέρα από τις διαφορές, ως πρόγραμμα ενιαίο (URBAN I και II) θα λέγαμε ότι έχει δυο μεγάλα πλεονεκτήματα. Το πρώτο έγκειται στο γεγονός ότι τα σύνθετα οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα, μπορούν να προσεγγιστούν μαζί και όχι ξεχωριστά το ένα από το άλλο και δεύτερον σημαντικό ρόλο παίζει η ενεργός συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας. Είναι το βασικό στοιχείο για οποιαδήποτε προσπάθεια αναζωογόνησης των περιοχών. Οι τοπικοί παράγοντες εμπλέκονται στην φάση σχεδιασμού, προγραμματισμού, υλοποίησης και διαχείρισης των προγραμμάτων.

Υπάρχουν, όμως, και προγράμματα που ασχολούνται συγκεκριμένα με τις στρατιωτικές εκτάσεις, οι οποίες μπορούν να αναζωογονήσουν την ευρύτερη περιοχή και να την μετατρέψουν σε αναπτυσσόμενη πηγή οικονομικής δραστηριότητας και βιώσιμης ανάπτυξης. Ένα από τα προγράμματα αυτά είναι το πρόγραμμα «ASCEND»¹⁴ της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας «INTERREG III C»¹⁵. Το «INTERREG III C» αποσκοπεί στην ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής στην Ε.Ε. με την προώθηση της διασυνοριακής, διακρατικής και διαπεριφερειακής συνεργασίας. Δίνει τη δυνατότητα να συνεργαστούν κράτη που δεν είναι γειτονικά, έχοντας κοινά σχέδια και επιθυμία ανάπτυξης ενός δικτύου συνεργασίας. Χρηματοδοτήθηκε από το Ε.Τ.Π.Α.

Το πρόγραμμα «ASCEND» σχεδιάζεται για την προγραμματική περίοδο 2004-2007 για να ενισχύσει την συνοχή των ευρωπαϊκών χωρών τόσο σε κοινωνικό επίπεδο όσο και σε οικονομικό. Διευθύνεται από το Συμβούλιο του Ηνωμένου Βασιλείου στο Medway, ενώ συνεργάτες του προγράμματος είναι η Conseil General de la Charente Maritime στη Γαλλία, το πανεπιστήμιο της πόλης Cartagena στην Ισπανία, ο αερολιμένας Marco Polo στη Βενετία στην Ιταλία, ο Δήμος της πόλης Karlskrona στη Σουηδία, ο ναυτιλιακός όμιλος της πόλης Rostock στη Γερμανία, το νέο γραφείο διαχείρισης ακτογραμμών στην Ουτρέχτη της

¹⁴ http://www.interreg4c.eu/uploads/media/pdf/ASCEND_2W0047N.pdf

(τελευταία πρόσβαση: 15.06.2018)

¹⁵ <http://www.interreg4c.eu/about-interreg-iiic/> (τελευταία πρόσβαση: 18.06.2018)

Ολλανδίας και ο Δήμος Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα. Το πρόγραμμα στοχεύει στην ανανέωση των πρώην στρατιωτικών εγκαταστάσεων και στην επανάχρησή τους, μέσω της μεταφοράς τους από υπουργεία και φορείς στην τοπική κοινωνία και στην χρηματοδότησή τους από τους ιδιώτες. Βασικό πλήγμα, λόγω της απόσυρσης των στρατιωτικών δυνάμεων, υφίσταται και η οικονομία των περιοχών αυτών, συνεπώς καθορίζονται και οι προοπτικές ανάπτυξής τους. Το μοντέλο στηρίζεται στη μελέτη 25 καλών πρακτικών, οι οποίες διαδίδονται ευρέως και σε άλλες περιοχές της Ευρώπης, με σκοπό την διευκόλυνση των διαδικασιών παράδοσης των χώρων αυτών στους πολίτες. Επιπλέον, περιλαμβάνει τη δημιουργία μίας βάσης δεδομένων, που θα απεικονίζει στο χάρτη όλες αυτές της περιοχές της Ευρώπης μαζί με αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με τα στρατόπεδα που υπάρχουν και τις μεθόδους επανάχρησης που τελικά εφαρμόστηκαν. Τρεις είναι οι θεματικές περιοχές στις οποίες επικεντρώνεται το πρόγραμμα: 1) Η μετατροπή των στρατιωτικών περιοχών με σκοπό την αστική χρήση, μέσω προγραμμάτων διαχείρισης και χρήσεων του εδάφους 2) Ο μετασχηματισμός των στρατιωτικών περιοχών προκειμένου να υπάρξει τουριστική ανάπτυξη, 3) Ο μετασχηματισμός των στρατιωτικών περιοχών με σκοπό την δημιουργία εκπαιδευτικών και οικονομικών δραστηριοτήτων, όπως για παράδειγμα μικρομεσαίες επιχειρήσεις και ερευνητικά κέντρα.

Εικόνα 5: Πανεπιστήμιο του Rostock

Πηγή: <https://yocket.in/university-reviews/university-of-rostock-2938/business-and-management>

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της τελευταίας θεματικής περιοχής είναι η πόλη Rostock της Γερμανίας. Μετά τις πολιτικές αλλαγές του 1989-1990, μειώθηκε η ακίνητη περιουσία του στρατού, γεγονός που δημιούργησε πρόβλημα σε όλη την περιοχή σε οικονομικό επίπεδο. Για την αναζωογόνηση της περιοχής υπήρξε συνεργασία διάφορων φορέων με το πρόγραμμα ASCEND και η λύση που βρέθηκε ήταν να μετατραπούν οι περιοχές σε εκπαιδευτικά ιδρύματα και σε αθλητικά κέντρα. Σήμερα μέρος των στρατιωτικών εκτάσεων χρησιμοποιούνται από το Πανεπιστήμιο του Rostock. Οι εγκαταστάσεις του πυροβολικού χρησιμοποιούνται από το ομόσπονδο γραφείο εύρεσης εργασίας, ενώ οι παλιές κατοικίες των αξιωματούχων αποτελούν κατοικίες πολιτών. (Ζυγομαλάς 2006: 7)

Εικόνα 6: Βασιλικό Ναυπηγείο του Chatham στην πόλη Medway

Πηγή: <http://www.kentonline.co.uk/medway/news/chathams-historic-dockyard-shor-a64773/>

τεσσάρων πυρήνων: τον τουριστικό, τον επιχειρηματικό, τον εκπαιδευτικό και τον ψυχαγωγικό, με τη σύμπραξη κρατικών και ιδιωτικών επιχειρήσεων. Δημιουργήθηκαν, λοιπόν, χώροι αναψυχής και διασκέδασης (κινηματογράφος, εστιατόρια, βιβλιοθήκες και εκπαιδευτικά κέντρα), ενώ πολλές υπηρεσίες και μεγάλες επιχειρήσεις μετέφεραν τις έδρες τους στο χώρο αυτό. Ακόμη, υπάρχει ένα μουσείο, στο οποίο οι επισκέπτες έχουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν τη στρατιωτική παράδοση του Medway. Τέλος, φιλοξενούνται πλήθος εκδηλώσεων και φεστιβάλ εκπληρώνοντας επάξια τους στόχους των τεσσάρων πυρήνων.

Συμπερασματικά, το πρόγραμμα «ASCEND» στοχεύει στην ένταξη κτιρίων που ανήκουν σε στρατιωτικές περιοχές, οι αναπλάσεις, όμως, των οποίων ήταν προσανατολισμένες στην αποκατάσταση των κτιρίων και όχι στην αναζωογόνηση ολόκληρης της περιοχής ως ενιαίου σχεδιασμού. Το 2007 πραγματοποιήθηκε στις Βρυξέλλες μια συνδιάσκεψη των κυβερνητικών εκπροσώπων των ευρωπαϊκών χωρών με τους αντιπροσώπους του προγράμματος και υπογράφηκε μια διακήρυξη για την καθιέρωση του «δικτύου των στρατιωτικών περιοχών». Μέσω αυτής τα μέλη του προγράμματος δεσμεύονται για την επίτευξη συμφωνίας ως προς τις διαδικασίες ανταλλαγής πρακτικών για την επανάχρηση των στρατιωτικών περιοχών.

Τμήμα αυτών των προγραμμάτων συνιστά και το πρόγραμμα «URBACT»¹⁷, του «Ευρωπαϊκού δικτύου για την ανταλλαγή εμπειριών» για την περίοδο 2002 – 2006. Συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, τα 28 κράτη μέλη, τη Νορβηγία και την Ελβετία. Στο πρόγραμμα μπορούν να συμμετέχουν όλες οι

¹⁶<https://www.medway.gov.uk/> (τελευταία πρόσβαση: 15.06.2018)

¹⁷<http://urbact.eu/urbact-glance> (τελευταία πρόσβαση: 15.06.2018)

περιοχές των «URBAN PILOT PROJECTS», καθώς και των «URBAN I και II» (=216 πόλεις). Επίσης, είναι ανοικτό και σε κράτη ή τοπικές αρχές που ενδιαφέρονται για τα θέματα που ασχολείται το «URBACT». Αξίζει να σημειωθεί πως υποβλήθηκε από την Γαλλία εξ ονόματος όλων των κρατών και ορίστηκε ως διαχειριστική αρχή, αρμόδιο για την αστική ανάπτυξη, το Γαλλικό Υπουργείο.

Ενδεικτικά, ένα στρατόπεδο που ανήκει σε αυτό το πρόγραμμα είναι αυτό της πόλης Alba Iulia, που διαδραμάτισε πολύ σημαντικό ρόλο στην ιστορία της Ρουμανίας. Πριν από 2000 χρόνια, το έχτισαν οι Ρωμαίοι και αποτελούσε το σημαντικότερο αστικό κέντρο στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Στον Μεσαίωνα ήταν η πρωτεύουσα της Τρανσυλβανίας και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ένωση των τριών μεγάλων ρουμανικών πριγκιπάτων υπό τον Μιχαήλ Γενναίο. Με ψήφισμα της 1^{ης} Δεκεμβρίου 1918 εγκρίθηκε η ένωση των εδαφών αυτών. Τέσσερα χρόνια αργότερα, ο Φερδινάνδος της Ρουμανίας και η βασίλισσα Μαρία στέφθηκαν, συμβολικά, ως μονάρχες της ενοποιημένης Ρουμανίας. (Bogdan Neagu, 2018:15)

Εικόνα 7: Είσοδος της Alba Carolina

Πηγή: https://www.tripadvisor.co.uk/LocationPhotoDirectLink-g294458-d7923653-i129663132-Travel_Express-Bucharest.html

Η πολιτιστική στρατηγική της πόλης ξεκίνησε με το έργο της αποκατάστασης της Alba Carolina, που ξεκίνησε το 2009 με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση και έληξε το 2014. Η πόλη έχει λάβει 200 εκ. ευρώ από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Περίπου το 1/3 του ποσού χρησιμοποιήθηκε για 20 έργα που σχετίζονταν με την αποκατάσταση του φρουρίου.

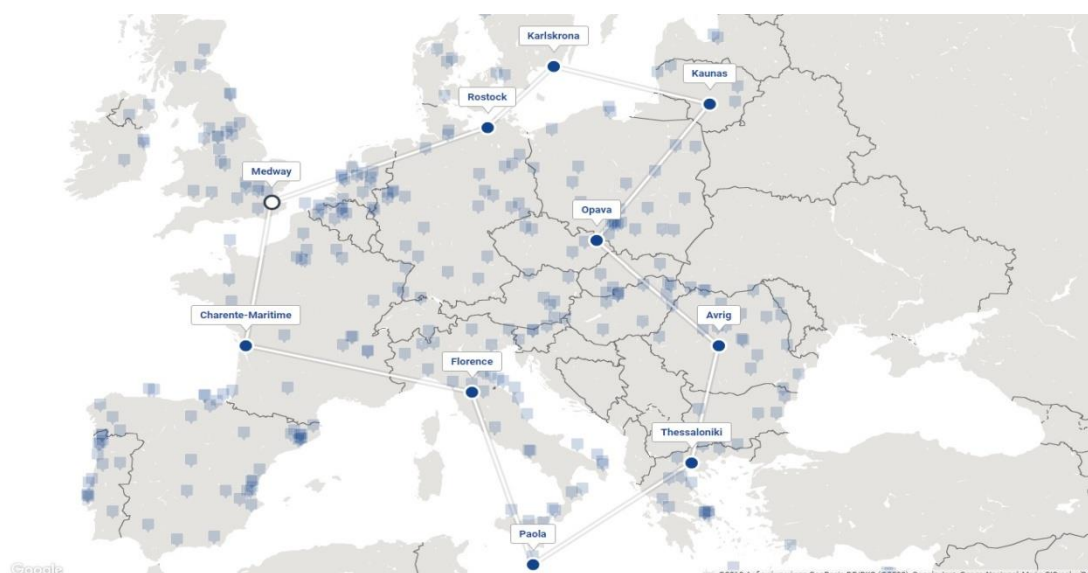
Το ανακαινισμένο φρούριο έγινε

ένα σημαντικό τουριστικό αξιοθέατο στο οποίο έγιναν επενδύσεις. Ως αποτέλεσμα ήταν να αυξηθεί ο πληθυσμός της περιοχής από περίπου 60.000 κατοίκους το 2000 σε 74.000 το 2017. Ο δήμος σε συνεργασία με τους τοπικούς και εθνικούς πολιτιστικούς φορείς ξεκίνησαν τον σχεδιασμό πολιτιστικών εκδηλώσεων και, μάλιστα, υποστήριξαν οικονομικά κάθε προσπάθεια ανάπτυξης.¹⁸

¹⁸ https://www.capitalaculturala2021.ro/Files/dosare/alba%20iulia/Alba_Iulia_CCE_ENG_scan.pdf
(τελευταία πρόσβαση: 06.11.2018)

Το πρόγραμμα «URBACT» έχει ως στόχο την δικτύωση των πόλεων που συμμετέχουν στα προγράμματα κοινωνικής και οικονομικής συνοχής. Ταυτόχρονα τη συγκέντρωση και τη διάχυση των πληροφοριών από την εφαρμογή των αστικών παρεμβάσεων σε διάφορες περιοχές της Ευρώπης, καθώς και τον συντονισμό της δραστηριότητας των δικτύων. Τέλος, τρεις είναι οι προτεραιότητες του: η ανταλλαγή και διάδοση γνώσεων μέσω της δημιουργίας θεματικών δικτύων, προγραμμάτων κατάρτισης, μελετών και άλλων πρωτοβουλιών, η συγκέντρωση των κεκτημένων μέσω των θεματικών δικτύων, διάχυση πληροφόρησης και συντονισμό της δραστηριότητας των δικτύων, η τεχνική βοήθεια.

Ένα από αυτά τα δίκτυα είναι το «REPAIR»¹⁹, το οποίο επικεντρώνεται στην δημιουργία μιας νέας καινοτόμου πολιτικής, η οποία θέτει την αστική ανάπτυξη στο επίκεντρο των δράσεων και συγκεκριμένα στην επίτευξη επανάχρησης των εγκαταλελειμμένων στρατοπέδων. Για να είναι βιώσιμη η ανάπτυξη πρέπει να ακολουθήσουν οι περιοχές την στρατηγική της Ε.Ε., καθώς και να αντιμετωπιστούν προκλήσεις που θα παρουσιαστούν. Τα οφέλη από αυτό το ευρωπαϊκό πρόγραμμα θα πρέπει να είναι εμφανή όχι μόνο στις περιοχές που συμμετέχουν στο δίκτυο, αλλά γενικότερα σε ολόκληρο τον κόσμο. Στο πρόγραμμα αυτό συμμετέχουν 11 Ευρωπαϊκές πόλεις, η πλειοψηφία των οποίων συμμετείχε και στο πρόγραμμα «ASCEND». Η ανάπλαση των παρακάτω περιοχών στηρίχθηκε σε τέσσερις βασικούς πυλώνες: τη συντήρησή τους, την αξιοποίηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και διαχείριση αποβλήτων, την μετακίνηση και κινητικότητα των επισκεπτών και τέλος την καταπολέμηση ανεργίας.

Χάρτης 1: Πόλεις που συμμετέχουν στο πρόγραμμα ASCEND

Πηγή: <http://urbact.eu/interactive-map?network=7446>

¹⁹ <http://urbact.eu/repair-complete-overview> (τελευταία πρόσβαση: 15.06.2018)

Ένα παράδειγμα είναι η ανάπλαση του στρατοπέδου Dukla²⁰ στην πόλη Opava της Τσεχίας. Το 1889 κατασκευάστηκε το στρατόπεδο με το όνομα Rudolf και αργότερα μετονομάστηκε σε Dukla Barracks. Ο Αυστριακός Στρατός που κατείχε την περιοχή, ήταν αποφασισμένος να τοποθετήσει μονάδα πυροβολικού, με σκοπό να προστατέψει την πόλη, καθώς είχε στρατηγική θέση. Το 2007 το μεγαλύτερο μέρος του στρατοπέδου μεταβιβάστηκε στη πόλη της Opava και άρχισαν να εξετάζουν τον τρόπο αξιοποίησής του. Για να επιτευχθεί η αναζωογόνηση της περιοχής βασικό στοιχείο είναι το ανθρώπινο δυναμικό. Υπήρξε, λοιπόν, μια ομάδα τοπικής υποστήριξης, που στόχευε στην αναζήτηση δημιουργίας ενός σχεδίου ανάπλασης. Οπότε συμμετείχε σε Δημοτικά Συμβούλια και εκπροσωπούσε τόσο τους απλούς πολίτες όσο και τα εκπαιδευτικά κέντρα, τις πολιτιστικές ομάδες. Η συνεισφορά αυτής της ομάδας ήταν τεράστια. Σήμερα το μεγαλύτερο μέρος του είναι εγκαταλελειμμένο, ενώ ελάχιστα κτίρια του χρησιμοποιούνται ως αποθήκες.

Εικόνα 8: Είσοδος του στρατοπέδου Dukla

Εικόνα 9: Κτιριακό απόθεμα του στρατοπέδου

Πηγή: <https://forum.valka.cz/topic/view/69150/Opava-Dukelske-kasarny>

Σε αυτό το πρόγραμμα ανήκει, επίσης, και το Avrig²¹ στην Ρουμανία, ένας στρατιωτικός χώρος, έκτασης 133,3 εκταρίων, που ιδρύθηκε το 1962 και λειτούργησε μέχρι το 2004. Στη συνέχεια με πρωτόκολλο παραχωρήθηκε από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας στο Τοπικό Συμβούλιο του Avrig. Οι στρατιώτες και οι αξιωματικοί που υπηρέτησαν ήταν 250 και 60 αντίστοιχα, ενώ το κτιριακό απόθεμα στο μεγαλύτερο μέρος του είναι κατεστραμμένο και μόνο ελάχιστα κτήρια θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν. Κάποιες προτάσεις που έγιναν ήταν να δημιουργηθούν ερευνητικά κέντρα, μουσεία, με σκοπό να γίνει γνωστή η στρατιωτική παράδοση και ιστορία, φυσικά πάρκα για την προστασία της χλωρίδας όσο και της πανίδας.

²⁰http://urbact.eu/sites/default/files/import/Projects/REPAIR/documents_media/Opava_LAP_030611_01.pdf (τελευταία πρόσβαση 15.06.2018)

²¹http://urbact.eu/sites/default/files/import/Projects/REPAIR/documents_media/LAP_Avrig.pdf (τελευταία πρόσβαση 15.06.2018)

Συμπερασματικά, με το πρόγραμμα «REPAIR» δόθηκε έμφαση στις επενδύσεις σε πρώην εγκαταλελειμμένες στρατιωτικές εκτάσεις και όχι σε «κενές» περιοχές, λόγω της ύπαρξης κτισμάτων εντός αυτών. Ενδιαφέρεται στο να προσελκύσει επενδυτές, να κάνει ελκυστική την περιοχή στους κατοίκους, να προωθήσει τη συνεργασία με τους φορείς και να καταγράψει τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας.

Ένα ακόμη πρόγραμμα που ασχολείται με τις πρώην στρατιωτικές περιοχές είναι και το πρόγραμμα «Interreg IVC»²² που διήρκεσε από το 2007 έως το 2013. Το πρόγραμμα αυτό αποτελεί συνέχεια του προγράμματος «Interreg III C» που διήρκεσε από το 2002 έως το 2006. Παρέχει χρηματοδότηση για διαπεριφερειακή συνεργασία σε ολόκληρη την Ευρώπη. Το πρόγραμμα «Interreg IVC» χρηματοδοτείται μέσω του Ε.Τ.Π.Α. Ο γενικός στόχος του προγράμματος «Interreg IVC» είναι η βελτίωση των περιφερειακών πολιτικών και μηχανισμών στον τομέα της καινοτομίας, της οικονομικής ενίσχυσης και ανταγωνιστικότητας στην Ευρώπη, ενώ μέσο για την υλοποίηση του ήταν η κατάρτιση μελετών και ερευνών, η ανταλλαγή εμπειριών, η ανάδειξη τους και η μεταφορά των καλών πρακτικών. Έτσι, το πρόγραμμα αποσκοπεί στον οικονομικό εκσυγχρονισμό και την ανταγωνιστικότητα της Ευρώπης. Το «Interreg IVC» συνδέεται με τους στόχους των προγραμμάτων της Λισαβόνας και του Γκέτεμποργκ.

Το πρόγραμμα υποστηρίζει δύο τύπους έργων: έργα περιφερειακής πρωτοβουλίας και έργα κεφαλαιοποίησης. Στο πλαίσιο των Περιφερειακών Πρωτοβουλιών, οι εταίροι συνεργάζονται για την ανταλλαγή εμπειριών σε ένα πεδίο πολιτικής που τους ενδιαφέρει. Στα έργα κεφαλαιοποίησης, οι εταίροι βασίζονται σε πρακτικές που έχουν προσδιοριστεί. Τα έργα κεφαλαιοποίησης δημιουργούνται για να μεταφέρουν αυτές τις πρακτικές σε βασικά προγράμματα των διαρθρωτικών ταμείων της Ε.Ε. Αυτό γίνεται με την ανάπτυξη σχεδίων δράσης, καθώς και με τη σχετικών φορέων.

Το σχέδιο «AT FORT»²³(Atelier European Fortresses Powering Local Sustainable Development) ασχολείται με σημαντικές ευρωπαϊκές τοποθεσίες οχυρών και υποστηρίζει ότι αυτή είναι μια στρατιωτική κληρονομιά που θα πρέπει να διατηρηθεί, καθώς και να υπάρξει οικονομική ανάπτυξη. Στόχος του είναι «να διευκολύνουν την επανάχρηση των οχυρών με την αναζήτηση λύσεων για την αξιοποίησή τους και για τη δημιουργία καλύτερων πλαισίων για την εκμετάλλευσή τους». Για να γίνει αυτό πρέπει να εργαστούν οι εταίροι πάνω σε τρεις θεματικές: να εντοπίσουν τα εργαλεία που θα χρησιμοποιήσουν για την επανάχρηση των

²² <http://www.interreg4c.eu/programme/index.html> (τελευταία πρόσβαση 17.06.2018)

²³ <http://www.interreg4c.eu/projects/project-details/index-project=140-atelier-european-fortresses-powering-local-sustainable-development&.html> (τελευταία πρόσβαση 17.06.2018)

οχυρών, να προσδιορίσουν και να διερευνήσουν τα μοντέλα ανασυγκρότησης των οχυρών και να εφαρμοστούν μοντέλα λαμβάνοντας υπόψη καινοτόμες λύσεις και νομικά ζητήματα. Περιλαμβάνει 11 κράτη μέλη, 7 παλιά και 4 νέα. Οι εταίροι είναι τοπικές και περιφερειακές αρχές, δημόσιοι φορείς με πείρα στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς και με ικανότητα να διασφαλίζουν την άμεση συνέχεια των αποτελεσμάτων του έργου. Οι ρόλοι και τα καθήκοντα κατανέμονται με τον ίδιο τρόπο μεταξύ των εταίρων, αξιοποιώντας την υπάρχουσα εμπειρία τους και τη τεχνογνωσία τους.

Το πρώτο χαρακτηριστικό παράδειγμα επανάχρησης στρατιωτικών εγκαταστάσεων με το πρόγραμμα αποτελεί η περίπτωση στην Ουτρέχτη της Ολλανδίας. Περιμετρικά, διατηρούνται φρούρια που παλαιότερα ήλεγχαν το αρδευτικό σύστημα της γύρω πεδιάδας. Το φρούριο Voordorp ανήκε στο δήμο της Ουτρέχτης. Το 1990, αγοράστηκε από ιδιώτη, που προχώρησε σε εργασίες αποκατάστασης, διατηρώντας το μέγιστο αριθμό αυθεντικών στοιχείων. Παράλληλα, οι νέες κατασκευές σχεδιάστηκαν με τρόπο τέτοιο που να μην προκαλέσουν αλλοιώσεις στις αρχικές, αλλά και να είναι εύκολο να απομακρυνθούν στο μέλλον. Το φρούριο στεγάζει σήμερα χώρους εστίασης και συνεδριακό κέντρο δυναμικότητας 600 ατόμων. (Ζυγομαλάς 2006: 6)

Εικόνα 10: Πανοραμική φωτογραφία του φρουρίου Voordorp

Εικόνα 11: Κτίσμα εντός του στρατοπέδου

Πηγή: <http://www.houseoflords.nl/en/locaties/fort-voordorp>

Σε μικρή απόσταση, το φρούριο De Gagel, που κατασκευάστηκε μεταξύ 1819-1821 με σκοπό να προστατέψει τους κατοίκους και ταυτόχρονα για τις πλημμύρες. Το 1851 μετατράπηκε σε θωρακισμένο φυλάκιο και το 1879 σε θωρακισμένους στρατώνες. Σήμερα αποτελεί ιδιοκτησία της τοπικής διοίκησης της Ουτρέχτης και λειτουργεί ως χώρος αναψυχής και δημοτικό πάρκο.

Εικόνα 12: Πανοραμική φωτογραφία του φρουρίου De Gagel

Πηγή: http://urbact.eu/sites/default/files/import/Projects/REPAIR/documents_media/Work_Group_III_-_Utrecht_Local_Action_Plan.pdf

Ενώ χώρο αναψυχής αποτελεί πλέον και το φρούριο Werk Bij Maarsseveen, που χτίστηκε το 1880-1881 και περιβάλλεται από τάφρο πλάτους 20 μέτρων, ενώ υπάρχει και μια γέφυρα μέσω της οποίας πραγματοποιείται η είσοδος στο νότιο τμήμα του.

Εικόνα 13: Κτίσμα εντός του φρουρίου Werk Bij Maarsseveen

Πηγή: https://nl.wikipedia.org/wiki/Werk_bij_Maarsseveen

Εικόνα 14: Το φρούριο De Bilt

Πηγή: https://nl.wikipedia.org/wiki/Fort_de_Bilt

Το φρούριο De Bilt κατασκευάστηκε μεταξύ 1816-1819 ως μέρος της Ίσαλου Γραμμής της Νέας Ολλανδίας. Το 1929 ο αυτοκινητόδρομος Biltse, ο οποίος περνούσε περιμετρικά γύρω από το φρούριο, κατέληξε να περνάει μέσα από αυτό, έχοντας ως αποτέλεσμα να το χωρίσει σε δύο μέρη. Στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο χρησιμοποιήθηκε ως τόπος εκτέλεσης από τους Γερμανούς. Το νότιο τμήμα του εξακολουθεί να βρίσκεται σε στρατιωτική χρήση, ενώ το βόρειο τμήμα του ανήκει από το 1997 στο δήμο της

Ουτρέχτης και είναι ανοικτό στο κοινό ως επισκέψιμος χώρος, καθώς και ως χώρος εκθέσεων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Αμέσως μετά την απόκτηση της κυριότητας, ο δήμος πραγματοποίησε εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης. Τέλος γύρω από το φρούριο υπάρχει έντονη βλάστηση και δεντροφύτευση.

Εικόνα 15: Κτίσμα στο φρούριο Hoofddijk
Πηγή: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fort_Hoofddijk_A_Kazerne.jpg

Το φρούριο Hoofddijk ανήκει από το 1963 στο πανεπιστήμιο της Ουτρέχτης. Κατασκευάστηκε το 1877 - 1879 και είναι ένα σχετικά μικρό φρούριο με έκταση περίπου 1,5 εκταρίων. Το μήκος του δεν είναι μεγαλύτερο από 200 μέτρα, ενώ το πλάτος του δεν ξεπερνά τα 100 μέτρα. Χρησιμοποιείται ως βοτανικός κήπος του τμήματος Βιολογίας, ενώ από το 1989 είναι ανοικτό και στο ευρύ κοινό ως επισκέψιμος χώρος.

Ένα τελευταίο παράδειγμα από την Ολλανδία είναι το φρούριο Vechten, έκτασης περίπου 17 εκταρίων, με 7.000 τ.μ. στεγασμένων χώρων. Κατασκευάστηκε μεταξύ 1867 και 1870 και σε σύγκριση με τα υπόλοιπα φρούρια δεν μπορούσε να πλημμυρίσει, λόγω του ύψους του. Η χρήση του παραχωρήθηκε το 1998 δωρεάν σε τοπικό οργανισμό, που εκτέλεσε τις απαραίτητες εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης. Χάρη σ' αυτές, το φρούριο στεγάζει σήμερα ποικίλες εκδηλώσεις, από καθαρά ιδιωτικές συγκεντρώσεις μέχρι δημόσιους εορτασμούς, θεατρικές παραστάσεις και διεθνείς συναντήσεις» (Ζυγομαλάς 2006:6-7)

Εικόνα 16: Πανοραμική φωτογραφία του φρουρίου Vechten
Πηγή: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:511574-Fort_Vechten.jpg

Εικόνα 17: Κτίσμα εντός του στρατοπέδου

Ένα δεύτερο παράδειγμα είναι το Forte Marghera στη Βενετία. Αποτελεί ένα από τα δώδεκα οχυρά του 18ου αιώνα, που βρίσκεται μεταξύ της ηπειρωτικής χώρας, της Βενετίας και συγκεκριμένα του στρατοπέδου του Mestre, και του αμυντικού συστήματος της λιμνοθάλασσας. Το συγκρότημα αυτό, που ήταν το διοικητικό κέντρο του ιταλικού στρατού

μέχρι και το 1995, προμήθευε εξοπλισμό σε όλα τα στρατόπεδα στη βορειοανατολική περιοχή. Εκατοντάδες στρατιώτες εργάστηκαν στο Forte Marghera από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν το φρούριο είχε χάσει πλέον την αρχική του λειτουργία, δηλαδή την υπεράσπιση της Βενετίας. Την 1η Ιουλίου 1995 πραγματοποιήθηκε η προσωρινή παράδοση της Forte Marghera στην πόλη της Βενετίας. Από το 1996 άρχισε μια στρατιωτική αποδέσμευση όλων των οχυρών και ξεκίνησε μια διαδικασία αξιοποίησης των σημαντικών αυτών ιστορικών σημείων. (Maffei, Marin, 2013: 26) Η Βενετία, όμως, δεν είχε ένα σαφές πρόγραμμα για τη χρήση του φρουρίου. Μια πρώτη ιδέα ήταν να παραχωρηθούν διάφοροι χώροι σε ομάδες εθελοντών και ομάδες πρώην στρατιωτικών. Ακόμη, στάλθηκαν εθελοντές και από το εξωτερικό, ώστε να συνεισφέρουν στην αξιοποίηση του χώρου.²⁴ Η παρουσία των εθελοντών από το διεθνή χώρο τονίζει τη σπουδαιότητα της περιοχής αυτής, που αποτελείται από τρεις διαφορετικές οχυρωματικές γραμμές, και διαχωρίζονται από τεχνητά κανάλια, τα οποία σχηματίζουν ένα παραδοσιακό αστέρι.

Εικόνα 18: Τεχνητά κανάλια που σχηματίζουν ένα παραδοσιακό αστέρι
Πηγή: <http://www.starforts.com/marghera.html>

Το 1997 ο δήμος της Βενετίας χρηματοδότησε δυο προγράμματα για την προώθηση της περιοχής του Fort Marghera. Το 2003 παρουσιάστηκε το πρόγραμμα ανάπλασης ολόκληρης της περιοχής του Fort Marghera, που ήταν προσανατολισμένο στην αξιοποίηση των κτιρίων που βρίσκονταν ακόμα σε καλή κατάσταση για εκθέσεις και εκδηλώσεις. Στη συνέχεια, το 2009 δημοσίευσε πρόσκληση ενδιαφέροντος προς τους ιδιώτες να χρησιμοποιήσουν τις περιοχές του Fort Marghera στο πλαίσιο αστικής και αρχιτεκτονικής αξιοποίησης του πρώην στρατιωτικού συμπλέγματος. Υποβλήθηκαν δώδεκα αιτήσεις και από ιδιωτικούς αλλά και από δημόσιους οργανισμούς. Την ίδια χρονιά αγόρασε την περιοχή από το αρμόδιο

²⁴ <http://www.atfort.eu/files/1416493653.pdf> (τελευταία πρόσβαση: 25.05.2018)

Υπουργείου έναντι 9 εκ. ευρώ και μέσω των προγραμμάτων «Atfort του Interreg IVC» και «Marco Polo System» του Ευρωπαϊκού Ομίλου Οικονομικού Σκοπού (G.E.I.E)²⁵ η ανάπλαση της περιοχής αυτής κατάφερε να ολοκληρωθεί.

Το πρόγραμμα «Marco Polo System» ασχολήθηκε με δράσεις για την τοπική ανάπτυξη, την προώθηση της ιστορίας, των ριζών, των αξιών και της πολιτιστικής κληρονομιάς που είναι κοινά για τα ευρωπαϊκά και μη ευρωπαϊκά κράτη. Επιπλέον, προχώρησε στην ίδρυση του Διεθνούς Ερευνητικού Κέντρου, στο οποίο συμμετέχουν πολλά διεθνή ινστιτούτα και πανεπιστήμια, με σκοπό την παροχή ενός άρτια οργανωμένου δικτύου πληροφόρησης, σχετικά με τις καλύτερες πρακτικές διαχείρισης και συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, την εκπαίδευση σε αντίστοιχα προγράμματα ανάπλασης και διαχείρισης πολιτιστικής κληρονομιάς, τη βιώσιμη ανάπτυξή τους, τις μεθόδους συντήρησης και επανάχρησης των υπαρχουσών υποδομών. Πλέον το Fort Marghera φιλοξενεί ερευνητικές εκδηλώσεις, υπηρεσίες, μουσεία, εστιατόρια, κέντρα διασκέδασης, εκθεσιακούς χώρους, θέατρα και ξενώνες, αξιοποιώντας με τον τρόπο αυτό περισσότερα από 80 κτίρια που υπάρχουν εντός των ορίων του²⁶.

Στα πλαίσια του προγράμματος «INTERFACE 2013²⁷», το οποίο είχε ως στόχο, πέρα από την προβολή της πόλης, να οικοδομήσει και να αναπτύξει το πολιτιστικό της κομμάτι, πραγματοποιήθηκε το πιο χαρακτηριστικό έργο στην πόλη του Κόσιτσε²⁸(Košice): η ανάπλαση του Kasárne / Kulturpark. Πρόκειται για ένα συγκρότημα κτιρίων, κτισμένο τον 19ου αιώνα, πολύ κοντά στο κέντρο της πόλης, που χρησιμοποιούνταν ως στρατώνες από τον Αυστροουγγρικό στρατό και, κυρίως, ως χώρος ανεφοδιασμού. Αργότερα χρησιμοποιήθηκε

²⁵ Αποτελεί μια νέα μορφή διακρατικής ευρωπαϊκής συνεργασίας και εταιρικής σχέσης που επιτρέπει σε θεσμούς και ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς να ασκούν από κοινού ορισμένες δραστηριότητες για τη συμμετοχή τους στα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το αντικείμενο του G.E.I.E είναι να προωθήσει, να υλοποιήσει, να διαχειριστεί κοινοτικά και διεθνή προγράμματα σε όλους τους τομείς κοινοτικού σχεδιασμού που μπορεί να ενδιαφέρουν τα μέλη. Επίσης ο G.E.I.E ενεργεί για να εξασφαλίσει την ενίσχυση, ανάκτηση και διαχείριση της πολιτιστικής και περιβαλλοντικής κληρονομιάς που ανήκει στα εδάφη αναφοράς των θεμάτων που ανήκουν στο ίδιο το G.E.I.E, με ιδιαίτερη έμφαση στην στρατιωτική κληρονομιά που έχει τεθεί εκτός λειτουργίας.

[Πηγή: <http://www.fortemarghera.org/it/il-forte/chi-siamo> (τελευταία πρόσβαση: 28.05.2018)]

²⁶ <http://www.fortemarghera.org/it/download/category/2-rassegna-stampa?download=2:rassegna-stampa-2012> (τελευταία πρόσβαση: 27.05.2018)

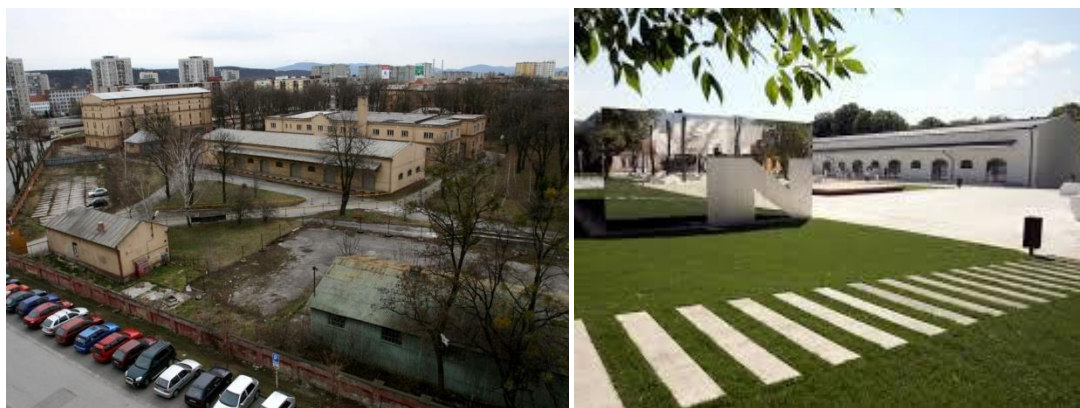
²⁷ <http://www.kosice2013.sk/en/about/project-kosice-interface-2013-2/> (τελευταία πρόσβαση 15.05.2018)

²⁸ Η πόλη ιδρύθηκε τον 9^ο αι. και ως το 1241 πέρασε στον έλεγχο των Αυστριακών, των Τούρκων, των Ούγγρων και των Ρώσων. Παραδόθηκε από την Ουγγαρία στη Τσεχοσλοβακία με τη συνθήκη του Τριανόν το 1920, αλλά το 1939 επέστρεψε και πάλι στην Ουγγαρία, αλλά στο τέλος του β' παγκόσμιου πολέμου επέστρεψε και πάλι στην Τσεχοσλοβακία. Το Κόσιτσε ήταν η πρώτη πόλη της Τσεχοσλοβακίας που απελευθέρωσαν τα σοβιετικά στρατεύματα από τη γερμανική κατοχή. Στην πόλη έγινε η επίσημη διακήρυξη της ανεξαρτησίας της χώρας στις 5 Απριλίου 1945, ήταν η έδρα της πρώτης κυβέρνησης της μεταπολεμικής Τσεχοσλοβακίας. Ύστερα από τη διάσπαση της Τσεχοσλοβακίας το 1993, η πόλη έγινε τμήμα της Σλοβακίας. (*Νέα Εγκυκλοπαιδεία*, 2006: 186). Το 2013 απέκτησε τον τίτλο της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης.

από τον Στρατό της Τσεχοσλοβακικής Δημοκρατίας και, μετά την διάσπαση της, από τον Στρατό της Σλοβακικής Δημοκρατίας.

Μεταγενέστερα οι χώροι του πρώην στρατοπέδου παραχωρήθηκαν στον Δήμο με σκοπό την επανάχρηση των κτιρίων. Οι αρχιτέκτονες που ανέλαβαν την ανάπλαση, προσέθεσαν επιπλέον στοιχεία, όπως για παράδειγμα πάρκο, περίπτερα που συμπληρώνουν τις υποδομές και εξυπηρετούν την λειτουργία των κτιρίων αυτών στο δημόσιο χώρο.²⁹ Συγκεκριμένα, ο νέος αστικός χώρος της πλατείας, μπροστά από την είσοδο του κεντρικού κτιρίου, είναι το κύριο σημείο συγκέντρωσης του Kulturpark. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί για ποικίλες εξωτερικές συναυλίες, εκδηλώσεις, εκθέσεις και δραστηριότητες. Για μικρότερες εκδηλώσεις και εκθέσεις τέχνης μπορεί να χρησιμοποιηθεί και το πάρκο.

Ο στόχος της συγκεκριμένης ανάπλασης ήταν να αποκατασταθούν τα τρία ιστορικά κτίρια, να κατασκευαστεί μια νέα σειρά από μικρότερα κτίρια, να οικοδομηθεί ένας νέος υπόγειος χώρος στάθμευσης, ένα πάρκο, μια νέα πλατεία, ενώ δεν πρέπει να αγνοήσουμε και τα μικρά αρχιτεκτονικά στοιχεία, όπως για παράδειγμα ο φωτισμός, το σιντριβάνι και η επίπλωση του χώρου. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, η πόλη του Κόσιτσε υιοθέτησε μια πιο εξωστρεφή συμπεριφορά, με σκοπό να τονώσει την παγκόσμια εικόνα της μέσα από την ενίσχυση της τοπικής οικονομίας.

Εικόνα 19: Kasárne / Kulturpark: Πριν & Μετά

Πηγή: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=222812&page=110>

²⁹ <http://www.k13.sk/o-nas/centra/kasarne-kulturpark/> (τελευταία πρόσβαση 02.05.2018)

2.3. Επανάχρηση στρατιωτικών εκτάσεων στον ελληνικό χώρο

2.3.1. Το χρονικό αποδέσμευσης των στρατοπέδων

Οι ελληνικές πόλεις και ιδιαίτερα τα δύο μητροπολιτικά κέντρα της χώρας αντιμετώπισαν, από τη δεκαετία του '80 και μετά, κρίσιμα προβλήματα υποβάθμισης σε επιμέρους περιοχές τους. Αυτά οφείλονταν στις γενικότερες αναδιαρθρώσεις στο οικονομικό πεδίο και οδήγησαν στο κλείσιμο βιομηχανικών και στρατιωτικών εγκαταστάσεων στις κεντρικές περιοχές τους, στην έξοδο επιχειρήσεων σε περιοχές εκτός πόλης, καθώς και στην έξοδο νοικοκυριών σε προαστιακές περιοχές. Η υποβάθμιση των περιοχών με συγκέντρωση τέτοιων εγκαταστάσεων ή των γειτονιών σε εσωτερικές ζώνες των πόλεων είχε βέβαια τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της που σχετίζονταν με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα, όπως είναι οι υψηλές πυκνότητες. (Βιτοπούλου et.al., 2015:165)

Στα πλαίσια της αστικής ανάπτυξης, η έννοια της ανάπλασης αποτελεί βασική της συνιστώσα. Ο όρος ανάπλαση εισήχθη για πρώτη φορά με το N. 1003/71 «περί Ενεργού Πολεοδομίας» και ορίζεται «ως δι' οργανωμένης δομήσεως ανάπλασις περιοχής, αποτελούσης το σύνολο ή μέρος ενός οικισμού, νοείται η πολεοδομική εξυγίανση και ο εκσυγχρονισμός αυτών». Ο Ν. 947/1979, όμως, που τέθηκε σε εφαρμογή στις 26.07.1979 «περί Οικιστικών Περιοχών», αντικατέστησε το παραπάνω νόμο. και εισήγαγε για πρώτη φορά συναφείς όρους, όπως αστικός αναδασμός και αναμόρφωση (Γιαννακού, 2015:20, Ντάσιου και Τυρολόγος, 2001:3).

Ο όρος «ανάπλαση»³⁰ πρωτοεμφανίζεται στη συζήτηση για την πολεοδομική πολιτική στην Ελλάδα τη δεκαετία του '80, συχνά ως η προέκταση της συζήτησης περί ανακαίνισης/διατήρησης/αναπαλαίωσης του αξιόλογου οικιστικού αποθέματος. Συγκεκριμένα για τα στρατόπεδα, λόγω της αστυφιλίας παγιδεύτηκαν μέσα στον αστικό ιστό, γειτονεύοντας πια με χρήσεις γης εντελώς ασύμβατες προς τις ανάγκες τους. Αυτό σημαίνει ότι ο αριθμός των στρατοπέδων και ο τρόπος διάταξής τους δεν εξυπηρετεί πλέον τις σύγχρονες ανάγκες του στρατού. Με το N. 1337/83 (ΦΕΚ 33/Α/14-03-1983) «*Επέκταση των πολεοδομικών σχεδίων, οικιστική ανάπτυξη και σχετικές ρυθμίσεις*» προβλέπεται η

³⁰ Η ανάπλαση αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο με το οποίο επιτυγχάνεται η βιωσιμότητα των πόλεων. Οι επεμβάσεις στα πλαίσια της αστικής ανάπλασης έχουν ως στόχο την προστασία της πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μιας πόλης, αλλά και την εξυγίανσή τους από γενικότερα προβλήματα υποβάθμισης, που παρουσιάζουν. (Μητούλα, 2006:253) Πολλές φορές, παρατηρούνται αστικές αναπλάσεις σε κτίρια, που δεν είναι πολλών ετών. Ο λόγος είναι ότι οι αναπλάσεις αυτές, επιδιώκουν να παράγουν την εικόνα της πόλης και την ποιότητα ενός χώρου. (Αναστασιάδης, Σταθακόπουλος, 2015:559)

απομάκρυνση των στρατοπέδων και η απόδοση του χώρου τους σε χρήσεις πρασίνου και κοινωνικών λειτουργιών. Ήρθε, δηλαδή, να καλύψει θεσμικά την Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης (ΕΠΑ), με την οποία προωθήθηκε η ένταξη στο σχέδιο πόλης των εκτεταμένων την εποχή εκείνη περιοχών αυθαίρετης δόμησης στις παρυφές των μεγάλων πόλεων της χώρας. (Γιαννακού et.al.,2010:525) Η υλοποίηση, όμως, αυτού του προγράμματος δεν κατέστη δυνατή, καθώς δεν βρέθηκαν οι απαιτούμενοι πόροι για όλα αυτά. Το κόστος δεν δύναται να πληρωθεί από τη Στρατιωτική Υπηρεσία ούτε από τον Κρατικό Προϋπολογισμό. Τέλος, με το συγκεκριμένο νόμο θεσμοθετήθηκαν δυο διακριτά επίπεδα σχεδιασμού, που αποτέλεσαν τα δυο θεσμοθετημένα επίπεδα χωρικού σχεδιασμού μέχρι την ψήφιση του χωροταξικού νόμου Ν. 2742/1999: το «Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο» (ΓΠΣ), που επικεντρωνόταν στην επίλυση του προβλήματος της ένταξης στο σχέδιο πόλης πυκνοδομημένων εκτός σχεδίου περιοχών πρώτης κατοικίας και όχι τόσο στην εισαγωγή νέων τρόπων αστικής ανάπτυξης και η «Πολεοδομική Μελέτη» (ΠΜ), που αποτελεί έναν ουσιαστικό μηχανισμό για την αναβάθμιση και ανάπτυξη των οικισμών της επικράτειας.(Γιαννακού, 2015:26-27)

Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '90, εγκρίθηκε ο οικιστικός νόμος Ν. 2508/97 (ΦΕΚ 124/Α/13-6-1997), για τη «Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας...». Ο εν λόγω νόμος στόχευε στο συσχετισμό της οικιστικής οργάνωσης με τη βιώσιμη ανάπτυξη, έννοια που συμπεριλήφθηκε λίγο αργότερα και στο άρθρο 24 του αναθεωρημένου Συντάγματος. (Γιαννακού , 2015:37) Βασικός σκοπός του ήταν να καλύψει αυτό που θεωρούνταν «θεσμικό» κενό του συστήματος σχεδιασμού, όπως είχε διαμορφωθεί με τη μεταρρύθμιση της δεκαετίας του '80 και του Ν. 1337/83: δηλαδή την ανάπλαση των περιοχών των παλαιών σχεδίων πόλεων. Ως ανάπλαση περιοχής αναφέρεται *«το σύνολο των κατευθύνσεων, μέτρων, παρεμβάσεων και διαδικασιών πολεοδομικού, κοινωνικού, οικονομικού, οικιστικού και ειδικού αρχιτεκτονικού χαρακτήρα που προκύπτουν από σχετική μελέτη και αποσκοπούν, κυρίως, στην βελτίωση των όρων διαβίωσης των κατοίκων, τη βελτίωση του δομημένου περιβάλλοντος, την προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών, ιστορικών, μορφολογικών και αισθητικών στοιχείων και χαρακτηριστικών της περιοχής»*.(αρθ. 8§1)

Στα άρθρα 9-13 γίνεται μια εκτενής αναφορά στις απαιτήσεις για την προκαταρκτική πρόταση ανάπλασης, στους φορείς ενός προγράμματος ανάπλασης, στη μελέτη ανάπλασης και στο τι αυτή προβλέπει, στα μέσα πολεοδομικής παρέμβασης σε περιοχές αναπλάσεων, καθώς και στα χρηματοδοτικά μέσα που υποστηρίζουν προγράμματα ανάπλασης (Ντάσιου, Τυρολόγος, 2001:3). Επιπλέον, για να χαρακτηριστεί μια περιοχή ως περιοχή ανάπλασης

πρέπει να συντρέχουν τουλάχιστον οι περισσότερες από τις παρακάτω κατηγορίες προβλημάτων:

- α) Μεγάλες κτιριακές πυκνότητες ή μεγάλες ελλείψεις κοινόχρηστων χώρων και χώρων για κοινωφελείς εγκαταστάσεις.
- β) Συγκρούσεις χρήσεων γης ή ανάγκη ριζικής αναδιάρθρωσης των χρήσεων γης, ανάλογο με τις δυνατότητες και προοπτικές της περιοχής.
- γ) Έλλειψη προστασίας και ανάδειξης των ιστορικών, αρχαιολογικών και πολιτιστικών στοιχείων και δραστηριοτήτων της περιοχής.
- δ) Εντεινόμενη υποβάθμιση της αισθητικής και εν γένει της ποιότητας του δομημένου περιβάλλοντος της περιοχής και των φυσικών της στοιχείων.
- ε) Σοβαρά προβλήματα στο απόθεμα κατοικιών. (αρθ. 8§3)

Όπως προαναφέρθηκε, με το Ν. 1337/83 δεν βρέθηκαν οι απαιτούμενοι πόροι για την μετεγκατάσταση των στρατοπέδων. Για να αντιμετωπιστεί το μεγαλύτερο ποσοστό των εξόδων της μετεγκατάστασης ιδρύεται η Υπηρεσία Αξιοποίησης και Μετεγκατάστασης Στρατοπέδων (Υ.Α.Μ.Σ.) με το Ν. 2745/99 (ΦΕΚ 224/Α/27-10-1999) «*Σύσταση προσωρινής υπηρεσίας για την αξιοποίηση και μετεγκατάσταση στρατοπέδων*», η οποία υπάγεται απευθείας στον Υπουργό Εθνικής Άμυνας. Σύμφωνα με το άρθρο 2§1, ο στόχος αυτής της υπηρεσίας είναι «*το σχεδιασμός, προώθηση, υλοποίηση και διαχείριση του Εθνικού Προγράμματος Στρατηγικής Αναδιάρθρωσης των Στρατοπέδων*», ενώ αναλαμβάνει τις ακόλουθες αρμοδιότητες (αρθ. 2§2) :

1. Προτείνει στον Υπουργό Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημόσιων Έργων (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.) τη χωροθέτηση των νέων στρατοπέδων στο πλαίσιο των τυχόν υφιστάμενων χωροταξικών και πολεοδομικών σχεδίων, σε συνεργασία με το Γενικό Επιτελείο Στρατού (Γ.Ε.Σ.) και το Ταμείο Εθνικής Άμυνας (Τ.ΕΘ.Α.).
2. Εκπονεί ή αναθέτει την εκπόνηση μελετών αξιολόγησης και αξιοποίησης των προς αποδέσμευση χώρων των υφιστάμενων στρατοπέδων.
3. Εκπονεί ή αναθέτει την εκπόνηση πολεοδομικών μελετών και μελετών χρήσεων γης για τις εκτάσεις στρατοπέδων τα οποία βρίσκονται εντός κατοικημένων περιοχών και έχει αποφασιστεί η απομάκρυνσή τους.
4. Διερευνά και εισηγείται στον Υπουργό Εθνικής Άμυνας τους προσφορότερους τρόπους και μέσα χρηματοδότησης για την εκτέλεση του προγράμματος στρατηγικής αναδιάταξης στρατοπέδων
5. Προωθεί, εφαρμόζει και διαχειρίζεται το πρόγραμμα στρατηγικής αναδιάταξης στρατοπέδων στα πλαίσια του Πρωτοκόλλου Συνεργασίας των Υπουργείων Εθνικής

Άμυνας και Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημόσιων Έργων, το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του παρόντος νόμου και επιβλέπει και συντονίζει τις σχετικές διαδικασίες.

Σύμφωνα με το αρθ. 2§4, η υπηρεσία αυτή εισηγείται στον Υπουργό Εθνικής Άμυνας:

- α) τη μεταβίβαση της κυριότητας ή άλλου εμπράγματου δικαιώματος ή την αξιοποίηση με άλλο πρόσφορο τρόπο (όπως εκμίσθωση και παραχώρηση δικαιωμάτων με αντάλλαγμα) τμημάτων της ακίνητης περιουσίας του Τ.ΕΘ.Α.,
- β) τον τρόπο διαχείρισης των πόρων από την πιο πάνω μεταβίβαση ή αξιοποίηση, με αποκλειστικό σκοπό τη χρηματοδότηση των νέων στρατοπέδων,
- γ) τους προτεινόμενους χώρους για τη δημιουργία νέων στρατοπέδων,
- δ) τους τρόπους χρηματοδότησης για την απόκτηση των χώρων αυτών και για τη δημιουργία των σχετικών εγκαταστάσεων.

Η διαδικασία πολεοδόμησης στρατοπέδων αρχίζει από πρόταση της Υ.Α.Μ.Σ. και του οικείου Ο.Τ.Α. Στη συνέχεια απαιτείται η θετική γνωμοδότηση του Κεντρικού Συμβουλίου Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος (Κ.Σ.Χ.Ο.Π.) και τέλος εγκρίνεται η πολεοδόμηση με απόφαση Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ. Με ειδική διάταξη ορίζεται ότι, στους χώρους των στρατοπέδων επιτρέπεται ο καθορισμός αστικών χρήσεων γης, ανεξαρτήτως των ισχυόντων ή προβλεπόμενων χρήσεων και όρων δόμησης της περιοχής (ΓΠΣ, ΖΟΕ κτλ), στη βάση των κατευθύνσεων που στοχεύουν τόσο στην αξιοποίηση των στρατοπέδων όσο και στην πολεοδομική αναβάθμιση της τοπικής κοινωνίας, με την προϋπόθεση ότι ποσοστό τουλάχιστον 50% των χώρων αυτών θα προβλέπεται για κάλυψη αναγκών σε χώρους κοινόχρηστου πρασίνου, αναψυχής και κοινωφελών εξυπηρετήσεων. (αρθ. 3§2)

Σχετικά με τη διαχείριση της περιουσίας, μεταβιβάζονται κατά κυριότητα, εκμισθώνονται ή παραχωρούνται κατά χρήση τμήματα γης ακίνητης περιουσίας του Τ.ΕΘ.Α. για την προώθηση και εφαρμογή του ανωτέρω προγράμματος, χωρίς να απαιτείται σύμπραξη ή άδεια ή έγκριση από οποιοδήποτε άλλη αρχή ή φορέα, κατά παρέκκλιση από τις ρυθμίσεις διαχείρισης ή διοίκησης της περιουσίας του και από τις κείμενες διατάξεις για τα δημόσια κτήματα και τα ακίνητα και κινητά του Δημοσίου. (αρθ. 5§1)

Στο παράρτημα του Ν. 2745/99 μνημονεύεται πρωτόκολλο συνεργασίας ΥΠΕΘΑ – ΥΠΕΧΩΔΕ και ορίζεται ότι ιδιαίτερα για την Αθήνα και την Θεσσαλονίκη, ο σχεδιασμός εκ μέρους του ΥΠΕΧΩΔΕ, θα γίνει από τους αρμόδιους Οργανισμούς Ρυθμιστικού Σχεδίου. Επίσης με απόφαση του ΥΠΕΧΩΔΕ και γνώμη του κεντρικού Συμβουλίου Χωροταξίας

Οικισμού & Περιβάλλοντος (ΣΧΟΠ), εγκρίνεται η πολεοδόμηση των χώρων των στρατοπέδων που απελευθερώνονται.

2.3.2. Παραδείγματα επανάχρησης στρατιωτικών εκτάσεων στον ελληνικό χώρο

Στρατιωτική Πόλη Γουδί

Ένα παράδειγμα είναι η περίπτωση του μητροπολιτικού πάρκου Γουδί-Ιλισσός. Στο Γουδί υπάρχει ένας χώρος έκτασης 4.500 στρεμμάτων περίπου, με σύνθετο καθεστώς ιδιοκτησίας και χρήσεων, εντός του οποίου κυριαρχούν οι αδόμητες δημόσιες εκτάσεις. Ο πυρήνας του πάρκου είναι υπό την ιδιοκτησία του υπουργείου Εθνικής Άμυνας, καθώς του ανήκουν τα 550 στρέμματα από την συνολική έκταση. Συγκεκριμένα τα 330 στρέμματα αποτελούν το Άλσος Στρατού. Τα υπόλοιπα περίπου 400 στρέμματα ανήκουν στους δήμους Αθηναίων και Ζωγράφου. Η ιστορία³¹ της περιοχής ταυτίζεται με τις παλιές στρατιωτικές εγκαταστάσεις από τη μία (Στρατιωτική Πόλη) και τα πρώτα νοσοκομεία από την άλλη (Φθισιατρείο Σωτηρία). (Πολύζος et al., 2006:3)

Οι προτάσεις για την ένταξη του μητροπολιτικού πάρκου στην ευρύτερη αστική περιοχή, διατυπώνονται μέσα από δύο διαφορετικά επίπεδα προσέγγισης: Το επίπεδο υπερτοπικής εμβέλειας και το επίπεδο μιας πιο τοπικής, αλλά εξίσου σημαντικής επιρροής στους όμορους Δήμους. (Πολύζος, 2003: 109) Το 2001 ο Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας (ΟΡΣΑ) αναθέτει σε αρχιτέκτονες να καταθέσουν ολοκληρωμένη μελέτη για τον σχεδιασμό πάρκου μητροπολιτικής εμβέλειας στην περιοχή αυτή. Ο χώρος περιελάμβανε διάσπαρτες χρήσεις και κτίρια, εγκαταλειμμένα και ενεργά στρατόπεδα. Η συγκεκριμένη περιοχή χαρακτηρίστηκε ως αστικό κενό μέσα στον ασφυκτικά δομημένο χώρο της Αθήνας. Στόχος του ήταν να δημιουργηθούν χώροι πολιτισμού και αναψυχής με έντονο οικολογικό χαρακτήρα, καθώς και να αναδείξουν το ιστορικό κομμάτι της περιοχής. (Πολυχρονόπουλος, Χάρη, 2006: 77)

³¹Η περιοχή συνδέθηκε με σημαντικά ιστορικά γεγονότα: το κίνημα του Στρατιωτικού Συνδέσμου πραγματοποιήθηκε το 1909 με επίκεντρο τα στρατόπεδα της περιοχής. Το κίνημα εξανάγκασε σε παραίτηση την κυβέρνηση Δημητρίου Ράλλη και συνετέλεσε στη μεταρρύθμιση της πολιτικής και στρατιωτικής ζωής της χώρας. Ένα δεύτερο σημαντικό πολιτικό γεγονός, αναφέρει η μελέτη του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, ήταν η εκτέλεση το 1922 των «έξι» της μικρασιατικής καταστροφής. Επίσης, λίγο μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου, το 1953, στο Γουδί εκτελέστηκε ο Νίκος Μπελογιάννης, στέλεχος του εκτός νόμου Κομμουνιστικού Κόμματος. Τέλος, η ενεργός εμπλοκή των στρατιωτικών μονάδων του Γουδιού στο πραξικόπημα του 1967 είναι από τα πλέον σημαντικά γεγονότα που συμπλήρωσαν μεταπολεμικά την ιστορία του χώρου. [Λιάλιος Γ., (2014,26 Φεβρουαρίου), *Διατηρητέα άλλα δέκα κτίρια στο πάρκο Γουδί*, Καθημερινή, <http://www.kathimerini.gr/755693/article/politismos/polh/diathrhteia-alla-deka-ktiria-sto-parko-goydi>

Το Γουδί, αν και βρίσκεται στα όρια των δήμων Αθηναίων, Ζωγράφου και Παπάγου, έχει διατηρήσει τα χαρακτηριστικά που το επιτρέπουν να γίνει ένα μητροπολιτικό πάρκο. Συγκεκριμένα, έχει διαμορφωθεί σε οργανωμένο χώρο αναψυχής και αθλοπαιδιών, ενώ περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, δυο παιδικές χαρές, η μια εκ των οποίων με ξύλινες κατασκευές, ένα αθλητικό κέντρο, μια εκκλησία, καθώς κι αναψυκτήριο. Αξίζει να τονιστεί ότι σε όλο το πάρκο υπάρχουν κίосκια και παγκάκια.

Εικόνα 20: Παιδικές χαρές εντός του πάρκου
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 21: Αθλητικό κέντρο εντός του πάρκου
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Όσον αφορά στην οργάνωση το πάρκο διαμορφώνεται σε δύο ζώνες. Οι σημαντικές υφιστάμενες χρήσεις και δεσμεύσεις στην περιοχή μελέτης, η αδυναμία του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου και το μεγάλο κόστος δημιουργίας και λειτουργίας ενός αντίστοιχου Πάρκου, οδήγησε στην πρόταση για οργάνωση δύο διακριτών γεωγραφικών ενοτήτων. Η Α' ζώνη θα είναι ο κεντρικός πυρήνας του πάρκου, καθαρής έκτασης 1450 στρ. περίπου και θα αποτελεί στην ουσία το δημόσιο κοινόχρηστο τμήμα του. Θα είναι περιφραγμένη, με μεγάλο αριθμό εισόδων και θα τη διαχειρίζεται ένας ενιαίος φορέας. Στη ζώνη αυτή κυριαρχεί η χρήση του κοινόχρηστου πράσινου. Η Β' Ζώνη θα είναι η Ζώνη Ελέγχου του Πάρκου (καθαρή έκταση 2.400 στρ. περίπου) και θα αποτελεί το τμήμα του Πάρκου που θα συνεχίσει να βρίσκεται υπό τη διαχείριση των φορέων που σήμερα κατέχουν το χώρο (Δήμοι, Νοσοκομεία, Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, Υπουργεία κλπ.). Για αυτή τη ζώνη θα ισχύει ένα

κανονιστικό πλαίσιο ως προς τη δόμηση και την προστασία των κτισμάτων, του τοπίου και των φυτεύσεων, καθώς και συγκεκριμένες κατευθύνσεις ως προς το σχεδιασμό και την ανάπλαση των υπαίθριων χώρων τους, ώστε να συσχετισθούν οργανικά με τον Κεντρικό Πυρήνα του Πάρκου.

Στην οργάνωση των κινήσεων και λειτουργιών του Πάρκου κυριαρχούν δύο κύριοι διασταυρούμενοι άξονες, που έχουν χαρακτήρα δημόσιων περιπάτων. Το σημείο τομής των δύο κύριων αξόνων ορίζεται στο συγκρότημα κτιρίων των Υπόστεγων Οχημάτων της πρώην Στρατιωτικής Πόλεως Γουδί (νυν Άλσους Στρατού) και ορίζεται ως ο κεντρικός χώρος εκθέσεων και αναψυχής του Πάρκου, το ονομαζόμενο Κέντρο για τις Καλές Τέχνες. Ένας τρίτος άξονας, οικολογικού χαρακτήρα, κινείται κατά μήκος του κύριου κλάδου του Ιλισού, αποτελεί περίπατο στο φυσικό τοπίο και αρθρώνεται με μικρά μονοπάτια που φτάνουν έως την κοίτη του.

Τέλος, στο Πάρκο χωροθετούνται τρεις κατηγορίες εισόδων: οι κύριες, οι δευτερεύουσες και οι λειτουργικές εισοδοί. Οι κύριες εισοδοί στο Πάρκο είναι οκτώ και ανήκουν στον Κεντρικό Πυρήνα, ενώ τελούν υπό τη διαχείριση ενιαίου φορέα. Οι δευτερεύουσες εισοδοί είναι εννιά, είναι αρθρωμένες με δευτερεύοντες άξονες πρόσβασης στον Πυρήνα του Πάρκου και έχουν τοπικό χαρακτήρα. Ως λειτουργικές εισοδοί θεωρούνται οι εισοδοί που εξυπηρετούν την πρόσβαση από τη Ζώνη Ελέγχου στον Κεντρικό Πυρήνα του Πάρκου, καθώς και τις αυτόνομες δραστηριότητες της πρώτης. Περιλαμβάνουν δε νέες εισόδους, που τοποθετούνται στην περίμετρο του Κεντρικού Πυρήνα του Πάρκου, βρίσκονται όμως κάτω από τον έλεγχο και τη διαχείριση των ανεξάρτητων φορέων της Ζώνης Ελέγχου.

(Πολύζος 2003:113-118)

Σήμερα στην περιοχή υφίστανται και λειτουργούν (Πολύζος et al., 2006: 4)

- Εννέα πολιτικά και στρατιωτικά νοσοκομεία.
- Τρία υπουργεία, ενεργές στρατιωτικές εγκαταστάσεις (ΣΔΑ) και δημόσιες υπηρεσίες (ΕΡΤ στα κτίρια της πρώην ΥΕΝΕΔ).
- Αθλητικές εγκαταστάσεις των Δήμων Αθηναίων, Ζωγράφου και Παπάγου, καθώς και το Κέντρο Εκπαίδευσης Ιππασίας (Γενική Γραμματεία Αθλητισμού).
- Εκπαιδευτικά / ερευνητικά ιδρύματα (Πολυτεχνειούπολη Ζωγράφου, Κέντρο Ιατροβιολογικών Ερευνών της Ακαδημίας Αθηνών, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση).

Σύμφωνα με τον Πολύζο(2006:4) μόνο το 2% της συνολικής έκτασης είναι σήμερα ανοιχτός δημόσιος χώρος (Άλσος Χωροφυλακής), ενώ για ένα μεγάλο κομμάτι της έκτασης – περίπου

στο 18% – το ιδιοκτησιακό καθεστώς παραμένει ακαθόριστο, με αποτέλεσμα να μη μπορεί να διαμορφωθεί και καθοριστεί ο χαρακτήρας του. Ο χώρος είναι κατακερματισμένος και οι κάτοικοι των γύρω δήμων κινούνται περιμετρικά και κατά μήκος των αξόνων κυκλοφορίας για να προσεγγίσουν τις διαφορετικές χρήσεις.

Πάρκο Ελευθερίας, πρώην ΕΑΤ-ΕΣΑ

Στο χώρο που καταλάμβανε άλλοτε το στρατόπεδο του Α΄ Τάγματος Πεζικού στις παρυφές του Λυκαβηττού, βρίσκεται ένα από τα πιο σημαντικά συμπλέγματα υπερτοπικών λειτουργιών της Αθήνας. Σταδιακά, από τη δεκαετία του '20 και μέσα από διαδοχικές παραχωρήσεις, ο χώρος του πρώην στρατοπέδου κατατμήθηκε σε μικρότερες ενότητες, με διαφορετικούς αποδέκτες και διαφορετικό λειτουργικό προσανατολισμό.

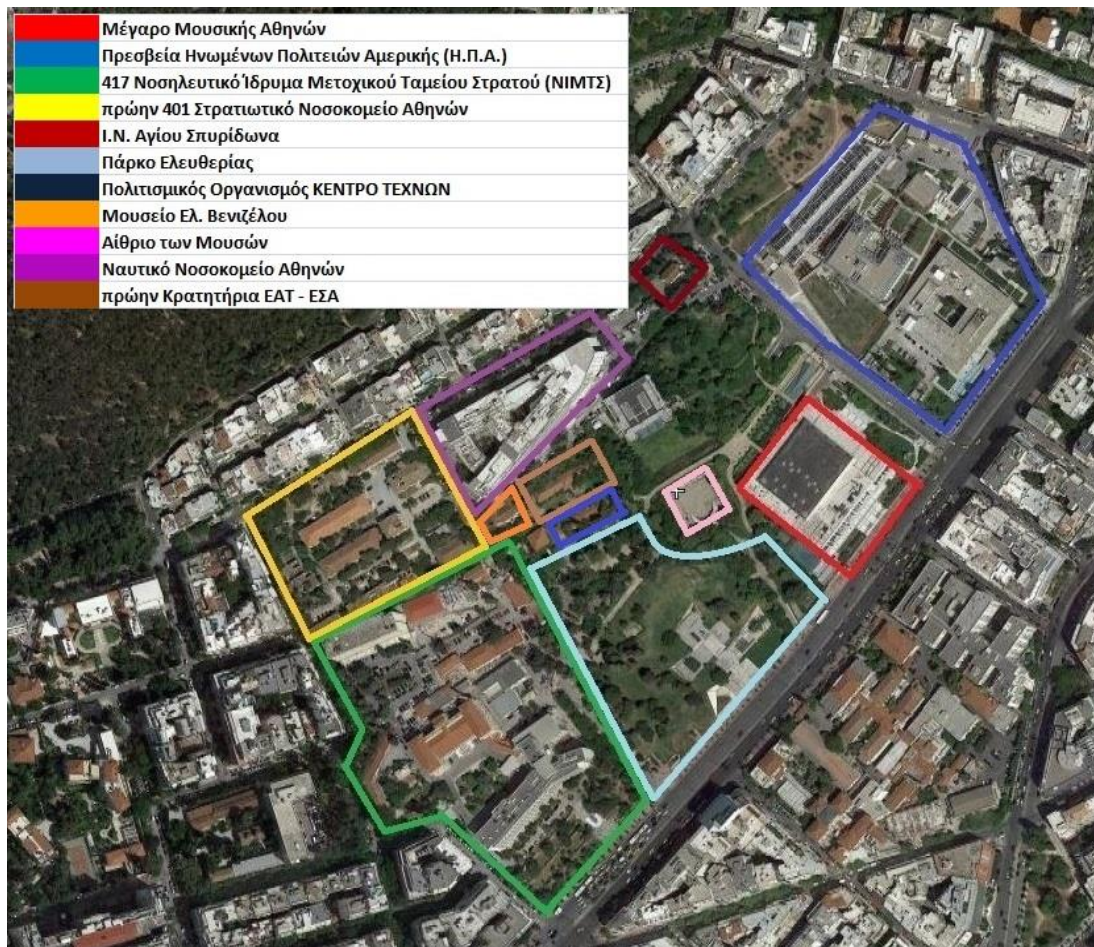
Συγκεκριμένα, στο χώρο του πρώην στρατοπέδου διακρίνουμε:

- Τα Νοσοκομεία Μετοχικού Ταμείου Στρατού (ΝΜΤΣ) και Ναυτικό.
- Την Πρεσβεία των ΗΠΑ
- Το Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, μαζί με τις νέες εκτεταμένες συνεδριακές του εγκαταστάσεις.
- Το Πάρκο Ελευθερίας και τα κτίρια του ΕΑΤ-ΕΣΑ, που στεγάζουν πολιτιστικές δραστηριότητες του Δήμου Αθηναίων.
- Σειρά από οικοπέδα κατά μήκος των οδών Δεινοκράτους, Αθηναίων Εφήβων και Αναπήρων Πολέμου, που παραχωρήθηκαν σε αξιωματικούς του στρατού μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή

Εικόνα 22: Κτίριο του ΕΑΤ-ΕΣΑ

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Χάρτης 2: Εγκαταστάσεις στο χώρο του πρώην στρατοπέδου
 Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Αξιολογώντας την εξέλιξη του χώρου του πρώην στρατοπέδου του Α΄ Τάγματος Πεζικού συμπεραίνουμε ότι:

- Μόνο το 14% της συνολικής έκτασης έχει αποδοθεί στην πόλη ως υπαίθριος δημόσιος χώρος, ο οποίος περιλαμβάνει τη διαμόρφωση γύρω από το άγαλμα του Ελ. Βενιζέλου και τον περιβάλλοντα χώρο του διατηρητέου συγκροτήματος ΕΑΤ-ΕΣΑ.
- Κατακερματίζεται πλήρως ο χώρος και διακόπτονται οι συνδέσεις ανάμεσα στις επιμέρους ενότητες. (Πολύζος 2006: 3)

Παρμενίων

Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ανάπλαση του πρώην στρατοπέδου Παρμενίωνα. Το 2003 παραδόθηκε από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας η προσωρινή χρήση του στρατοπέδου στο δήμο Αλεξανδρούπολης. Συγκεκριμένα, παραχωρήθηκαν 135.597 τ.μ. του στρατοπέδου για την μετατροπή του σε πάρκο. Ωστόσο, το 2008 το ΥΠΕΘΑ ακύρωσε τη σύμβαση παράδοσης προσωρινής χρήσης του στρατοπέδου και ο Δήμος έπρεπε να ξεκινήσει και πάλι τις συζητήσεις και τις διαδικασίες διεκδίκησης του στρατοπέδου το 2010.

Εικόνα 23: Φωτορεαλιστική άποψη του πάρκου Αλτιναμάζη που θα κατασκευαστεί στην έκταση του πρώην Στρατοπέδου Παρμενίωνα.

Πηγή: <https://www.alexpolisonline.com/2013/07/ksekinisan-oi-ergasies-sto-proin-stratopedo-parmeniona.html>

Ο χώρος του πρώην στρατοπέδου διατέθηκε εκ νέου το 2012 για τρεις χρήσεις: τη δημιουργία πάρκου σε έκταση περίπου 80 στρεμμάτων, σχολικών εγκαταστάσεων σε έκταση περίπου 31 στρεμμάτων και αθλητικών χώρων σε έκταση περίπου 17 στρεμμάτων. Σύμφωνα με το Δήμαρχο Αλεξανδρούπολης Ευάγγελο

Λαμπάκη το πάρκο θα περιλαμβάνει: ένα υπαίθριο θέατρο, ένα κτίριο 550 τ.μ., που θα φιλοξενεί εστιατόριο και καφετέρια, περιπατητικούς διάδρομους, δασικούς χώρους, υδάτινο στοιχείο, καθώς και χώρο στάθμευσης αυτοκινήτων 100 περίπου θέσεων, αλλά και περίπτερα, τα οποία θα διατεθούν σε πολιτιστικούς συλλόγους του Δήμου. Από τα υφιστάμενα κτίρια του στρατού θα διατηρηθούν μόνο δύο, καθώς και το υφιστάμενο παρεκκλήσι. Επιπλέον, θα υπάρχει πάρκο άθλησης με τις απαραίτητες εγκαταστάσεις, παιδότοποι σε νερό, άμμο, τεχνητό ανάγλυφο και ειδικές κατασκευές αναρρίχησης. Ένας διάδρομος πεζοπορίας διατρέχει μεγάλο μέρος του πάρκου με σκιερές διαδρομές και στάσεις. Τέλος, η δυτική πλευρά θα αυτονομηθεί ως αλσύλλιο περιπάτου με περίπτερα, γραμμικά διατεταγμένα, ως μικρές υποστηρικτικές εγκαταστάσεις, έκθεσης, πώλησης μικροαντικειμένων ή προϊόντων του χώρου, όπως αρωματικά. Τέλος θα περιλαμβάνει μια βασική είσοδο, που θα οδηγεί κεντρικά στο πάρκο και θα διασκορπίζεται εσωτερικά.³²

Παπαλουκά

Πρόκειται για έναν εγκαταλειμμένο στρατιωτικό χώρο συνολικής έκτασης 124 στρεμμάτων, που δημιουργήθηκε από τις Τουρκικές Στρατιωτικές Αρχές, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στις παρυφές της πόλης των Σερρών. Αμέσως μετά την απελευθέρωση της πόλης κατά το έτος 1913 εγκαταστάθηκε στο εν λόγω ακίνητο ο Ελληνικός Στρατός διαδεχόμενος τις Τουρκικές Στρατιωτικές Αρχές, οι οποίες είχαν δημιουργήσει τις εγκαταστάσεις στον συγκεκριμένο χώρο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η έκταση περιήλθε στο Ελληνικό Δημόσιο από το αντίστοιχο Τουρκικό. Είναι το μοναδικό το οποίο βρίσκεται μέσα στα όρια του εγκεκριμένου σχεδίου της πόλης προς το νοτιοανατολικό του άκρο και πάνω στον άξονα της οδού Σερρών-

³²<https://www.alexpolisonline.com/2013/07/ksekinisan-oi-ergasies-sto-proin-stratopedo-parmeniona.html> (τελευταία πρόσβαση: 05.06.2018)

Νιγρίτας.(ΤΕΕ/ΤΚΜ, 2006:7) Με την ανάπτυξη του πολεοδομικού συγκροτήματος των Σερρών, το στρατόπεδο βρέθηκε πλέον στις μέρες μας να περικλείεται από τον αστικό ιστό, σε καίρια θέση της πόλης. Στα δυτικά του συνορεύει με δρόμο ταχείας κυκλοφορίας, ανατολικά με χείμαρρο, ΝΑ με ελεύθερες εκτάσεις και βόρεια με προσφυγική γειτονιά. Όσον αφορά το κτιριακό απόθεμα, αποτελείται από κτίρια των αρχών του 20^{ου} αιώνα, καθώς και νεότερα κτίρια, από τη δεκαετία του '60 και μετά.

Εικόνα 24: Αεροφωτογραφία του στρατοπέδου Παπαλουκά
Πηγή:

http://serreonpoliteia.com/?page_id=13#.WxZ7wEiFMko

Η πόλη των Σερρών έχει ανάγκη από χώρους πρασίνου όσο και από κτίρια πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Για αυτό το λόγο έχουν γίνει κάποιες προτάσεις για το πώς θα αξιοποιηθεί καλύτερα ο συγκεκριμένος χώρος. Προτείνεται, λοιπόν, ο σχεδιασμός τεσσάρων ειδικών ζωνών χρήσεων, και πιο συγκεκριμένα: α) ζώνη

πολιτισμού β) ζώνη εκπαίδευσης και αθλητισμού γ) ζώνη διοίκησης δ) ζώνη πρασίνου. Στην πρώτη ζώνη χρησιμοποιούνται τα υπάρχοντα παλαιότερα κτίρια (9 στο σύνολο) με κάποιες διακριτικές επεμβάσεις-προσθήκες με στόχο την ομαδοποίησή τους, για τη στέγαση των εξής πολιτιστικών λειτουργιών: μουσείο της πόλης, Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Γενικά Αρχεία του Κράτους, αίθουσα θεάτρου 250 θέσεων, δύο αίθουσες κινηματογράφου (των 100 θέσεων η κάθε μια), αίθουσα διαλέξεων (150 ατόμων) και art-cafe. Στην ίδια ζώνη εντάσσεται και ένας θερινός κινηματογράφος (150 θέσεων). Στη δεύτερη ζώνη προτείνεται η στέγαση τριών νηπιαγωγείων στο ένα από τα δύο νεότερα κτίρια που διατηρούνται, σε συνδυασμό με παιδότοπο. Το δεύτερο, ενισχυμένο με την κατασκευή ενός καινούριου κτιρίου προτείνεται να χρησιμοποιηθεί ως κτίριο φοιτητικών εστιών. Τις φοιτητικές εστίες πλαισιώνουν υπαίθριες αθλητικές εγκαταστάσεις (δύο γήπεδα τένις, δύο μπάσκετ και ένα βόλει).

Στην τρίτη ζώνη σχεδιάζεται ένα νέο κτίριο μεγάλης κλίμακας και σύγχρονης μορφολογίας που προτείνεται για να στεγάσει τις Υπηρεσίες της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης των Σερρών αποτελώντας ταυτόχρονα ορόσημο στον αστικό ιστό. Η τέταρτη ζώνη διαμορφώνεται σε πάρκο μεγάλης έκτασης με διάφορες θεματικές περιοχές συμβολικού και μη χαρακτήρα: «λιβαδάκια» αρωματικών φυτών, μικρός ελαιώνας, τεχνητό δάσος, «κηπάκια» με ποώδη,

«αναχώματα», παρατηρητήρια και πλατφόρμες ανάπαυσης στις θέσεις των παλιών φυλακίων-σκοπιών. Η ήπια μορφολογία του χώρου «σπάει» με τη δημιουργία ενός τεχνητού κρατήρα και τριών λόφων που χαρίζουν δραματικότητα στην περιοχή. Η κλίση του μεγαλύτερου λόφου αξιοποιείται για τη δημιουργία ανοιχτού θεάτρου. Επιπρόσθετα, με αφορμή το γειτονικό χείμαρρο εισάγεται το στοιχείο του νερού, με την δημιουργία ενός «υδάτινου τοίχου» που υψώνεται στην περιοχή των εστιών και δύο τεχνητών λιμνών σε άμεση σχέση με αυτόν. (Παπακωνσταντίνου, Ράντου, 2006: 317/317-18)

Στρεμπενιώτη

Το πρώην στρατόπεδο Στρεμπενιώτη³³ βρίσκεται στην περιοχή τη Νεάπολης, στη Θεσσαλονίκη. Το 90% της έκτασης χρησιμοποιείται από το δήμο για αθλητικές δραστηριότητες, ενώ περιλαμβάνει και εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις. Μεταξύ άλλων περιλαμβάνει δύο αθλητικά κέντρα, το Δημαρχείο της Νεάπολης, τη βιβλιοθήκη του Δήμου, το αμφιθέατρο και την εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 αποφασίστηκε από την ηγεσία του τότε Υπουργείου Περιβάλλοντος η πρώτη ανάπλαση του στρατοπέδου. Τα συστατικά αυτής της ανάπλασης μεταξύ άλλων ήταν οι χώροι πρασίνου, οι ποδηλατοδρόμοι με στόχο να δοθεί κίνητρο σε παιδιά, νέους και μεγαλύτερους να κάνουν αποκλειστικά χρήση του ποδηλάτου και οι πεζόδρομοι, ώστε να μην ελλοχεύουν κίνδυνοι από τα αυτοκίνητα για τους πολίτες και τα παιδιά που φοιτούν στα σχολεία της περιοχής. Η δεύτερη ανάπλαση επικεντρώθηκε στην αναψυχή, στον πολιτισμό και στον αθλητισμό. Συγκεκριμένα, στην πλήρη ανακατασκευή του υπαιθρίου θεάτρου, στην κατασκευή παιδικών χαρών, καθώς και αθλητικών εγκαταστάσεων. Ταυτόχρονα, στο πρώην στρατόπεδο Στρεμπενιώτη δημιουργήθηκε μία μεγάλη πλατεία, η «Βαλκανική Πλατεία» της Θεσσαλονίκης, που αποτελεί χώρο των πολιτιστικών και αθλητικών δραστηριοτήτων της πόλης. Στόχος της νέας ανάπλασης του Στρεμπενιώτη ήταν να αλλάξει και να αναβαθμίσει αισθητικά την Δυτική Θεσσαλονίκη.

³³Η ονομασία του στρατοπέδου δόθηκε προς τιμήν του Ευάγγελου Γεωργίου Νάτση ή Στρεμπενιώτη, που καταγόταν από τα Ασπρόγεια της Φλώρινας και έδρασε ως Οπλαρχηγός Α' τάξης. Έλαβε μέρος ως εθελοντής στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 και πολέμησε στη μάχη του Βελεστίνου. Αν και ήταν συνεργάτης του Βουλγαρικού Κομιτάτου, η συνάντησή του με τον Γερμανό Καραβαγγέλη υπήρξε καταλυτική. Σύντομα δέχθηκε να ηγηθεί του πρώτου ελληνικού ένοπλου σώματος, δύναμης δώδεκα ανδρών, στις αρχές του 1901, για να εκδικηθεί το φόνο του θείου του Παπά - Δημήτρη. Τον Ιούνιο του 1903 έθετε επικεφαλής μικτής ομάδας, αποτελούμενη από Κρήτες και Μακεδόνες. Τον ίδιο χρόνο, όταν ξέσπασε η εξέγερση του Ίλιντεν, μαζί με τους άνδρες του προέβαλε σθεναρή αντίσταση εναντίον των Κομιτατζήδων. Την άνοιξη του 1904 συναντήθηκε με τους τέσσερις αξιωματικούς, που είχαν σταλεί από την Παλαιά Ελλάδα και του ζητήθηκε να συνεχίσει τη δράση του. Λίγο αργότερα, όμως, δολοφονήθηκε από Βουλγάρους, που του είχαν στήσει ενέδρα μεταξύ Αετού και Ασπρογείων. (Μιχαηλίδης, Παπανικολάου, 2008:165)

Εικόνα 25: Αεροφωτογραφία του πρώην στρατοπέδου Στρεμπενιώτη
Πηγή: <https://www.google.gr/maps/search>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΕΝΕΡΓΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ ΣΤΟ Π.Σ.Θ.

...τα αστικά κενά είναι οι χώροι που μπορούν να κάνουν τους ανθρώπους να ενδιαφερθούν για την πόλη.

Πρώτον, είναι ευκολότερο να χειριστείς τον ελεγχόμενο κενό χώρο σε σχέση με τις μη ελεγχόμενες συσσωρευμένες μάζες. Δεύτερον, η κενότητα, το τοπίο και ο χώρος [...] μπορούν να χρησιμεύσουν ως πεδία μάχης και να αντλήσουν γενική υποστήριξη από όλους.

Koolhaas Rem, (1989), *Toward the Contemporary City* στο Design Book Review

3.1. Μετασηματισμός στην πόλη της Θεσσαλονίκης

Η πόλη της Θεσσαλονίκης αποτελεί ένα μείζον αστικό, στρατιωτικό και διοικητικό κέντρο με έντονο διεθνή χαρακτήρα, που ρύθμιζε την ευρωπαϊκή διείσδυση και τις οικονομικές συναλλαγές. Συγκοινωνιακός κόμβος και διαμετακομιστικό κέντρο της βαλκανικής ενδοχώρας, λειτουργούσε επίσης ως εστία νέων ιδεών για την ανανέωση και τον εκδημοκρατισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σε μια περίοδο ιδιαίτερα ρευστή για τα Βαλκάνια και την Μακεδονία, που χαρακτηρίζεται, εκτός των άλλων, και από μεγάλη κινητικότητα πληθυσμού μεταξύ του αγροτικού χώρου και των πόλεων της ευρύτερης βαλκανικής ενδοχώρας. (Καραδήμου- Γερόλυμπου, 2007:1)

Η είσοδος της Θεσσαλονίκης στον 20ό αιώνα έχει ιστορηθεί, κυρίως, ως περίοδος ανάπτυξης της πόλης και ως η κατεξοχήν κοσμοπολίτικη εποχή της (*belle époque*). Στα μέσα του αιώνα και, κυρίως, μετά τη συνθήκη του Παρισιού το 1856, από τις κυριότερες συνέπειες της οποίας ήταν η ένταξη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στη χωρία των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, η ανάγκη εξευρωπαϊσμού της γίνεται επιτακτική. Από το 1866 και μετά καταδαφίζονται τα παραθαλάσσια τείχη³⁴, στη θέση των οποίων διαμορφώνονται η προκουμαία και η παράλληλη οδός, τα βορειοδυτικά τείχη και τα νοτιοανατολικά από τον Λευκό Πύργο μέχρι την πύλη της Καλαμαριάς. Χαράσσονται η παραλιακή οδός (Λεωφόρος Νίκης, 1870) και η λεωφόρος Χαμηδιέ (σημερινή Εθνικής Αμύνης), ευθυγραμμίζεται η Εγνατία το 1868 και η Εθνικής Αμύνης από το 1879 ως το 1889, το 1870 διανοίγονται η Σαμπρή πασά (Βενιζέλου σήμερα) που εκτείνεται από το κονάκι ως τη θάλασσα, και η Μίδατ πασά (Αγ. Δημητρίου σήμερα) το 1875. (Κώστογλου, Μήτση, 2011:4)

³⁴ Η καταδάφιση των τειχών και η κατασκευή προκουμαίας αποτελούν την σημαντικότερη πολεοδομική επέμβαση που έγινε στην πόλη στο τέλος της Τουρκοκρατίας, και η οποία άλλαξε τη μορφή της Θεσσαλονίκης επιτρέποντας τη σύνδεσή της με το λιμάνι και τους σιδηροδρομικούς σταθμούς προς τα δυτικά και την επέκτασή της προς τα ανατολικά. (Καραδήμου- Γερόλυμπου, 2007:2)

Η πρώτη σχεδιασμένη επέκταση της Θεσσαλονίκης χρονολογείται στα 1879. Μια νέα λεωφόρος χαράχθηκε δίπλα στο ίχνος του ανατολικού τείχους, που είχε κατεδαφιστεί και δενδροφυτεύθηκε, ενώ με σχέδια αρχιτεκτόνων από την Κωνσταντινούπολη κτίστηκε μια σειρά από κομψές κατοικίες, τα γνωστά «σουλτανικά», οι οποίες γρήγορα έγιναν ανάρπαστες από τους κατοίκους της πόλης. Ο Σουλτάνος εξέφρασε την ευαρέσκειά του δωρίζοντας στην συνοικία το γνωστό και σήμερα Συντριβάνι. (Καραδήμου- Γερόλυμπου, 2007:3) Το 1890 χαρακτηρίζεται από την πυρκαγιά που έκαψε 20 εκτάρια της πόλης και την εισροή ρωσοεβραίων προσφύγων. Η πολεοδομικοί μετασχηματισμοί που ακολουθούν την πυρκαγιά, αποτελούν κάτι καινούργιο για την εικόνα της πόλης αλλά κυρίως για τον τρόπο που χρήζει αστικού σχεδιασμού. Η καταστροφή δίνει τη δυνατότητα για το μετασχηματισμό του αστικού χώρου με τη διάνοιξη κύριων ευθύγραμμων αρτηριών και απλών γεωμετρικών ρυμοτομήσεων οικοπέδων. (Κώστογλου, Μήτση, 2011:5)

Ο πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος είχε σοβαρή επίδραση στις δομές της πόλης. Με την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης το 1912, ο ελληνικός πληθυσμός ενισχύθηκε σε βάρος του τουρκικού. Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και τη δημιουργία του Μακεδονικού Μέτωπου³⁵, η περιοχή γύρω από τη Θεσσαλονίκη μετατράπηκε σε ένα ισχυρό, οχυρωμένο στρατόπεδο³⁶, όπου αλληπάλληλες σειρές συρματοπλεγμάτων και χαρακωμάτων υλοποιούσαν τις γραμμές άμυνας. Ήδη από τον Οκτώβριο του 1915 ξεκίνησε η απόβαση συμμαχικών στρατευμάτων από την Αγγλία και τη Γαλλία στη Θεσσαλονίκη και οι ξένες κυβερνήσεις, έχοντας και τη συγκατάθεση της κυβέρνησης Βενιζέλου, απέστειλαν αρχικά περίπου 200.000 άνδρες στο Μέτωπο της Μακεδονίας. (Δημητριάδης, 2012:41-43)

Το 1917 το ιστορικό κέντρο της Θεσσαλονίκης καταστράφηκε από πυρκαγιά. Ο συμμαχικός στρατός συμμετείχε ενεργά στην κατάσβεση της πυρκαγιάς και στην περίθαλψη των πυροπαθών. (Σαββαΐδης, 2015:273, 289) Η κυβέρνηση των Φίλελευθέρων, με επί κεφαλής

³⁵ Το Μακεδονικό Μέτωπο δημιουργήθηκε τον Οκτώβριο του 1915. Ήταν η δεύτερη απόπειρα των στρατευμάτων της Αντάντ να γκρεμίσουν το μέτωπο των στρατευμάτων των Κεντρικών Δυνάμεων και να βοηθήσει τη Ρωσία, η οποία δεχόταν διαδοχικά χτυπήματα από τους Γερμανούς και τους Αυστριακούς. Οι ιστορικοί τόποι που σχετίζονται με το Μακεδονικό Μέτωπο, στην πλειονότητά τους, εντοπίζονται σήμερα διάσπαρτοι στην Κεντρική Μακεδονία, στους νομούς Θεσσαλονίκης, Κιλκίς, Σερρών και Πέλλας (Καϊμάκτσαλαν), ενώ ορισμένοι βρίσκονται στο γειτονικό κράτος της ΠΓΔΜ, στις πόλεις Σκόπια, Βαλάντοβο και Μπίτολα (Μοναστήρι). (Γαντα, Vlasidis, 2006:179,181)

³⁶ Σύμφωνα με τη Βιτοπούλου (2000:170) ο σχηματισμός των στρατοπέδων διακρίνεται σε δύο φάσεις: μία στα τέλη του 19ου, από τις καινούριες εγκαταστάσεις του τουρκικού στρατού και μία κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου, όπου Θεσσαλονίκη μετατρέπεται σε πόλη-στρατόπεδο. Συγκεκριμένα το γαλλικό στρατόπεδο βρισκόταν στο Ζεϊτενλίκ. Η σημερινή περιοχή που καταλάμβανε το στρατόπεδο είναι ο συνοικισμός της Σταυρούπολης – Τερψιθέας, ενώ έφτανε μέχρι το Χαρμάνκιοι (Εύοσμος – Ελευθέρια). Το αγγλικό στρατόπεδο βρισκόταν στο στρατόπεδο Παύλου Μελά προς τη σημερινή Πολίχνη (Καραϊσίν) και μέχρι τη σημερινή Ευκαρπία (Λεμπέτ). Η θέση των στρατοπέδων ήταν πολύ καλή, αφού το έδαφος ήταν σχετικά επίπεδο και ήταν κοντά στο λιμάνι και στις σιδηροδρομικές γραμμές για την προώθηση υλικού προς το μέτωπο. (Σαββαΐδης, 2015:277)

τον Ελευθέριο Βενιζέλο και συνεργαζόμενους σημαντικούς πολιτικούς της εποχής όπως ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, αποφασίζει τον ανασχεδιασμό της πόλης. Υιοθετώντας τις πλέον πρόσφατες ιδέες και μεθόδους της σύγχρονης πολεοδομίας, η πολιτεία θέλησε να χρησιμοποιήσει την ανοικοδόμηση ως μοχλό για τον κοινωνικό, οικονομικό και χωρικό εκσυγχρονισμό της πόλης, να ασκήσει μεταρρυθμιστική πολιτική και να υπογραμμίσει την πολιτική της παρουσία στην Θεσσαλονίκη, προσελκύνοντας συγχρόνως το διεθνές ενδιαφέρον σ' ένα φιλόδοξο εγχείρημα. Έτσι, η κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου συγκρότησε μια επιτροπή, στην οποία κλήθηκαν να συμμετάσχουν ο γάλλος αρχιτέκτονας και αρχαιολόγος Ερνέστ Εμπράρ, που βρίσκεται κατά σύμπτωση στην πόλη στρατευμένος στην Στρατιά της Ανατολής (Α' Παγκόσμιος πόλεμος), ο άγγλος αρχιτέκτονας τοπίου Τόμας Μάσον, ο γάλλος λοχαγός του μηχανικού Ζοζέφ Πλεϋμπέρ, οι αρχιτέκτονες Αριστοτέλης Ζάχος και Κωνσταντίνος Κιτσίκης, ο ειδικός λιμενολόγος Άγγελος Γκίνης και ο δήμαρχος της πόλης Κωνσταντίνος Αγγελάκης. (Καραδήμου- Γερόλυμπου, 2007:1,7) Οι μελέτες τους είχαν επιρροές από την Κ. Ευρώπη και χαρακτηρίζονται από μια μνημειώδη διάθεση, ενώ οι Εμπράρ και Κιτσίκης επιθυμούσαν να συνδέσουν τη μεσαιωνική αρχιτεκτονική με το σύγχρονο πνεύμα. (Χολέβας, 1994:188)

Πλέον με το σχέδιο που εκπόνησε για τη Θεσσαλονίκη η Διεθνής Επιτροπή Σχεδιασμού υπό την καθοδήγηση του Ερνέστ Εμπράρ, η παραδοσιακή εικόνα της Θεσσαλονίκης αντικαθίσταται μ' έναν χώρο μοντέρνο και ομοιογενή. Το σχέδιο προτείνει νέες επεκτάσεις, ώστε η πόλη να επαρκεί για 350.000 κατοίκους και να καλύπτει συνολικά 2.400 εκτάρια. Προσδιορίζονται και οριοθετούνται οι βιομηχανικές ζώνες, οι εργατικοί οικισμοί, οι περιοχές κατοικίας και αναψυχής. Βασικό οργανωτικό στοιχείο του ιστού της αποτελεί το γεωμετρικό οικοδομικό τετράγωνο, που αντικαθιστά τις ακανόνιστες και λαβυρινθώδεις συνοικίες. Η καρδιά του κέντρου διαμορφώνεται με δύο πλατείες συνδεδεμένες με μια λεωφόρο κάθετη προς τη θάλασσα, που αφήνει ελεύθερη στο εσωτερικό της πόλης τη θέα προς τον Όλυμπο. Η «πολιτική» πλατεία, δίπλα στο χώρο όπου αργότερα ανασκάφηκε η αρχαία αγορά, θα συγκέντρωνε το δημαρχείο, το δικαστικό μέγαρο και τα κτίρια των δημοσίων υπηρεσιών. Η δεύτερη πλατεία, η σημερινή Αριστοτέλους, υπογράμιζε, σύμφωνα με το πρότυπο της Piazzetta της Βενετίας, το άνοιγμα της πόλης προς τη θάλασσα. (Καραδήμου- Γερόλυμπου, 2007:8)

Στην αρχιτεκτονική έκφραση επιχειρήθηκε η προσαρμογή του ευρωπαϊκού προτύπου στα τοπικά δεδομένα. Το «νεοβυζαντινό» λεξιλόγιο της οδού Αριστοτέλους και οι εκδοχές αναζήτησης της ελληνικότητας είχαν ιδιαίτερη απήχηση στην αρχιτεκτονική της Θεσσαλονίκης, καθώς σε συνδυασμό με τα δημόσια κτίρια μπορούσαν να λειτουργήσουν ως ένα μνημειακό σύνολο για την πόλη. Για ν' αποκτήσει η πόλη τους ελεύθερους χώρους που

δεν υπήρχαν στο παρελθόν, ο Εμπράρ χρησιμοποίησε τα μνημεία της πόλης (κυρίως τα βυζαντινά, αλλά και τα λιγοστά οθωμανικά που είχαν σωθεί από την φωτιά) ως εστιακά σημεία ενός δικτύου δημοσίων χώρων (πλατειών, πεζοδρόμων, δενδροφυτευμένων αρτηριών). (Καλογήρου,2015:298) (Καραδήμου- Γερόλυμπου, 2007:8)

Σε όλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου η μορφή της Θεσσαλονίκης άλλαξε ταχύτατα. Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, ο προσφυγικός εποικισμός της ενδοχώρας και της περιαστικής ζώνης δημιούργησε πολυάριθμους οικισμούς³⁷ με στοιχειώδη ρυμοτόμηση. Δημιουργήθηκαν μόνιμοι οικισμοί εργατών, νεοφερμένων από διάφορα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας και κρατικοί προσφυγικοί οικισμοί με οργανωμένη δόμηση. Από την άλλη μεριά οι ασφυκτικές πιέσεις των νεοφερμένων πληθυσμών ώθησαν τις πόλεις προς την επέκτασή τους. Στα προάστια της Θεσσαλονίκης παρατηρείται η αυτοστέγαση και η αυθαίρετη δόμηση. Η πόλη γίνεται μια πόλη αντιθέσεων. Οι κοινωνικοί μετασχηματισμοί, οι περιθωριοποιήσεις και οι ανισότητες, αλλά και η συμβίωση εν τέλει και η κοινωνική ένταξη και αφομοίωση, εγγράφονται πειστικά στο αστικό περιβάλλον. (Καλογήρου,2015:298) (Κώστογλου, Μήτση, 2011:10,12)

Με την κήρυξη του πολέμου κάθε αρχιτεκτονική και πολεοδομική δραστηριότητα στην πόλη σταματά, ενώ όλες οι γνωστές συμβάσεις με τις οποίες συνεννοούνται, συμπεριφέρονται και παρεμβαίνουν οι χρήστες, οι σχεδιαστές και οι κατασκευαστές του χώρου καθίστανται άκυρες. Αυτή η δεκαετία έχει και μια εντελώς ιδιαίτερη επίπτωση. Πρόκειται για την μαζική εξόντωση στα γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης 50.000 Θεσσαλονικέων Εβραίων, ενός σημαντικότερου τμήματος του γηγενούς πληθυσμού που επί αιώνες είχε συμβάλει στη διαμόρφωση της αστικής φυσιογνωμίας της πόλης. (Καραδήμου – Γερόλυμπου,2008) Παράλληλα οι επιπτώσεις του πολέμου και του εμφυλίου συνέβαλαν στην μετανάστευση πληθυσμών στα αστικά κέντρα, αναζητώντας εργασία. Όμως, αυτό το γεγονός σε συνδυασμό με την μεταπολεμική οικονομική ένδεια, είχε αντίκτυπο στην εξέλιξη της χωρικής δομής στην πόλη. Με άλλα λόγια, μια άναρχη πολεοδομική ανάπτυξη ήταν πλέον γεγονός. Κατά μήκος των κύριων οδικών αξόνων οικοδομούνται τα πάντα, χτίζονται πολυώροφες οικοδομές, με αποτέλεσμα την πύκνωση του αστικού ιστού. Στο πλαίσιο αυτό οι περιφερειακοί προσφυγικοί συνοικισμοί ενσωματώθηκαν σε ένα αυθόρμητα και

³⁷ Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου, και καθώς η πόλη αναπτύσσεται με γρήγορο σχετικά ρυθμό, λόγω της οργάνωσης των προσφυγικών συνοικισμών, δημιουργούνται τα καινούρια στρατόπεδα γύρω από τους αρχικούς πυρήνες των παλιών στρατιωτικών εγκαταστάσεων. Τα περισσότερα βρίσκονται στην δυτική περιφέρεια, ενώ ταυτόχρονα υπάρχουν και στρατόπεδα που βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με το κέντρο, όπως και στην ανατολική επέκταση της πόλης, τα οποία κυκλώνονται σταδιακά από τον αστικό ιστό. Συνεπώς, σχετικά με τη θέση τους ως προς το κέντρο της πόλης εμφανίζεται μια ασυμμετρία. (Βιτοπούλου, 2000:170)

ανορθολογικά ανεπτυγμένο αστικό συνεχές που σταδιακά άφησε ακάλυπτες μόνο δύσβατες ή καλυμμένες από άλλες χρήσεις εκτάσεις, όπως στρατόπεδα και εργοστάσια. (Χριστοδούλου, 2015:69-70) Από το 1955 πραγματοποιούνται έργα οδοποιίας, διανοίξεων και διαπλατύνσεων δρόμων και πεζοδρόμων, ενώ την ίδια χρονιά ξηλώνεται η τροχιοδρομική γραμμή μπροστά από τον Λευκό Πύργο. Το 1959 θα ακολουθήσει η μεγαλύτερη μεταμόρφωση στην ιστορία της πόλης με το ξήλωμα των υπαίθριων καφεενείων και ταβερνών, το μπάζωμα της ακτής από το πάρκο του Λευκού Πύργου μέχρι το Καραμπουρνάκι και την κατασκευή της νέας ανατολικής παραλίας. (Κώστογλου, Μήτση, 2011:15)

Την δεκαετία του '60, μπορεί τα προβλήματα στέγασης να παραμένουν, καθώς υπάρχει έλλειψη κατοικιών, όπως και σοβαρές ελλείψεις σε θέματα ύδρευσης, αποχέτευσης κ.λ.π. (Χαστάογλου, 2008:157), αλλά η μορφή της πόλης αλλάζει. Η έντονης εκβιομηχάνιση που γνώρισε τότε η Θεσσαλονίκη ήταν ο λόγος αυτής της αλλαγής. Πολυάριθμες νέες παραγωγικές μονάδες κάνουν την εμφάνιση τους τόσο στη δυτική όσο και στην ανατολική Θεσσαλονίκη. Συγκεκριμένα, στη βορειοδυτική πλευρά της πόλης εγκαταστάθηκαν καπνομάγαζα στην Πολίχνη, τη Σταυρούπολη, τη Μενεμένη και την Ευκαρπία, ενώ σιλό σε Μενεμένη, Κορδελιό και Εύοσμο. Επίσης σε αυτή την πλευρά εμφανίζονται είτε συγκεντρωμένες είτε διάσπαρτες μεταποιητικές και διαμετακομιστικές μονάδες. Στα ανατολικά υπάρχουν μεγάλα εργοστάσια και καπναποθήκες. Αυτή τη δεκαετία, ακόμη οι εκτάσεις των στρατοπέδων στην περιφέρεια δεν αποτελούν παρά χέρσα τμήματα γης (με εξαίρεση τους μεγάλους στρατωνισμούς) μέσα σ' έναν χαλαρό ακόμα, σχεδόν αδιαμόρφωτο ιστό. Μέσα στο γενικότερο κλίμα της περιόδου όσον αφορά τις στρατιωτικές ανάγκες, το γεγονός αυτό διευκολύνει την επέκτασή τους, ακόμα και τη δημιουργία καινούριων. (Βιτοπούλου 2000:171)

Την δεκαετία του '70 και ενώ η πόλη αγγίζει ουσιαστικά τα σημερινά της όρια, η πύκνωση του αστικού ιστού γύρω τους και η αντικατάσταση των προσφυγικών κατοικιών από πολυκατοικίες, θα καθορίσει τα όρια και το σχήμα τους από το ομοιογενές μέτωπο του αστικού ιστού, μετατρέποντας ουσιαστικά τα στρατόπεδα σε αστικά «κενά», τρύπες ελεύθερου χώρου, μέσα στον πυκνοδομημένο ιστό που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη πόλη (Βιτοπούλου 2000:171). Αυτή την περίοδο σταμάτησε η επέκταση της πόλης και η ανεξέλεγκτη ανοικοδόμηση, λόγω της πύκνωσης, κυρίως στη δυτική της πλευρά. Ταυτόχρονα δημιουργήθηκαν νέες οικιστικές ενότητες, κατ' επέκταση των παλαιότερων (περιοχή άνωθεν ασύλου στην κοίτη του Ξηροποτάμου στο όριο με το στρατόπεδο Καρατάσιου). Στα ανατολικά της πόλης, η εικόνα παραμένει σχεδόν ίδια με ελάχιστες προσθήκες σε κτιριακό απόθεμα (Χριστοδούλου, 2015:188).

Αυτή την περίοδο παρατηρείται ακόμη ένα φαινόμενο. Δημιουργία βιομηχανικών εγκαταστάσεων μεγάλου μεγέθους σε σχεδόν μηδαμινή απόσταση από κατοικημένες περιοχές. Για παράδειγμα, βιοτεχνίες στη Σταυρούπολη, βιοτεχνίες και χονδρεμπόριο στην ευρύτερη περιοχή του παλιού λιμανιού και της προέκτασης τους, πετρελαϊκές εγκαταστάσεις στη περιοχή του Δενδροποτάμου, λαχαναγορά στη Μενεμένη, βιοτεχνίες υφασμάτων σε Άνω Τούμπα και Πυλαία. Εκτός, όμως, από τις μεγάλες βιομηχανικές εγκαταστάσεις, εμφανίζονται, μικρής κλίμακας εργοστάσια – εργαστήρια καθώς και οικογενειακές μονάδες μέσα στις ίδιες τις γειτονιές αλλά και στον εξωαστικό χώρο, όπως για παράδειγμα στην περιοχή του Ευόσμου, όπου εγκαταστάθηκαν εργοστάσια ζαχαροπλαστικής και μύλοι ζωοτροφών. Και όλα αυτά συμβαίνουν σε μια περίοδο που δεν υπάρχει ακόμη ένας συνολικός ρυθμιστικός σχεδιασμός. (Χριστοδούλου, 2015:192)

3.2. Προγράμματα και αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί στο Π. Σ. Θ.

3.2.1. Ρυθμιστικό Σχέδιο Θεσσαλονίκης

Τη δεκαετία του '80 εκφράζεται για πρώτη φορά αίτημα των φορέων και των κατοίκων της πόλης σχετικά με την απομάκρυνση των στρατοπέδων από τον αστικό ιστό και την απόδοσή τους σε κοινόχρηστες και κοινωφελείς εξυπηρετήσεις. Το 1984 ολοκληρώνεται επί υπουργίας Α. Τρίτση (ΥΧΟΠ) στα πλαίσια της Ε.Π.Α. και στη συνέχεια θεσμοθετείται το 1985 επί υπουργίας Ε. Κουλουμπή (ΥΠΕΧΩΔΕ) το Ρυθμιστικό Σχέδιο (Ρ.Σ.Θ.). Συγκεκριμένα με το νόμο 1561 (ΦΕΚ 148 Α/06-09-1985) «*Ρυθμιστικό σχέδιο και πρόγραμμα προστασίας περιβάλλοντος της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης και άλλες διατάξεις*» προβλέπεται η απομάκρυνση των στρατοπέδων από το Π.Σ.Θ. για την εξασφάλιση ελεύθερων χώρων (αρθ. 14§3), καθώς διαπιστώθηκαν ελλείψεις σε χώρους πρασίνου και κοινωφελών λειτουργιών τόσο σε υπερτοπικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο πολεοδομικών ενοτήτων των ΟΤΑ.

Το Ρ.Σ.Θ. χωρικά καλύπτει την Επαρχία Θεσσαλονίκης και ονομάζεται Ευρύτερη Περιοχή Θεσσαλονίκης (Ε.Π.Θ.). Η Ευρύτερη Περιοχή διαιρείται σε τρία τμήματα, το Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης (Π.Σ.Θ.), την Περιαστική Ζώνη (ΠΖ) και την Λοιπή Περιοχή. (αρθ. 14§1) Η Ε.Π.Θ. ορίζεται ως το τμήμα του νομού που αφ' ενός παρουσιάζει δυναμική ανάπτυξη και αφ' ετέρου ασκεί και δέχεται σημαντικές πιέσεις από την πόλη της Θεσσαλονίκης. Το Π.Σ.Θ. χαρακτηρίζεται από τη συνέχεια του οικιστικού ιστού και περιλαμβάνει τους τότε Δήμους, Αμπελοκήπων, Ελευθερίου - Κορδελιού, Ευόσμου, Θεσσαλονίκης, Καλαμαριάς, Μενεμένης, Νεάπολης, Πεύκων, Πολίχνης, Πυλαίας, Σταυρούπολης, Συκεών, Τριανδρίας και τις κοινότητες Αγίου Παύλου, Πανοράματος και

Ευκαρπίας. Το τμήμα της Ε.Π.Θ., όπου χωροθετούνται αστικές δραστηριότητες, ορίζεται ως Περιαστική Ζώνη και περιλαμβάνει τις κοινότητες Ασβεστοχωρίου, Διαβατών, Εξοχής, Θέρμης, Καλοχωρίου, Νέας Μαγνησίας, Νέας Ραιδεστού, Νέου Ρυσίου, Νεοχωρούδας, Πενταλόφου, Σίνδου, Φιλύρου, Χορτιάτη και Ωραιοκάστρου. Το υπόλοιπο της Ε.Π.Θ. του ρυθμιστικού σχεδίου, πέραν του Π.Σ.Θ. και της ΠΖ, αποτελεί τη Λοιπή Περιοχή. Περιλαμβάνει τους Δήμους Χαλάστρας, Αξιού, Κουφαλίων, Χαλκιδόνας, Αγ. Αθανασίου, Θερμαϊκού, Μηχανιώνας, Επανομής, Μίκρας και Βασιλικών.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι το Ρ.Σ.Θ. προορίζει το στρατόπεδο Φαρμάκη να λειτουργήσει ως Διοικητικό Κέντρο Μητροπολιτικού επιπέδου για την ανατολική Θεσσαλονίκη. Το στρατόπεδο Παύλου Μελά προορίζεται να λειτουργήσει ως υπερτοπικός πόλος πρασίνου, ελεύθερων χώρων και αθλητικών και πολιτιστικών εγκαταστάσεων με επανάχρηση των σημαντικότερων παλαιών στρατιωτικών κτιρίων. Ανάλογη αξιοποίηση προβλέπεται για το στρατόπεδο Κόδρα στην Καλαμαριά ως πόλος "αναψυχής" και πρασίνου. [αρθ 14§3(δ)]

Το Ρ.Σ.Θ., λοιπόν, αντιμετωπίζεται ως ένας καθολικός στρατηγικός σχεδιασμός³⁸ που ενσωματώνει σε ένα χωρικό σχέδιο όλες τις πτυχές που απασχολούν τη μητροπολιτική περιοχή και τη συνολική διαχείρισή τους. Ακολουθεί, δηλαδή, μια παράδοση «της ενσωμάτωσης σχεδόν των πάντων» παλαιότερων περιόδων του χωρικού σχεδιασμού. (Γιαννακού, 2016:6) Το ζήτημα της «επικαιροποίησης» του Ρ.Σ.Θ. τέθηκε στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990. Το 1990 αποτελεί μια χρονολογία που έρχεται να ανατρέψει τη «μονοκεντρικότητα» στην οποία αναφέρεται το Ρυθμιστικό Σχέδιο Θεσσαλονίκης του 1985, καθώς πλέον πολλά περιφερειακά κέντρα των δήμων του Π.Σ.Θ. μπορούν να διεκπεραιώσουν διάφορες λειτουργίες χωρίς να απευθυνθούν σε δημαρχείο ή κεντρικά γραφεία. (Ανδρικοπούλου, 2008)

Μετά την ψήφιση του νόμου 2745/99, το 2000 ο Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος της Ευρύτερης Περιοχής Θεσσαλονίκης (Ο.Ρ.Θ.Ε.) εκπονεί «Ειδική Τεχνικοοικονομική Μελέτη», η οποία αντιμετωπίζει ενιαία επτά χώρους στρατοπέδων του Π. Σ. Θ., την ανταλλαγή των χώρων αυτών με γήπεδα αντίστοιχης αξίας στην Ε. Π. Θ., επιχειρηματικά σχέδια αξιοποίησης και πιλοτικό πολεοδομικό σχεδιασμό, ενός εξ αυτών, τμήματος, δηλαδή του στρατοπέδου Καρατάσιου. (Μπαϊρακτάρη, 2006:1)

³⁸ Η αναγκαιότητα του στρατηγικού σχεδιασμού πηγάζει από αυτή τη δυναμική, που προκαλεί η συσσώρευση πιέσεων και προβλημάτων στη μητροπολιτική περιοχή. Βασική πηγή πιέσεων είναι η ίδια η αστική εξάπλωση. Άλλες πηγές προκύπτουν από την ανάπτυξη διεθνών κόμβων και αξόνων μεταφοράς. (Καυκαλάς, 2006:14-15)

Συγκεκριμένα οι μελέτες του Ο.Π.Θ.Ε. ολοκληρώθηκαν τον Οκτώβριο του 2002 και η Εκτελεστική Επιτροπή στην συνεδρίασή της στις 10-04-03 αποφασίζει και εγκρίνει :

- Την απόδοση του ηπιότερου, κατά περίπτωση στρατοπέδου, σεναρίου εκμετάλλευσης της μελέτης με προσπάθεια να περιοριστούν οι απαιτήσεις του στρατού για τα στρατόπεδα που βρίσκονται σε πυκνοδομημένες περιοχές.
- Την αξιοποίηση του συνόλου των παραχωρηθέντων στρατοπέδων προς αποφυγή αποσπασματικής αξιοποίησης.
- Την απόδοση σε χρήση των στρατοπέδων Παύλου Μελά, Μ. Αλεξάνδρου & Ζιάκα σύμφωνα με τις πολεοδομικές προβλέψεις των εγκεκριμένων Γ. Π. Σ. της περιοχής.
- Την μερική πολεοδόμηση του στρατοπέδου Καρατάσου και την δημιουργία ενός ενιαίου φορέα διαχείρισης των στρατοπέδων και των εκτάσεων που στην περιαστική περιοχή, ώστε τα στρατόπεδα που βρίσκονται στον πολεοδομικό ιστό να αξιοποιηθούν για τις ανάγκες της πόλης

Με την απόφαση του Οργανισμού συμφωνούν οι Δήμοι της Δυτικής Θεσσαλονίκης εκτός από τον Δήμο Πολίχνης που αντιδρά στην πολεοδόμηση έστω και τμήματος του στρατοπέδου Καρατάσιου, αλλά κυρίως γιατί δεν συμμετείχε στον σχεδιασμό. Στις 23 Απριλίου 2002 ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας ανακοίνωσε την πρόθεσή του για άμεση αποδέσμευση των στρατοπέδων (Παύλου Μελά, Μ. Αλεξάνδρου, Καρατάσιου και Ζιάκα). Ήταν η πρώτη δημόσια και επίσημη δέσμευση της πολιτείας, ότι οι εκτάσεις των στρατοπέδων θα αποδοθούν στις τοπικές κοινωνίες ώστε η αξιοποίησή τους να συμβάλλει στην αναβάθμιση της περιοχής και στη βελτίωση των συνθηκών ζωής. (Χατζησάββας, 2004:10)

Το 2004 εντοπίζεται ιδιοκτησιακό θέμα από όπου προκύπτει ότι, πλην του στρατοπέδου Παύλου Μελά όπου το 90% ανήκει στο ΥΠΕΘΑ, τα υπόλοιπα στρατόπεδα που περιλαμβάνονται στην μελέτη ανήκουν στην ιδιοκτησία του Υπουργείου Οικονομικών. Επομένως, με τα σημερινά δεδομένα η προβλεπόμενη αξιοποίηση των χώρων πρακτικά δεν μπορεί να εφαρμοστεί, αν δεν παρθεί απόφαση για την ιδιοκτησιακή εκκρεμότητα. Σήμερα, παρακολουθούμε την τμηματική αποδέσμευση των χώρων των στρατοπέδων από το ΥΠΕΘΑ προς όφελος των ΟΤΑ και παρατηρούμε την αγωνιώδη κινητικότητα των δήμων για την ενσωμάτωση των αποδεδεσμευμένων χώρων στον αστικό ιστό με προοπτική να μετατραπούν σε χώρους πρασίνου, αθλητισμού και κοινωνικού εξοπλισμού, σύμφωνα με τα εγκεκριμένα ΓΠΣ. (Μπαϊρακτάρη, 2006:2)

Το 2011 υποβλήθηκε σε τελική, πλέον, μορφή η μελέτη σε δημόσια διαβούλευση, ενώ το 2014 το νέο Ρ.Σ.Θ. εισήχθη προς ψήφιση στη Βουλή σε σχέδιο νόμου. (Γιαννακού, 2016:10)

Συνιστά ένα ολοκληρωμένο χωρικό πλαίσιο στρατηγικού χαρακτήρα, μέσα στο οποίο θα πρέπει να εντάσσονται και να εναρμονίζονται όλες οι επιμέρους μελέτες και τα έργα της περιοχής (π.χ αναπτυξιακά, μεταφορικών υποδομών, κ.α.). Βασικοί στόχοι του νέου Ρ.Σ.Θ. είναι οι εξής:

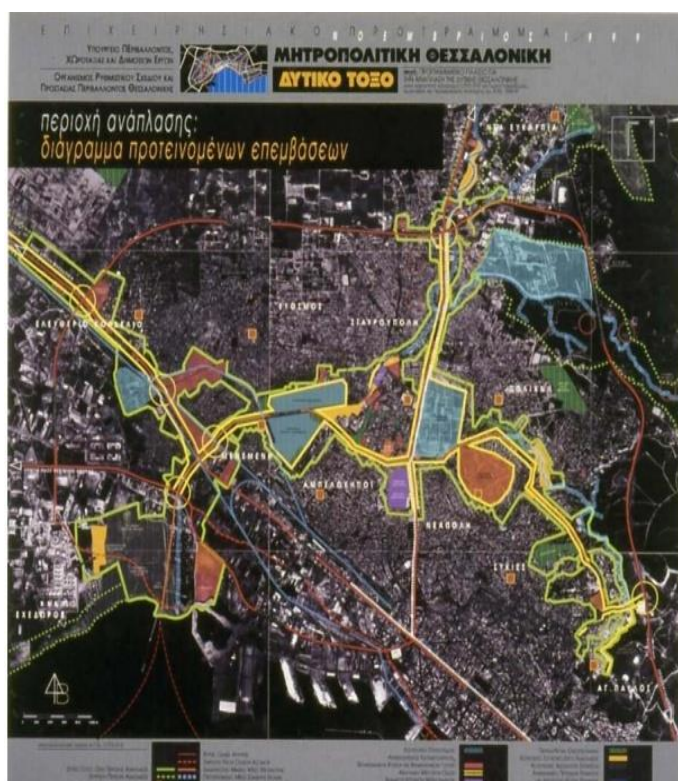
- Διεθνοποίηση και οικονομική ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης
- Ενδυνάμωση της χωρικής συνοχής της μητροπολιτικής περιοχής και ισόρροπη ανάπτυξη
- Προώθηση ισότητας ευκαιριών, κοινωνικής συνοχής σε ολόκληρη την περιοχή εμβέλειας του νέου Ρ.Σ.Θ.
- Βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων μέσα από αναπλάσεις, ανάσχεση του φαινομένου της αστικής επέκτασης και διάχυσης και ενίσχυση του μοντέλου της συμπαγούς πόλης
- Διασφάλιση οικολογικής ισορροπίας, προστασία και ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής (Ν.Ρ.Σ.Θ.,2011:5)

3.2.2. EUROPAN 1997 / Δυτικό Τόξο

Η προσπάθεια αναβάθμισης των Δυτικών περιοχών απαιτεί μια συνολική πρόταση ανάπτυξης. Το 1997 στο πλαίσιο του «Θεσσαλονίκη Πολιτιστική Πρωτεύουσα 1997» διενεργήθηκε ένας αρχιτεκτονικός διαγωνισμός, του λεγόμενου «Δυτικού Τόξου». Η σύλληψη της ιδέας (η πατρότητα της οποίας αποδίδεται στον αρχιτέκτονα του δήμου Σταυρούπολης Γ. Αθανασόπουλο) αφορούσε το σύνολο των ελεύθερων εκτάσεων της δυτικής Θεσσαλονίκης που αποτελούσε κυρίως τα στρατόπεδα γύρω από τον άξονα του ρέματος, ενώ είχε ως στόχο την ανάπτυξη κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων, που θα κάλυπταν τοπικές και μητροπολιτικές ανάγκες. Με άλλα λόγια, η ανάπτυξη ενός τέτοιου δικτύου μπορούσε να αντισταθμίσει τα περιβαλλοντικά προβλήματα της δυτικής Θεσσαλονίκης, να βελτιώσει την ζωή των κατοίκων, να ενοποιήσει ουσιαστικά και όχι θεωρητικά τις δυτικές συνοικίες. Στο προγραμματικό κείμενο του διαγωνισμού, το στρατόπεδο του Παύλου Μελά – ως η κεντρικότερη τοποθεσία — χαρακτηρίστηκε μητροπολιτικός πόλος πολιτιστικών δραστηριοτήτων (Δήμος Παύλου Μελά, 2015:79) Επιπλέον, υπήρξε ο κορμός της πρότασης του Δήμου Σταυρούπολης για την πρωτοβουλία URBAN (1994), ενώ συνδέθηκε με προτάσεις και πρωτοβουλίες άλλων Δήμων της περιοχής. Συγκέντρωσε το ενδιαφέρον νέων ευρωπαίων αρχιτεκτόνων μέσω του διεθνούς αρχιτεκτονικού διαγωνισμού EUROPAN (1997) «Νέοι Κοινόχρηστοι Χώροι για τη Σύγχρονη Πόλη», συγκροτήθηκε σε πρόταση για Επιχειρησιακό Πρόγραμμα από τον ΟΡΘΕ

«Μητροπολιτική Θεσσαλονίκη: Δυτικό Τόξο και Ειδικά Έργα» (1999) και εντάχθηκε στο ΣΠΑ Περιβάλλον 2000-2006 από το ΥΠΕΧΩΔΕ. (Χριστοδούλου 2006:3)

Στο διαγωνισμό απονεμήθηκαν πέντε ισότιμα αρχιτεκτονικά βραβεία και στη συνέχεια οργανώθηκε στην Θεσσαλονίκη ένα κοινό εργαστήριο σχεδιασμού με τη συμμετοχή και των πέντε γραφείων, αλλά και εμπειρογνομόνων προκειμένου να εκπονηθεί μια κοινή μελέτη και να υιοθετηθεί μια κοινή στρατηγική. Μπορεί οι προτάσεις του δυτικού τόξου να μην προχώρησαν στην υλοποίησή τους, προκάλεσαν, όμως, μια ευρεία δημόσια συζήτηση με την εμπλοκή πολεοδόμων, αρχιτεκτόνων, δημάρχων και άλλων θεσμικών. Ανέδειξαν, δε, ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της πόλης, την έλλειψη δημόσιων χώρων και πρότειναν ένα οραματικό σχέδιο για την αντιμετώπισή του. (Δήμος Παύλου Μελά, 2015:79)

Χάρτης 3: Το Δυτικό Τόξο της Θεσσαλονίκης

Πηγή:

http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1335/kma_m1335_xristodoulou.pdf

προκειμένου να προχωρήσει η απόδοση και αξιοποίησή τους για δημόσιες χρήσεις και κοινωνικές σκοπούς. Οι μεγάλοι αυτοί χώροι μπορούν να αποτελέσουν μελλοντικά ανάσα όχι μόνο για τις Δυτικές Συνοικίες, αλλά και ολόκληρη την πόλη της Θεσσαλονίκης. (Χατζησάββας, 2004:10)

Τα πλεονεκτήματα αξιοποίησης των στρατοπέδων στα πλαίσια ενός ευρύτερου προγράμματος αστικής αναζωογόνησης, όπως το Δυτικό Τόξο είναι πολλά. Μεταξύ άλλων αναδεικνύει τα στρατόπεδα ως ιδιαίτερους τόπους ιστορικού και πολιτισμικού ενδιαφέροντος, δημιουργεί νέους κοινόχρηστους χώρους πρασίνου και συγκροτεί μια νέα αστική ταυτότητα.

Η ύπαρξη και η διάσωση των ελεύθερων χώρων του «Δυτικού Τόξου» αποτελεί, λοιπόν, μεγάλη τύχη για την πόλη. Ιδιαίτερα οι εκτάσεις των στρατοπέδων

3.2.3. Αναπτυξιακή εταιρία ΒΔ Θεσσαλονίκη

Το 2001 ιδρύθηκε η «Αναπτυξιακή εταιρία ΒΔ Θεσσαλονίκη» με τη συμμετοχή 11 ΟΤΑ, της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Θεσσαλονίκης (Ν.Α.Θ.) και του Περιφερειακού Ταμείου Ανάπτυξης Κεντρικής Μακεδονίας, κυρίως για τις περιπτώσεις των πρώην στρατοπέδων της Βορειοδυτικής Θεσσαλονίκης. Σκοπός της ήταν ο σχεδιασμός της ανάπτυξης της περιοχής, καθώς και η ασχολία με την χωροταξία και την πολεοδομία, έτσι ώστε να γίνουν οι απαραίτητες υποδομές και λειτουργίες που έχει ανάγκη η πόλη. Η συνεργασία των Δήμων, καθώς και τον φορέων της πόλης ήταν ολοφάνερη, καθώς έγινε αντιληπτό πως για να «θεραπευθούν οι ασθένειες του παρελθόντος», θα πρέπει να δράσουν από κοινού. (Χατζησάββας, 2004:11) Αυτό σημαίνει ότι τυχόν τοπικισμοί θα πρέπει να ξεπεραστούν και να γίνει κατανοητό ότι η Θεσσαλονίκη είναι ένα ενιαίο σύνολο και κατ' αυτό τον τρόπο θα πρέπει να αντιμετωπίζεται.

Όσον αφορά τα στρατόπεδα, ανέλαβε το συντονισμό των προσπαθειών για την ανάκτηση τους από τους Δήμους και την σύνταξη χωροταξικών και πολεοδομικών μελετών για κάθε

Εικόνα 26: Λογότυπο της «Αναπτυξιακής εταιρίας ΒΔ Θεσσαλονίκης»

Πηγή: http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1335/kma_m1335_pappas.pdf

ένα από αυτά. Ο Ο.Ρ.Θ.Ε σε συνεργασία με την Αναπτυξιακή εταιρία ΒΔ Θεσσαλονίκη ανέθεσε το 2002 την εκπόνηση τεχνοοικονομικής μελέτης που θα εξέταζε τις δυνατότητες

αξιοποίησης των εξής στρατοπέδων: Καρατάσιου, Φαρμάκη, Μακρή, Μυστακίδη, Παύλου Μελά,

Μ.Αλεξάνδρου και Ζιάκα. Σύμφωνα με την πρόταση τα στρατόπεδα Ζιάκα, Μ.Αλεξάνδρου, Π.Μελά και Φαρμάκη αποδίδονταν εξολοκλήρου στους δήμους στα όρια των οποίων ανήκουν, ενώ στην ιδιοκτησία του ΤΕΘΑ παρέμενε το 50% του στρατοπέδου Μακρή στην Θέρμη, καθώς και το 78% του στρατοπέδου Καρατάσιου στην Πολίχνη. Για το στρατόπεδο Παύλου Μελά προβλέπονταν η αξιοποίηση του από τον Δήμο Σταυρούπολης με πράσινο, αναψυχή, αθλητικές εγκαταστάσεις, λαϊκή αγορά και εκθεσιακούς χώρους. (Δήμος Παύλου Μελά, 2015:81)

3.2.4. Το πρόγραμμα «ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2012»

Το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (ΥΠΕΚΑ) σε συνεργασία με το Ο.Ρ.Θ.Ε συνέταξε το 2011 το Πρόγραμμα «Θεσσαλονίκη 2012». Αποτελεί εξειδίκευση

του νέου Ρ.Σ.Θ. τόσο σε επίπεδο της πόλης όσο και στον σχεδιασμό του αστικού χώρου και συμπεριλαμβάνει δομικές παρεμβάσεις στην πόλη και αστικές αναπλάσεις και άλλες δράσεις που στοχεύουν στην αναβάθμιση της ποιότητας του δομημένου περιβάλλοντος, στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και επισκεπτών, στην αναγέννηση της οικονομίας και στην αναβάθμιση της ανταγωνιστικότητας της Θεσσαλονίκης. Στις δομικές παρεμβάσεις περιλαμβάνεται η απόδοση χώρων στρατοπέδου στην πόλη και στους κατοίκους της με σκοπό να δημιουργηθούν μέσω της ανάπλασης βιώσιμα τοπικά κέντρα πολιτισμού και αναψυχής δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου. Οι αστικές αναπλάσεις με τη σειρά τους αφορούν σε έργα μεσαίας και μικρότερης κλίμακας, αλλά όχι ήσσονος σημασίας, που στοχεύουν στη βελτίωση της εικόνας και της λειτουργίας του αστικού χώρου και της ποιότητας ζωής στην πόλη. (ΥΠΕΚΑ, Ο.Ρ.Θ.Ε, 2011:14-15)

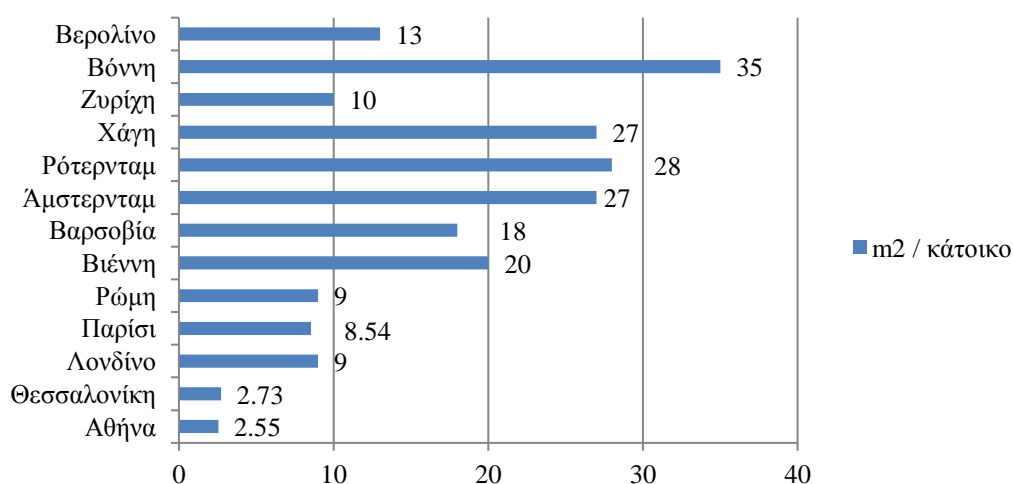
3.3. Η περίπτωση των στρατοπέδων στη Θεσσαλονίκη

Η περίπτωση της Θεσσαλονίκης είναι μία τυπική περίπτωση ευρωπαϊκής / μεσογειακής πόλης που παρουσιάζει μεγάλα συμπτώματα χωρικής παθογένειας από την άναρχη ανάπτυξη: υπερδόμηση του αστικού ιστού, σχεδόν ανύπαρκτη παρουσία οργανωμένου δικτύου υπαίθριων χώρων, χαμηλή ποιότητα σχεδιασμού και κατασκευής του χώρου, έλλειψη κοινωνικών υποδομών (εκπαίδευσης, περίθαλψης, κ.α.), έλλειψη μεταφορικών υποδομών (περιφερειακών οδών, μετρό, προαστιακών σιδηροδρόμων, κ.ά.), σύγκρουση χρήσεων γης και αντιθέσεις κοινωνικών ομάδων μέσα στον αστικό ιστό, μόλυνση του περιβάλλοντος (ρύπανση και νέφος, ρύπανση των φυσικών υδάτινων στοιχείων από αστικά υγρά λύματα, ηχορύπανση, κ.ά.). (Γοσποδίνη, 2007:124) Η ανάπτυξη της πόλης «αυθαίρετα» και η μη αντιμετώπιση του αστικού πλέγματος σαν ένα ενιαίο σύνολο δημιούργησε και δημιουργεί συνεχώς προβλήματα. (Παπαλιούρα, 2007:5) Η αυθαιρεσία είναι εμφανής και σε χώρους που χρησιμοποιούνται λανθασμένα, όπως κοίτες χειμάρρων. Τα έργα αφαίρεσης ζωτικών χειμάρριων χώρων, που συχνά μεταβαπτίστηκαν σε έργα περιβαλλοντικής προστασίας, έγιναν χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαιτερότητες τους. Συνεπώς, βλέπουμε χείμαρρους να έχουν χαθεί τελείως ή άλλους να μην ορατοί, λόγω των επιχώσεων ή των υπογειοποιήσεων. Αξίζει να αναφέρουμε ότι, ο μεγαλύτερος χείμαρρος στη Θεσσαλονίκη, δηλαδή του Δενδροποτάμου, αντιμετωπίζεται ως απορριμματοφόρος αγωγός. (Παυλίδης, Φιλιππίδης, 2002:157-174)

Το ποσοστό ελεύθερων και πράσινων χώρων είναι πάρα πολύ χαμηλό. Μέχρι στιγμής τα πάρκα κατά μήκος της παλιάς και νέας παραλίας φαίνεται να είναι η μόνη επένδυση που έχουν κάνει οι δημοτικές αρχές, ώστε να διαφυλάξουν ένα από τα πιο ιδιαίτερα σημεία της πόλης, που είναι και η ταυτότητά της, η θάλασσα. (Καραδήμου – Γερόλυμπου, 2008:144-

145) Όπως φαίνεται και από τον παρακάτω πίνακα ο μέσος όρος για το Πολεοδομικό Συγκρότημα της Θεσσαλονίκης είναι 2.73 m² /κάτοικο. Η Θεσσαλονίκη είναι η πόλη με το λιγότερο πράσινο και τη μεγαλύτερη ρύπανση στην Ευρώπη. Οι δυτικές συνοικίες, το πιο υποβαθμισμένο τμήμα της πόλης, αντιμετωπίζουν έντονα προβλήματα ατμοσφαιρικής μόλυνσης και περιβαλλοντικής υποβάθμισης, λόγω και της γειτνίασης με τη ρυπογόνο βιομηχανική περιοχή.

Αναλογία Χώρων Πρασίνου

Διάγραμμα 1: Αναλογία Χώρων Πρασίνου
Πηγή: www.minenv.gr

Η Θεσσαλονίκη σήμερα καλύπτεται κατά 77% από κτίρια, κατά 19% από ασφαλτοστρωμένους δρόμους και μόλις ένα 4% αποτελείται από πράσινο και ελεύθερους χώρους. Οι ανοικτοί χώροι και οι εκτάσεις πρασίνου έχουν μειωθεί κατά 20% από το 1979 μέχρι σήμερα. Μέσα στα χρόνια αυτά, οι περισσότεροι ελεύθεροι χώροι οικοδομήθηκαν ή μετατράπηκαν σε χώρους στάθμευσης, με αποτέλεσμα η αναλογία έκτασης πρασίνου ανά κάτοικο να υποπολλαπλασιαστεί από το κατώτατο διεθνώς παραδεκτό όριο. Σε αυτό έρχεται να προστεθεί και η καταστροφή ενός μεγάλου πνεύμονα πρασίνου, το περιαστικό δάσος του Σείχ Σου, το 1997, καθώς κήκε το 55% της έκτασής του, συνολικά 16.640 τετραγωνικά μέτρα. (Παπαλιούρα, 2007:5)

Στις ελεύθερες περιοχές, μεταξύ άλλων, συγκαταλέγονται και τα στρατόπεδα, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν, έτσι ώστε να αυξηθούν σημαντικά οι ελεύθεροι χώροι εντός του πυκνοδομημένου αστικού ιστού. Οι εκτάσεις, που αποτελούν δημόσια γη, πρέπει να διατεθούν για την εξασφάλιση των ελεύθερων χώρων που έχει ανάγκη η πόλη. (Παπαλιούρα, 2007:5) Οι χώροι αυτοί είναι η τελευταία ευκαιρία να αναβαθμιστούν οι υποβαθμισμένες περιοχές στις οποίες βρίσκονται.

Η αναβάθμιση σε αυτές τις περιοχές πρέπει να γίνεται σε δυο κατευθύνσεις. Η πρώτη σχετίζεται με τον αδόμητο χώρο και η δεύτερη με το δομημένο χώρο. Η προστασία, η συντήρηση και η διαχείριση του υφιστάμενου πρασίνου είναι αναγκαία, καθώς δρα αναζωογονητικά για τις περιοχές. Η φύση σε μια πόλη παίζει σημαντικό ρόλο, γιατί μέσω αυτής αντανakλάται και η μοναδική φυσιογνωμία της ίδιας της πόλης, όπως και η ταυτότητά της. (Στεφάνου, 2002:479) Η δεύτερη κατεύθυνση αποτελεί πεδίο καταγραφής της ιστορίας του τόπου και του πολιτισμού του. Ενσωματώνει στοιχεία του παρελθόντος, που αξίζει να διασωθούν και να κληροδοτηθούν στις επόμενες γενιές. (Γαβρά, 2013:258) Παρακάτω δίνεται το πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να κινούνται οι μελλοντικές «αλλαγές»³⁹ για την διαφύλαξη της ιδιαιτερότητας των στοιχείων, και είναι οι εξής:

1. Συνολική προστασία: η ακέραια διατήρηση κτίσματος με τυχόν τροποποιήσεις ή προσθήκες να περιορίζονται σε επεμβάσεις καθαρά χρηστικού χαρακτήρα.
2. Η προστασία κελύφους και εσωτερικής διαρρύθμισης: η διατήρηση χωρίς αλλοιώσεις του συνόλου των κατασκευών που συγκροτούν την εξωτερική μορφή του κτίσματος με ελευθερία στη διαμόρφωση του εσωτερικού χώρου. Αρκεί η παρέμβαση αυτή να μην συνεπάγεται υπολογίσιμη απώλεια για την κατασκευαστική αξία του κτίσματος, καθώς και να μεριμνά για την ανάδειξη του αρχικού ορίου.
3. Η προστασία κελύφους: η διατήρηση ανέπαφων των κατασκευών που συγκροτούν την εξωτερική μορφή του κτίσματος με δυνατότητα αναμόρφωσης του εσωτερικού χώρου σε όλη του την έκταση. (Ζυγομαλάς et al., 2005:14-16)

Η πολεοδομική οργάνωση και η αρχιτεκτονική τυπολογία του αστικού χώρου είναι αποτέλεσμα της σύνθεσης ενδογενών και εξωγενών παραγόντων επιρροής, όπως το κλίμα και η φύση του τόπου, η τοπική οικονομία και τα βασικά δομικά υλικά. (Γαβρά, 2013:258) Η διατήρηση του αδόμητου χώρου στα πρώην στρατόπεδα και η εγκατάσταση νέων χρήσεων στα κτίρια, μετά από τις απαραίτητες βελτιώσεις, δημιουργεί αναμφίβολα προσδοκίες, αντιρρήσεις, ίσως και ανησυχίες στην τοπική κοινωνία και τους εμπλεκόμενους φορείς. Παρακάτω παρουσιάζονται αεροφωτογραφίες των στρατιωτικών εκτάσεων στη Θεσσαλονίκη, ενεργών και ανενεργών.

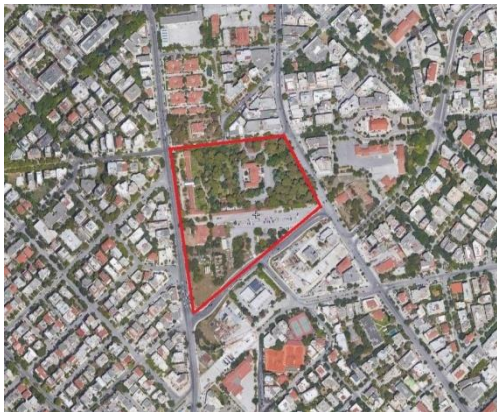
³⁹ Με τον όρο «αλλαγή» αναφέρονται όλες εκείνες οι παρεμβάσεις στα κτίρια και τον περιβάλλοντα χώρο, που έχουν επιφέρει και ένα είδος αλλοίωσης στην σημερινή ταυτότητα της κοινότητας. Κάποιες από τις ποιότητες αλλαγής στα στοιχεία του αστικού ιστού είναι η φθορά, η εγκατάλειψη, η χρήση – επανάχρηση, η εξαφάνιση και ο μετασχηματισμός. (Γαβρά et al., 2015:267-268)

Εικόνα 27: Στρατόπεδο Μ. Αλεξάνδρου

Εικόνα 28: Στρατόπεδο Μακεδονομάχου «ΚΩΤΤΑ»

Εικόνα 29: Στρατόπεδο Φαρμάκη

Εικόνα 30: Στρατόπεδο Κακιούση

Εικόνα 31: Στρατόπεδο Ζιάκα

Εικόνα 32: Στρατόπεδο Τσιρογιάννη

Εικόνα 33: Στρατόπεδο Παπακυριαζή

Εικόνα 34: Στρατόπεδο Πεδίου Άρεως

Εικόνα 35: Στρατόπεδο Μυστακίδη

Εικόνα 36: Στρατόπεδο Νταλίπη

Εικόνα 37: Στρατόπεδο Ματαπά

Εικόνα 38: Στρατόπεδο Παπασχήλη

Από τα διαθέσιμα στρατόπεδα στο Π.Σ.Θ. επελέγησαν για μελέτη το Στρατόπεδο Κόδρα, το Στρατόπεδο Παύλου Μελά και το Στρατόπεδο Καρατάσιου, καθώς αποτελούν τα τρία μεγαλύτερα στρατόπεδα της ευρύτερης περιοχής από άποψη έκτασης, αλλά και στρατόπεδα με τις περισσότερες ήδη υπάρχουσες εγκαταστάσεις, οι οποίες είναι διαθέσιμες προς αξιοποίηση.

3.3.1. Στρατόπεδο Κόδρα

Εικόνα 39: Αεροφωτογραφία πρώην Στρατοπέδου Κόδρα
Πηγή: www.wikimapia.org

Ο χώρος του πρώην στρατοπέδου Μακεδονομάχου Καπετάν Κόδρα βρίσκεται στο νοτιοανατολικό μέρος του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Θεσσαλονίκης στην περιοχή «Καραμπουρνάκι» του Δήμου Καλαμαριάς, απέναντι από το Κυβερνείο της Θεσσαλονίκης, γνωστό και ως «παλατάκι»⁴⁰. Πρόκειται για έναν από τους λίγους ελεύθερους

χώρους με ανάλογη έκταση, που έχουν απομείνει στο Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης. Το μέγεθός του (450 στρέμματα), η ιδιαίτερα προνομαχική του θέση, το φυσικό κάλλος, η σχέση με τη θάλασσα και το κέντρο της πόλης, με το οποίο υπάρχει οπτική επαφή και το αρχαιολογικό ενδιαφέρον, καθιστούν τον χώρο ιδιαίτερης σημασίας.

Η περιοχή μαζί με ορισμένες άλλες περιοχές της Θεσσαλονίκης, όπως ο Κεδρινός Λόφος (Σείχ-Σου), η περιοχή Δενδροποτάμου (στρατόπεδο Παπακυριαζή) και η παραλιακή ζώνη μετά το συνοικισμό του Φοίνικα, συμμετέχει σε ένα σύστημα μεγάλων υπερτοπικών πόλων αναψυχής αθλητισμού και πολιτιστικών λειτουργιών, που το Ρυθμιστικό Σχέδιο του Π. Σ. Θ. φιλοδοξεί να δημιουργήσει για την εξυπηρέτηση ολόκληρης της πόλης. (Σαρηγιάννης, Δέννη, 2006:1)

Αρχικά, το πρώην στρατόπεδο Κόδρα ήταν τουρκικό στρατόπεδο, μέσα στο οποίο ήταν κτισμένα ένας στρατώνας και ένα οχυρό τείχος. Θεωρούνταν ο μεγαλύτερος στρατώνας της Βαλκανικής. (Σαββαΐδης, 2015:275) Ακολουθεί μετά το 1912 ο στρατωνισμός ελληνικών σωμάτων, στρατευμάτων της Entente⁴¹ που μάχονται στο Μακεδονικό Μέτωπο. Την περίοδο 1915-1918 κατά τη διάρκεια του Α΄ παγκοσμίου πολέμου, στο προϋπάρχον στρατόπεδο εγκαταστάθηκαν οι Συμμαχικές Δυνάμεις (Αγγλικά και Γαλλικά στρατεύματα) και στη

⁴⁰Το 2001 χαρακτηρίστηκε από το πρώην Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης (Υ. ΜΑ. Θ) ως διατηρητέο. Για αρκετά χρόνια αποτελούσε την κατοικία της βασιλικής οικογένειας της Ελλάδας, όταν επισκεπτόταν τη Θεσσαλονίκη.

⁴¹Αντάντ ή «Εγκάρδια Συνεννόηση» ονομάζεται η συμμαχία Γαλλίας και Μεγάλης Βρετανίας, η οποία έθεσε τέλος σε 8 αιώνες αγγλογαλλικού ανταγωνισμού και έθεσε τις βάσεις για την αγγλογαλλική συνεργασία κατά τον 20ο αιώνα. Οι δυνάμεις της «Entente Cordiale», υπό το πρίσμα του μόνιμου φόβου της βουλγαρικής απειλής, έκριναν ως άμεση ανάγκη τη δημιουργία ενός επιχειρησιακού μετώπου με βάση την πόλη της Θεσσαλονίκης. (Βλασίδης, 2014:4)

συνέχεια μετά την απελευθέρωση παραχωρήθηκε στον Ελληνικό Στρατό. Παραπήγματα του στρατοπέδου χρησιμοποιούνταν για την αρχική διαμονή των προσφύγων. Για 80 περίπου χρόνια λειτούργησε ως ελληνικό στρατόπεδο και κατά την περίοδο αυτή κατασκευάστηκαν αποθήκες, στάβλοι, μαγειρεία, το κεντρικό κτίριο διοίκησης, το κτίριο ψυχαγωγίας, η σχολή ιππικού και το κτίριο της βόρειας εισόδου. Στους τελευταίους χρόνους και κυρίως την περίοδο 1950 – 1960 έγιναν σημαντικές παρεμβάσεις που αλλοίωσαν τουλάχιστον περιμετρικά την περιοχή:

- Τμήμα του στρατοπέδου αποδόθηκε στον Αυτόνομο Οικοδομικό Οργανισμό Αξιοματικών (ΑΟΟΑ) για την κατασκευή του οικισμού των αξιοματικών.
- Η κορυφή της τράπεζας ισοπεδώθηκε για να χρησιμεύσει ως νεκροταφείο μουλαριών.
- Το 1954 η διάνοιξη του παραλιακού δρόμου κατέστρεψε την ενότητα του στρατοπέδου με την θάλασσα.
- Το 1955 στο ακρωτήριο, κτίστηκε το σημερινό Κυβερνείο ως κατοικία του τέως Βασιλιά, έργο του Αρχιτέκτονα Ι. Χριστόπουλου. (Σαρηγιάννης, Δέννη, 2006:2)

Από το 1991 οι στρατιωτικές μονάδες δεν υφίστανται πλέον, καθώς έχουν μεταφερθεί. Εκτός από ένα τμήμα του στρατοπέδου προς την οδό Σοφούλη, στο οποίο στεγάστηκε το κλιμάκιο του Ν.Α.Τ.Ο., που λειτουργεί μέχρι και σήμερα.

Το πρώην Στρατόπεδο Κόδρα χαρακτηρίζεται ως «ελεύθερος χώρος – αστικού πρασίνου» στο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο, που απέκτησε ο Δήμος Καλαμαριάς το 1987 (ΦΕΚ 33 Α/14-3-1983). Το 1994 ενόψει της σταδιακής αποδέσμευσης του στρατοπέδου και της διαφαινόμενης απόδοσης στο Δήμο Καλαμαριάς, το Δημοτικό Συμβούλιο με την υπ. αριθμ. 617/94 απόφασή του, προκήρυξε πανελλήνιο αρχιτεκτονικό διαγωνισμό με θέμα «Αξιοποίηση του χώρου του πρώην στρατοπέδου Μακεδονομάχου Κόδρα». Κατετέθησαν είκοσι συμμετοχές. Απονεμήθηκαν πέντε βραβεία, και εξαγοράστηκαν τέσσερις μελέτες. Με πρωτοβουλία του Δήμου δημιουργήθηκε έκθεση με τις μελέτες που συμμετείχαν στον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό, η οποία διήρκεσε επτά ημέρες.

Ο Δήμος προχώρησε στην αναθεώρηση του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου το 1999. (ΦΕΚ 419 2/14-6-1999) Για τον χώρο του στρατοπέδου προβλέπεται να είναι στο μεγαλύτερο τμήμα «ελεύθερος χώρος – αστικού πρασίνου», καθώς και «πολιτισμού αθλητισμού και ψυχαγωγίας». Τον ίδιο χρόνο, μεμονωμένοι πολίτες και σύλλογοι της περιοχής, προσέφυγαν στο Συμβούλιο της Επικρατείας και ζήτησαν την ακύρωση της απόφασης έγκρισης της αναθεώρησης του Γ. Π. Σ., ως προς το σημείο που αφορούσε την περιοχή του στρατοπέδου. (Σαρηγιάννης, Δέννη, 2006: 4-5) Το ΣΤΕ με την 288/2003 απόφαση έκανε δεκτή την αίτηση

και ακύρωσε την αναθεώρηση του Γ.Π.Σ., καθώς σύμφωνα με αυτό το βασικό σχέδιο ήταν να μετατραπεί σε πάρκο και όχι να χρησιμοποιηθεί για αθλητικούς και πολιτιστικούς λόγους. Η ακύρωση ανατρέπει πλήρως τόσο το σχεδιασμό που προκύπτει από τον Αρχιτεκτονικό Διαγωνισμό όσο και τις μελέτες του Οργανισμού Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης Θεσσαλονίκη 1997.⁴²

Το 1995 η ΙΣΤ΄ Εφορεία σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και με χρηματοδότηση του Δήμου άρχισε ανασκαφικές εργασίες οι οποίες συνεχίστηκαν με χρηματοδότηση του Οργανισμού Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης «Θεσσαλονίκη 1997». Οι πρώτες αρχαιολογικές ενδείξεις επισημάνθηκαν από τους Γάλλους και Άγγλους που στρατοπέδευαν εκεί στις αρχές του αιώνα, οι οποίες ανέδειξαν σταδιακά τύμβους, σαρκοφάγους, τμήμα τείχους καθώς και μία σειρά από κτίσματα που αποδίδονται σε οικίες και αποθηκευτικούς χώρους, ιδιαίτερης αρχαιολογικής αξίας και τα οποία οδήγησαν στο συμπέρασμα ύπαρξης στην περιοχή εκείνη αρχαίου παραθαλάσσιου οικισμού, πιθανόν το «πόλισμα της Αλίας Θέρμης», η ιστορία, όμως, του οποίου δεν έχει εξακριβωθεί έως σήμερα. Για αυτό το λόγο 40 στρέμματα περίπου του στρατοπέδου έχουν χαρακτηριστεί ως «αρχαιολογικός χώρος». (ΦΕΚ 727/β΄/24-08-95) Επιπλέον, η Εφορεία Νεώτερων Μνημείων Κεντρικής Μακεδονίας (ΕΝΜ-ΚΜ) το χαρακτήρισε ως «ιστορικό τόπο», επειδή αποτελεί περιοχή οικίσεως των πρώτων πολισμάτων γύρω από τον Θερμαϊκό στους αρχαϊκούς χρόνους, για να μετατραπεί αργότερα από τον 19ο αιώνα μέχρι το τέλος του 20ού σε χώρο εγκατάστασης στρατιωτικών δυνάμεων. Από την τελευταία αυτή περίοδο διασώζονται τα κτίρια του στρατοπέδου, μαρτυρία του τρόπου οργάνωσης των στρατιωτικών εγκαταστάσεων στις παρυφές της πόλης. Αποτελεί, δηλαδή, μια έκταση στην οποία περιλαμβάνονται αξιόλογα κτίρια μεταγενέστερα του 1830, τα οποία εντάσσονται σε ένα ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον, συνιστώντας έναν ομοιογενή και χαρακτηριστικό χώρο του οποίου η προστασία επιβάλλεται λόγω της εθνολογικής, τεχνικής, αρχιτεκτονικής και εν γένει ιστορικής σημασίας του. Η υπόθεση του χαρακτηρισμού του χώρου του στρατοπέδου ως «ιστορικού τόπου» εξετάστηκε από το αρμόδιο Τοπικό Συμβούλιο το Μάρτιο του 2005 και εκδόθηκε η Υπουργική Απόφαση (Υ.Α.) (ΦΕΚ 986/τΒ΄/14-7-05). (Καμπούρη, 2006:7)

⁴² Στο πλαίσιο του ΟΠΠΕ εκπονήθηκαν οι εξής μελέτες: α) Ανάπλαση του Τοπίου, β) Ανασχεδιασμός Στρατιωτικών Αποθηκών σε Μουσείο Προϊστορικών Αρχαιοτήτων και γ) Υπαίθριο Θέατρο 2.500 Θέσεων και Θεατρική Αίθουσα 500 Θέσεων.

Εικόνα 40: Πινακίδα που δηλώνει ότι το πρώην στρατόπεδο Κόδρα είναι αρχαιολογικό χώρο και ιστορικός τόπος.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Τον Ιανουάριο του 2018 παραχωρήθηκαν 203 στρεμμάτων του πρώην στρατοπέδου, για 99 χρόνια και χωρίς αντάλλαγμα στον δήμο Καλαμαριάς. Με αυτό τον τρόπο άνοιξε ο δρόμος για την ανάδειξή του σε σημαντικό πνεύμονα πρασίνου και την ένταξή του στο γενικότερο σχέδιο ανάπλασης και αναβάθμισης του παραλιακού μετώπου της Καλαμαριάς. Αξίζει να σημειωθεί ότι στον δήμο δεν έχει παραχωρηθεί το σύνολο του πρώην στρατοπέδου, καθώς έκταση εμβαδού 10 στρεμμάτων ανήκει στο ΝΑΤΟ, έκταση εμβαδού 20 στρεμμάτων ανήκει στο ΑΟΟΑ και έκταση 60 περίπου στρεμμάτων διεκδικείται από ιδιώτες, που πιέζουν τον Δήμο και ζητούν την τακτοποίηση των ιδιοκτησιών τους ή με εσωτερικό αναδασμό ή με αποζημίωση. Το ύψος της αποζημίωσης, το οποίο, ανέρχεται στο ποσό των 88.000.000 Ευρώ περίπου, είναι βέβαιο ότι δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπισθεί από ένα Δήμο του μεγέθους του Δήμου Καλαμαριάς. Η υπόλοιπη έκταση ανήκει στο Υπουργείο Οικονομικών και την διαχειρίζεται η Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου (ΚΕΔ). (Σαρηγιάννης, Δέννη, 2006:6)

Σχετικά με το κτιριακό απόθεμα το στρατόπεδο Κόδρα έχει πληθώρα στρατιωτικών κτισμάτων, εκ των οποίων τα 16 έχουν χαρακτηριστεί ως «μνημεία» το 2007 από το Υπουργείο Πολιτισμού. Σε αυτά ανήκουν τα ακόλουθα κτίσματα: (ΦΕΚ 113 Α.Α.Π./28-3-2007)

- κτίριο Στρατωνισμού
- κτίριο Διοίκησης
- κτίριο Κέντρου Ψυχαγωγίας Μονάδας
- κτίριο Παλαιών Κοιτώνων Αγγλικής Σχολής Ιππικού
- κέλυφος κτιρίου Αποθηκών
- κτίριο Αναρρωτηρίου του Προσωπικού
- κτίριο Διαχείρισης και Αποθήκης Υλικού ΜΟΜΑ
- κτίριο Εργαστηρίων

- κτίριο Διοικητικών Υπηρεσιών
- γραφείο Διοίκησης και Θαλάμου Οπλιτών
- Πεταλωτήριο και Σχολή Πεταλωτών
- κτίριο Στάβλων

Εικόνα 41: κτίριο Διοίκησης

Εικόνα 42: κτίριο Κέντρου Ψυχαγωγίας Μονάδας

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 43: κέλυφος κτιρίου Αποθηκών

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 44: κτίριο Διαχείρισης και Αποθήκης Υλικού MOMA

Εικόνα 45: Εκκλησιάκι του Αγίου Αλεξάνδρου

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εντός του στρατοπέδου υπάρχουν 43 μικρά και μεγάλα κτίρια, τα οποία εξυπηρετούσαν στρατιωτικές ανάγκες. Μερικά από αυτά αποτελούν εξαιρετικά δείγματα στρατιωτικής αρχιτεκτονικής και προσδίδουν ιδιαίτερη ταυτότητα στον χώρο αυτό. Τα κτίρια έχουν κατασκευαστεί σε διαφορετικές χρονικές περιόδους που ξεκινούν από το 1912 έως και την δεκαετία του 1980 με τα περισσότερα από αυτά να είναι κατασκευασμένα πριν την δεκαετία του 1950. Παρόλο που 16 από αυτά τα κτίρια έχουν κηρυχθεί διατηρητέα, τα περισσότερα βρίσκονται σε άσχημη κατάσταση και παραμένουν ανεκμετάλλευτα και αναξιοποίητα.

Ελάχιστα μόνο από τα κτίρια που βρίσκονται εντός του στρατοπέδου βρίσκονται σε καλή κατάσταση και ένα από αυτά είναι και το εκκλησάκι του Αγίου Αλεξάνδρου. Θεωρείται ένα από τα πιο αξιοποιημένα κτίρια εντός του στρατοπέδου. Ο χώρος είναι περιποιημένος, έχει πλούσια βλάστηση και βρίσκεται σε τέτοιο ύψος που έχει θέα τη θάλασσα και το υπόλοιπο στρατόπεδο. Επίσης, τα περισσότερα από αυτά δεν έχουν κάποια συγκεκριμένη χρήση και μόνο σε λίγα από αυτά πραγματοποιούνται εκδηλώσεις πολιτιστικού χαρακτήρα. Στην Αρχαιολογική Υπηρεσία έχει παραχωρηθεί ένα κτίριο για την δημιουργία αρχαιολογικού μουσείου. Αξίζει να σημειωθεί, πως όταν η κυριότητα του στρατοπέδου μεταφέρθηκε στον Δήμο, δημιουργήθηκαν στον χώρο καινούργιες εγκαταστάσεις που είναι οι εξής: το γηπέδου του Απόλλωνα Καλαμαριάς, το δημοτικό κολυμβητήριο και δύο δημοτικά σχολεία.

Ο Δήμος, μετά την κατασκευή των παραπάνω κτιριακών εγκαταστάσεων, έχει κρατήσει μια σαφή στάση. Οι εγκαταστάσεις αυτές θα παραμείνουν στην περιοχή και θα γίνει προσπάθεια για την ενσωμάτωσή τους με τον υπόλοιπο χώρο. Όμως δεν προβλέπει την δημιουργία νέων κτισμάτων στο χώρο, αλλά την χρήση κάποιων από τα ήδη υφιστάμενα, αφού πρώτα γίνουν εργασίες διατήρησης και συντήρησης. Όλα σχεδόν τα κτίρια χρήζουν εργασιών αποκατάστασης. Σε περίπτωση απομάκρυνσης κάποιων κτιρίων ή πιθανής πρόσθεσης νέων εγκαταστάσεων δεν θα πρέπει να οδηγήσει στην αλλοίωση της υπάρχουσας πυκνότητας και ομοιογένειας της κτιριακής υποδομής. Οποιαδήποτε επέμβαση και αν γίνει θα πρέπει να αποσκοπεί κάπου και να είναι χρήσιμη για το σύνολο του στρατιωτικού χώρου. Για παράδειγμα, η σκίαση στη νότια και ανατολική πλευρά των κτιρίων είτε με τεχνητά μέσα (περσίδες) είτε με φυσικά (δέντρα). Τέλος, κρίθηκε απαραίτητη η ένταξη των κτιρίων σε μία συνολική αρχιτεκτονική σύνθεση που δεν θα εξαντλείται απλώς σε επιμέρους υπαίθριες διαμορφώσεις, αλλά θα οργανώνει τα στρατιωτικά κτίρια σε ένα συνεκτικό και ζωντανό σύνολο. (Σαρηγιάννης, Δέννη, 2006:4)

Γύρω από το στρατόπεδο υπάρχουν αρκετές πολυκατοικίες, ένα δημοτικό σχολείο, το δημοτικό κολυμβητήριο της περιοχής, το γήπεδο του Απόλλωνα, ενώ στα νότια και νοτιοανατολικά συναντούμε την οδό Νικολάου Πλαστήρα και τη θάλασσα. Η είσοδος του

στρατοπέδου σήμερα γίνεται από την ανατολική μεριά στο σημείο όπου υπάρχει το εκκλησάκι του Αγίου Αλέξανδρου. Βασική παρατήρηση είναι ότι δεν γίνονται αντιληπτά τα όρια του στρατοπέδου, καθώς δεν υπάρχει κάποια πινακίδα από εκείνη την μεριά που να υποδεικνύει ότι εκείνος ο χώρος ανήκει στο στρατόπεδο.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται ενδεικτικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα στο στρατόπεδο Κόδρα.

ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ	ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
« <u>Παρά θιν' Αλός</u> » ⁴³	Δήμος Καλαμαριάς	(Σεπτέμβριος) 14 ημέρες	Είναι ένα μουσικό φεστιβάλ. Η ονομασία του σημαίνει «δίπλα στη θάλασσα, στην αμμουδιά» και αποτελεί την εξέλιξη του Φεστιβάλ, που γεννήθηκε αρχικά το 1982 με το όνομα «Συναντήσεις Θεσσαλονικέων Συνθετών» και στην πολύχρονη πορεία του έχει γίνει γνωστό και αγαπητό σε όλη την πόλη της Θεσσαλονίκης. Σκοπός του → η ανάδειξη της Καλαμαριάς ως κέντρο πολιτισμού και πολιτιστικής ανταλλαγής με άλλες πόλεις υιοθετώντας κάθε χρόνο πρωτότυπες και καινοτόμες δράσεις.
«Πεδίο δράσης Κόδρα» ⁴⁴	Δήμος Καλαμαριάς	(Αύγουστος, Σεπτέμβριος)	Ξεκίνησε το 2001, αποτελεί κομμάτι του «Παρά θιν' Αλός» και πραγματοποιείται την ίδια περίοδο με αυτό το φεστιβάλ. Η έκθεση περιλαμβάνει έργα σύγχρονης τέχνης, Διάφοροι

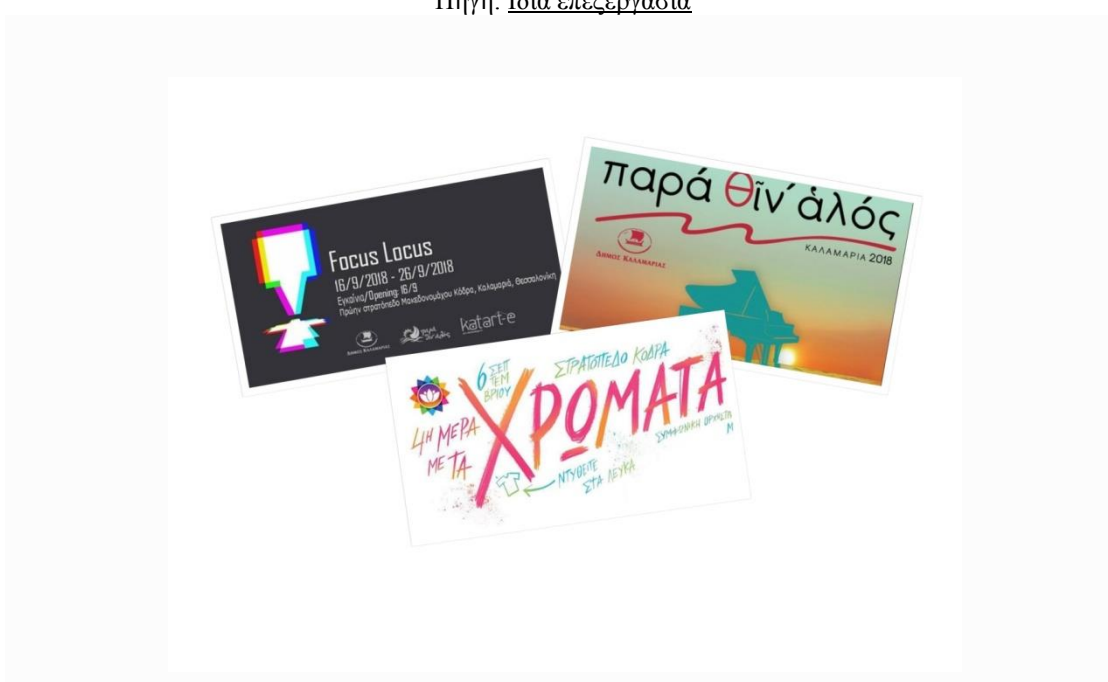
⁴³ Φράση που απαντάται στην Ιλιάδα του Ομήρου, Α Ραψωδία, στ. 315-317

«...ἔρδον δ' Ἀπόλλωνι τελεέσσας ἑκατόμβας
ταύρων ἠδ' αἰγῶν παρὰ θιν' ἀλός ἀτρυγέτιο·
κνίση δ' οὐρανὸν ἵκεν ἔλισσομένη περὶ καπνῶ.»

⁴⁴<http://www.actionfieldkodra.gr/>
(τελευταία πρόσβαση: 08.06.2018)

«Η Μέρα με τα Χρώματα» ⁴⁵		9-11 ημέρες	καλλιτέχνες παρουσιάζουν τα έργα τους όπως πίνακες ζωγραφικής και φωτογραφίες. Πλέον έχει καθιερωθεί ως μία από τις πιο σημαντικές μη-μουσειακές εκθέσεις της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.
	Ομάδα SFINA	(Αύγουστος/ Σεπτέμβριος) 1 ημέρα	Το φεστιβάλ χρωμάτων διοργανώθηκε για πρώτη φορά στην Θεσσαλονίκη το 2011, σύμφωνα με μέλη της ομάδας η εμπειρία του χρωματοπόλεμου είναι πολύ απελευθερωτική.

Πίνακας 1: Ενδεικτικές εκδηλώσεις στο στρατόπεδο Κόδρα
 Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 46: Αφίσες των εκδηλώσεων στο πρώην στρατόπεδο Κόδρα
 Πηγή: Ιδία επεξεργασία

⁴⁵Είναι ένα έθιμο από την Ινδία, γίνεται κάθε χρόνο την Άνοιξη στο πλαίσιο της θρησκευτικής γιορτής Holi με σκοπό οι πιστοί να αποχαιρετήσουν τον χειμώνα. Με τα χρώματα καλωσορίζουν την άνοιξη. Το Holi είναι μία γιορτή που κρατάει δεκαξέι μέρες και προσελκύει επισκέπτες από όλο τον κόσμο.

3.3.2. Στρατόπεδο Παύλου Μελά

Εικόνα 47: Αεροφωτογραφία του πρώην στρατοπέδου Παύλου Μελά.

Πηγή: www.wikimapia.org

Καβάλα. Κατά τη καταγραφή των δρόμων της συνοικίας Τσαϊρ το 1906, η οδός κατονομάστηκε ως Λεωφόρος Topcu Kislası (του στρατοπέδου Πυροβολικού). (Καμπούρη, 2006:2)

Το πρώην στρατόπεδο Παύλου Μελά⁴⁶ βρίσκεται εντός των ορίων του πρώην Δήμου Σταυρούπολης, στη συμβολή του με τους πρώην Δήμους Πολίχνης και Νεάπολης, που όλοι μαζί πλέον αποτελούν το Δήμο Παύλου Μελά. Κατασκευάστηκε μεταξύ των ετών 1890 και 1905, σε μια περίοδο που στη Θεσσαλονίκη κατασκευάζονται μεγάλοι στρατώνες σε διάφορους ελεύθερους χώρους εκτός των τειχών της πόλης. Ένας από τους στρατώνες αυτούς είναι και ο στρατώνας πυροβολικού στην περιοχή του Στρατοπέδου Παύλου Μελά. Ο νέος στρατώνας έδωσε το όνομά του και στην αμαξιτή οδό επί της οποίας είχε κτισθεί και η οποία συνέδεε την Θεσσαλονίκη με το Λαγκαδά και τη

⁴⁶Οι μελετητές διακρίνουν τρεις κύριες χωρικές ενότητες. Πρόκειται για τον «ιστορικό χώρο», το «φυσικό χώρο» και τον «αστικό χώρο». Ο «ιστορικός χώρος», βρίσκεται στο νότιο τμήμα του στρατοπέδου και αποτέλεσε τμήμα του αρχικού πυρήνα του. Στην οργάνωση του αντανακλάται η προσπάθεια εκσυγχρονισμού της οθωμανικής διοίκησης, που εκφράζεται με την κατασκευή δυτικότερων κτιρίων μεγάλων διαστάσεων. Ο «φυσικός χώρος», βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα του στρατοπέδου, διατηρεί αρκετά στοιχεία από το φυσικό περιβάλλον και είναι αραιοδομημένος. Ο «αστικός χώρος» καταλαμβάνει το βόρειο τμήμα του στρατοπέδου, δηλαδή την περιοχή στην οποία επεκτείνεται το 1931. Στην ενότητα αυτή παρατηρείται μεγάλη κατάτμηση του χώρου (μια πρωτόλεια πολεοδόμηση, κοινή στα στρατόπεδα αλλά και στους πρώτους οργανωμένους προσφυγικούς οικισμούς, της Πρόνοιας). (Παπαδόπουλος, Πάλλη, 2006: 3)

Το στρατόπεδο καταλάμβανε, αρχικά, έκταση 423 περίπου στρεμμάτων. Αυτά τα στρέμματα ήταν χωρισμένα σε τρεις διαφορετικής προέλευσης ιδιοκτησιακούς τίτλους. Το νότιο τμήμα (με την αρίθμηση 1 στο σχέδιο), έκτασης περί τα 247 στρέμματα, ανήκε από το 1881 στην ιδιοκτησία της Σαφιγιέ Χανούμ. Το τμήμα αυτό γης συνορεύει στα νότια με τον Egri Dere (Λοξός Λάκκος), στα δυτικά με την αμαξιτή οδό Λαγκαδά και στις άλλες πλευρές με αγροτεμάχια και βοσκότοπους της ίδιας ιδιοκτήτριας. Οι εγκαταστάσεις του προέκυψαν

Εικόνα 48: Τρεις διαφορετικοί ιδιοκτησιακοί τίτλοι.

Πηγή: <http://www.pavlosmelas.gr/>

μετά την αγορά, το 1890, από το Τουρκικό Δημόσιο του αντίστοιχου οικοπέδου, με όρια τη κεντρική αμαξιτή οδό (μετέπειτα Λαγκαδά) στα δυτικά, το ρέμα στα ανατολικά και νότια, και από δύο πλευρές αγρό της ίδιας ιδιοκτήτριας, ενώ αποτέλεσε τον χώρο της αρχικής εγκατάστασης του οθωμανικού στρατού. (Παύλου Μελά, 2015:14) Ο ελληνικός στρατός εγκαταστάθηκε στο χώρο αυτό περίπου το 1912. Χρησιμοποιούνταν, κυρίως, για τον στρατωνισμό μονάδων του πυροβολικού και αεροπορικής άμυνας. Ο στρατός πρέπει σύντομα να επέκτεινε τις εγκαταστάσεις του βορειοανατολικά, καταλαμβάνοντας μέρη των τμημάτων 2 και 3, έκτασης 64 και 110 περίπου στρεμμάτων αντίστοιχα, τα οποία στο μεσοδιάστημα είχαν μεταβεί στο μεγαλύτερο τμήμα τους στην ιδιοκτησία του Ιακώβ Σαούλ Μοδιάνο και άλλα που ανήκαν σε μικροϊδιοκτήτες. (Καμπούρη, 2006:2)

Το διάστημα 1915–1917 στρατοπέδευσε ο συμμαχικός Γαλλικός Στρατός. Η πρώτη επαφή του με τους κατοίκους της περιοχής δεν ήταν και η καλύτερη. Μετά την αρχική επιφύλαξη οι κάτοικοι οργανώθηκαν σε προμηθευτές προϊόντων, σουβενίρ, τροφίμων με εξωφρενικό πολλές φορές αντίτιμο. Οι Γάλλοι, γενικότερα, δεν συμπαθούσαν τους Έλληνες, ενώ είχαν έρθει ερκετά κοντά με τους Εβραίους κατοίκους λόγω γλώσσας. Η αντιπάθεια ήταν αμοιβαία και για τους ορθόδοξους Έλληνες προς τους καθολικούς Γάλλους. (Σαββαΐδης, 2015:277) Το 1925 καταστράφηκε ο μιναρές του τεμένους και μετονομάστηκε σε «Στρατώνες Αγίας Παρασκευής». Το 1929 με το νόμο 4407/29 «Περί συστάσεως Τ.ΕΘ.Α» το νότιο τμήμα του σημερινού στρατοπέδου, που αντιστοιχούσε στο παλαιό τουρκικό στρατόπεδο, έκτασης 247.369 τ.μ., είχε περιέλθει στο Τ.ΕΘ.Α. Η απαλλοτρίωση των δύο τμημάτων γης είχε κηρυχθεί ήδη από το 1931. Το Δημόσιο αγόρασε από τον Σαούλ Μοδιάνο εκτάσεις στα βόρεια του αρχικού πυρήνα, με στόχο να δημιουργηθούν πεδία ασκήσεων των τότε συνταγματών πυροβολικού, ενώ το στρατόπεδο μετονομάστηκε «Στρατόπεδο Παύλου Μελά» προς τιμήν του μακεδονομάχου οπλαρχηγού.

Εικόνα 49: Στρατοπέδευση Γαλλικού Στρατού

Πηγή: <http://parallaximag.gr/thessaloniki/meletontas-ta-istorika-ktiria-tou-proin-stratopedou-pavlou-mela>

Για τις μικροϊδιοκτησίες κατεβλήθη αποζημίωση το 1939, αλλά η έκταση δεν κατελήφθη από την στρατιωτική υπηρεσία. Το 1966 μεταβιβάστηκε στο Γ.ΕΘ.Α η έκταση που ανήκε στους κληρονόμους Μοδιάνο⁴⁷, μετά από πολλές δικαστικές διαμάχες. (Δήμος Παύλου Μελά, 2015:6-7)

Εικόνα 50: Πινακίδα «Τόπος Αντίστασης Και Μνήμης».

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Κατά τα χρόνια της γερμανικής κατοχής (1940 – 1944) οι χώροι και οι εγκαταστάσεις των στρατοπέδων λειτουργούσαν ως φυλακές και προθάλαμος εκτελέσεων. Ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων εκτελούνταν στην τούμπα έναντι του οθωμανικού τεμένους, στη σημερινή οδό Πεσότων

Ηρώων, ενώ στις πλαγιές της τούμπας, είχε στηθεί άτυπα και ο χώρος του νεκροταφείου των εκτελεσθέντων. Αυτός ο τόπος έχει συνδεθεί με συγκεκριμένα βιώματα και για αυτό το λόγο σχετίζεται με την έννοια της μνήμης. Η μνήμη ενός τόπου αποτελεί μια έννοια βαθιά συνδεδεμένη με γεγονότα, βιωματικές εμπειρίες, κώδικες και νοήματα κρυμμένα στο χρόνο. Ταυτίζεται με τον ίδιο τον τόπο καθεαυτό, αποτελώντας την υλική και την άυλη έκφρασή του. Οι τόποι ανάγονται ως σύμβολα μνήμης με αφετηρία την αρχιτεκτονική αυτών των

⁴⁷ Το 1992 οι διεκδικήσεις των κληρονόμων Μοδιάνο διαγράφηκαν με απόφαση του μονομελούς Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης. (Καμπούρη, 2006:3)

τόπων. Υλικά αποσπάσματα ή πλήρη σώματα αρχιτεκτονικών μορφών μπορούν να αποτελέσουν την αρχή μια πολιτισμικής αναζήτησης. Μέσω του αρχιτεκτονικού χώρου μπορεί κανείς να κατανοήσει και να εκτιμήσει το παρελθόν του τόπου. (Γαβρά et al., 2015:250-252)

Στα χρόνια του Εμφυλίου στο στρατόπεδο θα εγκατασταθούν αρχικά μονάδες του Ε.Λ.Α.Σ., ενώ το 1946 επανέρχεται στη δικαιοδοσία του Ελληνικού Στρατού. Κατά τη δεκαετία του 1980 αρχίζουν οι σκέψεις για την απομάκρυνση του στρατοπέδου και την αξιοποίησή των ελεύθερων χώρων του, που προτείνεται από το Ρυθμιστικό Σχέδιο Θεσσαλονίκης με το Ν.1561/1985. Την επόμενη χρονιά οι πρώην Δήμοι Σταυρούπολης και Πολίχνης επιδιώκουν να παραχωρηθεί μέρος του στρατοπέδου από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας προς όφελος των πολιτών. Το 1989 καταφέρνουν να επιτευχθεί το παραπάνω με τη απόδοση 15 στρεμμάτων. Το αίτημα για απόδοση και άλλων τμημάτων του στρατοπέδου ενισχύεται με αφορμή τον διαγωνισμό για το «Δυτικό Τόξο» της Θεσσαλονίκης, στα πλαίσια της «Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης 1997» και υποστηρίζεται από φορείς όπως ο Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου, η Αναπτυξιακή ΒΔ Θεσσαλονίκης και οι Δήμοι.

Περίπου μια δεκαετία μετά, το 2005, ο δήμος Σταυρούπολης εκπόνησε σχέδιο σχετικά με τις αρχές και τους στόχους αξιοποίησης του στρατοπέδου Παύλου Μελά. Συγκροτήθηκε ομάδα μελέτης, για να ασχοληθεί με την ιστορική ανάλυση, την έρευνα ιδιοκτησιακού καθεστώτος, πολεοδομικού καθεστώτος, την φωτογραφική αποτύπωση, την αξιολόγηση του κτιριακού αποθέματος, τις φυτεύσεις, το πράσινο, την κυκλοφορία και την προκαταρκτική πρόταση αξιοποίησης. Η τελική πρόταση προέβλεπε την δημιουργία στρατιωτικών κατοικιών στη μέση περίπου της βόρειας πλευράς και αυτό κυρίως λόγω της δυνατότητας πολεοδομικής ανάπτυξής της σε συνέχεια με τον υπόλοιπο αστικό ιστό της περιοχής των Νεοκτίστων, ενώ στο υπόλοιπο τμήμα του στρατοπέδου, προβλέπονταν ένα πλήθος από κοινωφελείς διοικητικές, εκπαιδευτικές, και πολιτιστικές λειτουργίες σε ιστορικά και νεότερα στρατιωτικά κτίσματα, καθώς και σε νέες κατασκευές. (Δήμος Παύλου Μελά, 2015:73-74)

Ακολούθησαν μια σειρά από μελέτες: το 2009 που δεν έδινε κάποια λύση παραχώρησης, το 2011 προχωρώντας σε μια σταθερή συνεργασία με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και το 2013, όπου ο Δήμος Παύλου Μελά, το ΓΕΘΑ, το Γ' Σώμα Στρατού, το Γενικό Επιτελείο Στρατού και η Μητρόπολη Νεαπόλεως - Σταυρουπόλεως, μέσω των εκπροσώπων τους, είχαν καταλήξει στην υπογραφή ενός κειμένου συμφωνίας για την παραχώρηση του χώρου του πρώην στρατοπέδου Παύλου Μελά. Κατά το αρχικό αυτό κείμενο παραχωρούνταν κατά χρήση και για 49 χρόνια στο δήμο Παύλου Μελά 283.940 τ.μ. εκ του πρώην στρατοπέδου. Το Γ.Ε.Θ.Α διατηρούσε την ιδιοκτησία 52.360 τ.μ. εντός του

στρατοπέδου με σκοπό την πολεοδόμηση και τη διαμόρφωση δομήσιμης επιφάνειας 25.000 τ.μ. ως στρατιωτικές κατοικίες. Με βάση τη νέα συμφωνία παραχωρούνται κατά χρήση και για 99 χρόνια 332.103,98 τ.μ. εκ του πρώην στρατοπέδου και εις αντάλλαγμα ο Δήμος Παύλου Μελά παραχωρεί στο ΤΕΘΑ την κυριότητα 83 διαμερισμάτων, συνολικού μεικτού εμβαδού 6.340 τ.μ. (καθώς και κάποια παρακολουθήματα αποθηκευτικών και βοηθητικών χώρων των διαμερισμάτων). (Δήμος Παύλου Μελά, 2015:2).

Τέλος, οριστικοποιήθηκε το 2017 η σύμβαση παραχώρησης του στρατοπέδου στον Δήμο Παύλου Μελά, ένα γεγονός πάρα πολύ σημαντικό όχι μόνο για τον Δήμο Παύλου Μελά, αλλά και για τις Δυτικές Συνοικίες Θεσσαλονίκης και το ευρύτερο πολεοδομικό συγκρότημα της πόλης. Με αυτό τον τρόπο το στρατόπεδο μπορεί πλέον να μετατραπεί σε ένα τεράστιο μητροπολιτικό πάρκο, που θα αναβαθμίσει την περιοχή των Δυτικών Συνοικιών της Θεσσαλονίκης και την ποιότητα ζωής των κατοίκων της. Ως «αντάλλαγμα» θα περιέλθουν στο Τ.ΕΘ.Α συνολικά 83 καινούργια και ακατοίκητα διαμερίσματα, που έχει στην κατοχή του ο δήμος Παύλου Μελά.

Σχετικά με το κτιριακό απόθεμα⁴⁸ θα λέγαμε ότι το πρώην στρατόπεδο του Παύλου Μελά διατηρεί πολύ έντονο τον στρατιωτικό χαρακτήρα του, λόγω των κτιριακών υποδομών. Τον 19ο αιώνα αρχίζει η ανέγερση των παρακάτω:

- δύο κτίρια στρατωνισμού. Το πρώτο κτίριο εντοπίζεται παράλληλα με την οδό Λαγκαδά και έχει συνολικό εμβαδόν 3.360 τ.μ και το δεύτερο κάθετα σε αυτό με εμβαδόν 3.966τ.μ. Τα δύο επιμήκη κτίρια στρατωνισμού αποτελούν τα χαρακτηριστικότερα και εντυπωσιακότερα κτίσματα του στρατοπέδου λόγω του μεγέθους, της κοινής τους μορφολογίας και της θέσης τους στον χώρο. Και τα δύο αυτά κτίσματα χρησιμοποιούνταν ως θάλαμοι οπλιτών κατά την αρχική κατασκευαστική τους φάση. Έχουν δύο ορόφους και γενικές διαστάσεις 11μ. πλάτος, 150μ. μήκος και 14μ. ύψος. Δέχθηκαν ισχυρές παρεμβάσεις που αλλοίωσαν σημαντικά την αρχική τους μορφή. Σχετικά με τα κελύφη των δυο κτιρίων στρατωνισμού προβλέπεται να διατηρηθούν και να αποκατασταθούν οι εξωτερικές όψεις τους και ταυτόχρονα να διαμορφωθούν στο εσωτερικό τους με μεγαλύτερη ελευθερία. (Δήμος Παύλου Μελά, 2015:19)

⁴⁸Από τα τέλη του 19ου αιώνα υπάρχουν ήδη πληροφορίες σχετικά με το κτιριακό απόθεμα. Ο Γεώργιος Χατζηκυριάκος (1906:8) περιγράφει τις νέες εγκαταστάσεις του στρατοπέδου ως εξής: «Προελαύνοντες μικρόν ανωφερώς, παρερχόμεθα δεξιόθεν σειρά και αλληλουχίαν νεοκτίστων του πυροβολικού στρατώνων μετά σταύλων, κήπων και αποθηκών πυρομαχικών».

- ένα τέμενος, και συγκεκριμένα το πρώην οθωμανικό τέμενος του τουρκικού στρατόνα. Η κατασκευή του τεμένους χρονολογήθηκε από τα μέσα του 1903 έως τα μέσα του 1904, καθώς μεταφράστηκε η μαρμάρινη αραβοπέρσικη επιγραφή που βρίσκεται στο ανώφλι της εισόδου του τεμένους. Δωρητής του τεμένους ήταν ο Χασσάν Φεχμί Πασάς ο οποίος διετέλεσε διοικητής του βιλαετιού της Θεσσαλονίκης το 1895 και την περίοδο 1901 – 1904. (Χατζητρύφων, 2014: 86). Το 2004 λόγω της διαπλάτυνσης της οδού Λαγκαδά μετακινείται το τέμενος 25 μέτρα ανατολικά, με σκοπό να διατηρηθεί η ακεραιότητα του προστατευόμενου μνημείου.
- το Διοικητήριο της 9^{ης} Ταξιαρχίας Υποστηρίξεως (ΤΑΞΥΠ), που κατασκευάζεται την ίδια περίοδο για τις λειτουργικές ανάγκες του στρατοπέδου. Τμήμα του κατεδαφίστηκε αναγκαστικά τον Ιούνιο του 2005 κατά τις εργασίες διαπλάτυνσης της οδού Λαγκαδά.
- τα τέσσερα κτίρια των στάβλων περί τα 1.000 τ.μ. ο κάθε ένας, που ανεγείρονται στις αρχές πλέον του 20ου αιώνα. Οι τρεις από αυτούς βρίσκονται σε παράλληλη διάταξη μεταξύ τους και με κατεύθυνση βορρά νότου ως προς την μεγάλη τους πλευρά. Ο τέταρτος στάβλος εναρμονίζεται με την διάταξη των δύο κτιρίων στρατωνισμού αποτελώντας την τρίτη πλευρά του ορθογωνίου που αυτά σχηματίζουν. Οι διαστάσεις των κτισμάτων των στάβλων είναι 80X12μ. περίπου και βρίσκονται σε απόσταση 20 μέτρων μεταξύ τους. Κατασκευάστηκαν με προσοχή στη λεπτομέρεια, καθώς το ιππικό έπαιξε σημαντικό ρόλο στον οθωμανικό στρατό. (Δήμος Παύλου Μελά, 2015:22)
- διώροφα κτίρια στρατώνων με τους θαλάμους οπλιτών,
- άλλες υπηρεσίες και εγκαταστάσεις ήταν μεταξύ άλλων, το Στρατιωτικό Ταχυδρομείο, οι Υπηρεσίες του ΓΕΕΘΑ όπως Στρατιωτικές Φυλακές, Φρουραρχείο, Κέντρο Διερχομένων, η 154η Μοίρα Βαρέως Πυροβολικού, Κτίριο Διερχομένων, Σταθμός Επειγόντων Περιστατικών, κ.α.
- Κατά τη δεκαετία του 1960 θα ανεγερθούν αρκετά νέα κτίρια, όπως μαγειρεία, αποθήκες, λουτρά, ο ναός της Αγίας Βαρβάρας κ.α., ενώ το 1963 καταργούνται τα τμήματα του ιππικού. Θα λειτουργήσει και ως μονάδα επιστράτευσης μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Το 1996 η ΔΕΗ αγοράζει 4.080 τ.μ. στα βόρεια του Στρατοπέδου για τη δημιουργία υποσταθμού.

Εικόνα 51: Το 1^ο διοικητικό κτίριο του στρατοπέδου
Πηγή: http://www.cityportal.gr/articles_det1.asp?article_id=51820

Εικόνα 52: Το 2^ο διοικητικό κτίριο του στρατοπέδου **Εικόνα 53:** ΤΑΕΥΠ
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 54: Τρεις αποθήκες στη νότια πλευρά του στρατοπέδου
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 55: Η εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας
 Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 56: Αξιόλογα κτίρια στο στρατόπεδο Παύλου Μελά
 Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Αρχές του 20^{ου} αιώνα ο στρατός εγκατέλειψε τις εγκαταστάσεις με εξαίρεση την Υπηρεσία Αναπήρων Πολέμου. Αρχισε την ίδια περίοδο να απασχολεί τα αρμόδια Όργανα του Υπουργείου Πολιτισμού ο χαρακτηρισμός του χώρου. Στο πλαίσιο αυτό, πριν από τη γνωμοδότηση του Κεντρικού Συμβουλίου Νεωτέρων Μνημείων, προηγήθηκε αυτοψία από μέλη του και σύσκεψη όλων των εμπλεκόμενων φορέων που έγινε με ευθύνη και

πρωτοβουλία της Προέδρου του Κεντρικού Συμβουλίου και Γενικής Γραμματέως του ΥΠΠΟ, στο κτίριο της ΤΑΞΥΠ. Με βάση τη γνωμοδότηση του εν λόγω Συμβουλίου εκδόθηκε η Υ. Α. ΥΠΠΟ/ΔΝΣΑΚ/Γ/532/64683/19-11-03 (ΦΕΚ 1786/τΒ/2-12-03) σύμφωνα με την οποία χαρακτηρίστηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού το στρατόπεδο Παύλου Μελά ως ιστορικός τόπος «διότι είναι ο πυρήνας του αρχικού στρατοπέδου που χρονολογείται στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας και είναι ένα από τα πρώτα δείγματα οργανωμένου στρατοπέδου σε έδαφος ελληνικό», ενώ ως μνημεία χαρακτηρίστηκαν τα κελύφη των δυο κτιρίων στρατωνισμού και το τέμενος, «λόγω της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής, κοινωνικής, τεχνικής και εν γένει ιστορικής και επιστημονικής σημασίας τους». (Δήμος Παύλου Μελά, 2015:12) Οι στάβλοι και το κτίριο της ΤΑΞΥΠ, αν και δεν έχουν χαρακτηριστεί μνημεία, ανήκουν στο σύνολο της έκτασης που κρίθηκε ως ιστορικός τόπος. Συνεπώς, προστατεύονται και αυτά από οποιαδήποτε παρέμβαση που θα μπορούσε να τα αλλοιώσει και να τα βλάψει.

Το σύνολο του χώρου και τα κτίσματα που περιλαμβάνει το στρατόπεδο εμφανίζουν ελλείψεις τόσο σε τεχνική φροντίδα όσο και σε επίβλεψη. Γεγονός που τα οδηγεί σε κατάσταση δυσλειτουργίας ή ακόμη περισσότερο σε αχρηστία. Τα περισσότερα κτίρια έχουν ληλατηθεί, ενώ έχουν κλαπεί οικοδομικά υλικά τους, όπως για παράδειγμα κουφώματα, μεταλλικά μέρη, κεραμίδια και γενικά όποιο οικοδομικό υλικό μπορούσε να αποσπαστεί από αυτά. Υπόκεινται σε μια διαρκή φθορά από την ανθρώπινη παρέμβαση και τις καιρικές συνθήκες, καθώς πολλά από αυτά δεν έχουν καν σκεπή.

Η κατάσταση διατήρησης των κτισμάτων οργανώθηκε σε τρεις κατηγορίες: καλή, μέτρια και κακή. Σε καλή κατάσταση χαρακτηρίστηκαν κτίρια που στεγάζουν κάποια λειτουργία και έχουν δεχθεί κάποιες εργασίες συντήρησης. Σε μέτρια κατάσταση χαρακτηρίστηκαν αυτά τα οποία δεν μπορούν να φιλοξενήσουν κάποια χρήση και χρήζουν σημαντικών στατικών και επισκευαστικών παρεμβάσεων. Σε κακή κατάσταση θεωρήθηκαν τα κτίσματα που έχουν υποστεί σοβαρές βλάβες σε μέρη του κελύφους ή της εσωτερικής τους δομής ή βρίσκονται υπό κατάρρευση. Τα περισσότερα κτίσματα διατηρούνται σε κακή κατάσταση. (Δήμος Παύλου Μελά, 2015:24)

Εικόνα 57:Κτίριο σε καλή κατάσταση

Εικόνα 58:Κτίριο σε μέτρια κατάσταση

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 59:Κτίριο σε κακή κατάσταση

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Σύμφωνα με το Δήμο Παύλου Μελά (2015:101) στόχος του είναι να κατεδαφιστεί το κτιριακό απόθεμα, που έχει καταγραφεί και αξιολογηθεί σε κακή κατάσταση και συγκεκριμένα τα επικίνδυνα και ετοιμόρροπα κτίρια, καθώς και εκείνα που είναι οικονομικά ασύμφορη οποιαδήποτε προσπάθεια για αποκατάσταση και αξιοποίησή τους. Μέσα από μελέτες και ελέγχους που περιλήφθηκαν στο στρατηγικό σχέδιο που εκπόνησε ο Δήμος Παύλου Μελά για την μετατροπή του πρώην στρατοπέδου σε Μητροπολιτικό Πάρκο και στη συνέχεια συμφωνήθηκαν με τις επιτελικές υπηρεσίες του στρατού, διαπιστώθηκε ότι οι βλάβες που έχουν προκληθεί σε κάποια κτίρια απαιτούν ενέργειες που κοστίζουν. Το Μάιο του 2017 ξεκίνησαν, λοιπόν, κατεδαφίσεις ετοιμόρροπων κτιρίων (προσκτίσματα, υπόστεγα και ερείπια), με συντονισμό της επιχείρησης από μονάδες του στρατού. Από την άλλη μεριά προτείνεται να διατηρηθούν τα κτίρια που έχουν μεν υποστεί βλάβες, αλλά επιδέχονται επισκευαστικές παρεμβάσεις μικρής κλίμακας για την αποκατάστασή τους ή είναι αξιόλογα ως προς την κατασκευή τους από αρχιτεκτονική άποψη.

Το πρώην στρατόπεδο του Παύλου Μελά δεν παύει να αποτελεί έναν πολύ σημαντικό ελεύθερο χώρο, εντός του πυκνοδομημένου αστικού ιστού. Όπως προαναφέρθηκε πολλοί φορείς της πόλης στήριξαν την προσπάθεια για απόδοση του στρατοπέδου στους πολίτες.

Ένας από αυτούς ήταν και Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου. Στο ισχύον Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο (ΦΕΚ 975Δ/2002), το οποίο εκπονήθηκε με τις διατάξεις του Ν 2508/1997, αποδόθηκαν στο χώρο του Στρατοπέδου Παύλου Μελά οι εξής χρήσεις:

1. Πράσινο – ελεύθεροι χώροι
 - πλατείες,
 - πάρκα,
 - παιδικές χαρές σε όλη την έκταση του στρατοπέδου,
2. Εκπαίδευση, χρήση γης που δεν οριοθετείται επακριβώς σε ποια περιοχή του στρατοπέδου είναι δυνατή.
3. Αθλητισμό, χρήση γης που δεν οριοθετείται επακριβώς σε ποια περιοχή του στρατοπέδου είναι δυνατή.

Η συγκεκριμένη μελέτη ολοκληρώθηκε το 1996 και πρότεινε ένα πλήθος κοινωφελών χρήσεων που περιελάμβαναν κλειστό γυμναστήριο, κολυμβητήριο, στίβο, γήπεδα μπάσκετ, βόλεϊ, τένις, πινακοθήκη, μουσείο μουσουλμανικής τέχνης, ανοιχτό θέατρο, κινηματογράφο, βιβλιοθήκη, μουσεία, γραφεία πολιτιστικών συλλόγων, ανώτατη πανεπιστημιακή σχολή, καταστήματα εμπορικά και ψυχαγωγικά, δημόσιες υπηρεσίες, τράπεζα, βρεφονηπιακό σταθμό, ένα υποκατάστημα Κ.Α.Π.Η. και ένα Ι.Κ.Α. (Δήμος Παύλου Μελά, 2015:10)

Μετά την αποχώρηση του στρατεύματος, το 2006, ο δήμος οικειοποιήθηκε ένα χώρο, αρχικά οργανώνοντας εκδηλώσεις και δράσεις και αργότερα εγκαθιστώντας συνεργεία και αποθήκες σε όσα κτίσματα της βόρειας επέκτασης βρισκόταν σε καλή κατάσταση διατήρησης. Μια από τις μελέτες που εκπονήθηκε για την αξιοποίηση του στρατοπέδου, προτείνει τις παρακάτω χρήσεις:

1. Συγκρότημα Πολιτιστικών Λειτουργιών
 - Μουσείο Σύγχρονου και Απόδημου Ελληνισμού
 - Γραφεία Συλλόγων
 - Εκθεσιακοί Χώροι
2. Χώροι Εκπαίδευσης
 - Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών
 - Φοιτητική εστία
 - Χώροι βιβλιοθήκης, εστίασης, γυμναστήριο, εξυπηρέτηση
3. Χώροι αναψυχής και άθλησης
 - Αστικό πάρκο θεματικών δραστηριοτήτων – υδάτινες επιφάνειες – extreme games
 - Ποδηλατοδρόμο
 - Δημοτικό Κολυμβητήριο

- Κέντρο Νεολαίας – Εντευκτήριο – bowling, Multimedia κ.λ.π.
 - Καταστήματα Λιανικού Εμπορίου
4. Πλατείες , πεζόδρομοι, οδικό δίκτυο, διαμόρφωση εισόδων
 5. Στάθμευση 1.000 θέσεων
 6. Δίκτυα υποδομών
 7. Διαδημοτικές Υπηρεσίες εξυπηρέτησης (ΚΕΠ, Τράπεζα κ. λ .π.) (Παππάς, 2006:7)

Εικόνα 60: Προοπτικό σχέδιο της πρότασης του Δήμου Παύλου Μελά το 2006
 Πηγή: <http://www.pavlosmelas.gr/>

Ο χώρος του στρατοπέδου χρησιμοποιείται τόσο αυτόνομα όσο και οργανωμένα. Με άλλα λόγια οι πολίτες μεμονωμένα μπορούν να χρησιμοποιήσουν τους ελεύθερους χώρους του στρατοπέδου για άθληση (περπάτημα, τρέξιμο), για παιχνίδι, καθώς και βόλτα με τα κατοικίδια ζώα. Όλα αυτά είναι πιο εύκολο να γίνουν στη δυτική ζώνη του στρατοπέδου, που είναι πιο ασφαλής. Αξίζει να τονιστεί ότι πολλά κτίρια, στην ανατολική ζώνη, χρησιμοποιούνται παροδικά από πρόσφυγες, μετανάστες, ρομά ή άστεγους ως πρόχειρα καταλύματα ή υπνωτήρια. Η περιστασιακή αυτή χρήση των κτιρίων ως κατοικία, εκτιμάται ότι έχει προκαλέσει και κάποιες από τις πυρκαγιές, που κατά καιρούς ξεσπούν στο στρατόπεδο, ενώ παρατηρούνται και μη νόμιμες συμπεριφορές ή λιγότερο επιτρεπτές κατά τις νυχτερινές ώρες.(Δήμος Παύλου Μελά, 2015:55) Όσον αφορά τις δράσεις που πραγματοποιούνται στο πρώην στρατόπεδο μπορεί κανείς να παρατηρήσει πλήθος δραστηριοτήτων, που δεν αποτελούν κάποιο οργανωμένο πολιτιστικό γεγονός, αλλά δράσεις ομάδων που δραστηριοποιούνται στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Το πλάτωμα που βρίσκεται στην νοτιοδυτική γωνία χρησιμοποιείται για φεστιβάλ, γιορτές, χορούς, παραστάσεις, συναυλίες, διαμαρτυρίες και ανοιχτές συνελεύσεις. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται ενδεικτικές εκδηλώσεις, που φιλοξενούνται στο στρατόπεδο του Παύλου Μελά:

ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ	ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
«Πάμε για Παιχνίδι»	Αντιδημαρχία Κοινωνικής Πολιτικής του Δήμου Παύλου Μελά	1 ^ο Φεστιβάλ Παιχνιδιού (Ιούνιος) 2 ημέρες	Περιλαμβάνονται εικαστικά εργαστήρια, θεατρικά δρώμενα, μουσική, χορευτικά, γυμναστική, ποδηλασία, τοξοβολία, επιδείξεις πολεμικών τεχνών, επιτραπέζια παιχνίδια, ρομποτική, πειράματα, κυνήγι θησαυρού, και γκράφιτι. Στόχος → η βιωματική και διαδραστική συμμετοχή μικρών και μεγάλων σε παραδοσιακά παιχνίδια, παιχνίδια κατασκευών, εκπαιδευτικά και χορό.
«Το μαγεμένο Στρατόπεδο»	Αντιδημαρχία Κοινωνικής Πολιτικής του Δήμου Παύλου Μελά	(Δεκέμβριος) 6 ημέρες	Ένας διαμορφωμένος χώρος με διαδραστικά παιχνίδια, Face painting, χορωδίες και μουσικά σχήματα συνθέτουν το «παζλ» στο χριστουγεννιάτικο πάρκο.
«Σεπτέμβριος... όπως Πολιτισμός»	Τμήμα Πολιτισμού - Αθλητισμού Δήμου Παύλου Μελά	(Σεπτέμβριος) 2 ημέρες	Είναι ένα μουσικό ανάμωμα και η αναβίωση του κορυφαίου πολιτιστικού θεσμού ΚΑΡΠΙΑ του πρώην Δήμου Ευκαρπίας.
«Φεστιβάλ ΚΝΕ- Οδηγητή»	Κομμουνιστική Νεολαία Ελλάδας	(Σεπτέμβριος) 3ημέρες	Πολιτιστικές εκδηλώσεις, όπως μουσικά δρώμενα, συναυλίες, πολιτικές ομιλίες, δημιουργικά εργαστήρια και θεατρικές παραστάσεις.
«Ακριτικός Κύκλος»	Σύλλογος Ποντίων Σταυρούπολης «Ακρίτες του Πόντου»	(Ιούνιος) 5 ημέρες	Παρουσιάζονται χορευτικά συγκροτήματα από την Ελλάδα και το εξωτερικό, χορωδίες, θεατρικά δρώμενα, εκθέσεις βιβλίων, προβολές με θέματα τον Πόντο, την γαστρονομία και την λαϊκή παραδοσιακή τέχνη αυτής της περιοχής.
«Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ»	Αντιρατσιστική Κίνηση Θεσσαλονίκης	(Ιούλιος) 3 ημέρες	Φεστιβάλ που περιλαμβάνει συζητήσεις για το προσφυγικό σε συνδυασμό με μουσικές εκδηλώσεις, με χορευτικά και θεατρικά δρώμενα.

Πίνακας 2: Ενδεικτικές εκδηλώσεις στο στρατόπεδο του Παύλου Μελά
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 61: Αφίσες εκδηλώσεων στο στρατόπεδο Παύλου Μελά.
 Πηγή: <http://www.pavlosmelas.gr/>

3.3.3. Στρατόπεδο Καρατάσιου

Το στρατόπεδο Καρατάσιου πριν από το πρόγραμμα «Καλλικράτης» ενέπιπτε εντός των διοικητικών ορίων του Δήμου Πολίχνης, όμως, μετά το 2010 ανήκει και αυτό, όπως και το Στρατόπεδο Παύλου Μελά, στο Δήμο Παύλου Μελά. Τα όρια του στρατοπέδου ορίζονται ως εξής: στα ανατολικά συνορεύει με την Περιφερειακή οδό, στα δυτικά με τη λεωφόρο Στρατού, στα νότια με το ρέμα του Ξηροποτάμου και στα βόρεια με τις δημόσιες (Ο.Δ.Δ.Υ.) και ιδιωτικές ιδιοκτησίες (γήπεδο Μακεδονικού). Παλαιότερα, αποτελούσε φυσική συνέχεια του Δάσους Σείχ-Σου, γεγονός που δικαιολογεί το κατάφυτο περιβάλλον του στρατοπέδου.

Εικόνα 62: Αεροφωτογραφία του πρώην στρατοπέδου Καρατάσιου
Πηγή: www.wikimapia.org

Στη θέση που βρίσκεται το πρώην στρατόπεδο εντοπίζονται ενδείξεις στρατιωτικών εγκαταστάσεων στα χρόνια της παρουσίας της συμμαχικής στρατιάς Entente Cordiale την περίοδο 1915 – 1917. Την περίοδο αυτή οι σύμμαχοι είχαν κατασκευάσει εκτεταμένες εγκαταστάσεις μετατρέποντας όλη τη διαθέσιμη περιφερειακή γη σε ένα απέραντο στρατόπεδο που τα βορειοδυτικά του όρια πρέπει να βρίσκονταν σε αυτή περίπου τη θέση. Το 1925 ο ελληνικός στρατός κατέλαβε τις εγκαταστάσεις που έμειναν διαθέσιμες μετά την αποχώρηση των συμμάχων. Μετά το 1933 και σε διάφορες χρονικές φάσεις, άλλες εκτάσεις προσκυρώθηκαν και άλλες αποσπάστηκαν από την αρχική έκταση του στρατοπέδου. Η έκταση του ήταν 1.114 στρ. Το 1968 για να καλυφθούν οι αυξανόμενες στρατιωτικές ανάγκες του στρατοπέδου, έγινε αναγκαστική απαλλοτρίωση γειτονικών αγροτεμαχίων, συνολικής έκτασης 586 στρέμματα. Κατά την κατασκευή της εσωτερικής περιφερειακής οδού της Θεσσαλονίκης παραχωρήθηκε έκταση 35 στρεμμάτων στο Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.. Στη συνέχεια, στη δεκαετία του 1990, με αποφάσεις του Υπουργικού Συμβουλίου, παραχωρήθηκαν εκτάσεις

150 και 170 στρεμμάτων αντίστοιχα για την κατασκευή του Γενικού Περιφερειακού Νοσοκομείου Παπαγεωργίου και του νέου Στρατιωτικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης 424 ΓΣΝΘ, στο χώρο του πρώην πεδίου βολής ανατολικά της περιφερειακής οδού. Το 1999 το στρατόπεδο εντάσσεται στο νόμο για την απομάκρυνση των στρατοπέδων από τις οικιστικές περιοχές (Νόμος 2745/99). Από τις αρχές του 2000 ξεκίνησε η μετεγκατάσταση των μονάδων του στρατοπέδου, η οποία ολοκληρώθηκε τον Ιούλιο του 2003. Το 2004, προκύπτει πρόβλημα στο ιδιοκτησιακό καθεστώς μεταξύ του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας και του Υπουργείου Οικονομικών, και εκκρεμεί η επίλυση της διαφοράς.

Αξίζει να τονίσουμε ότι το πρώην στρατόπεδο Καρατάσιου κρύβει μια μεγάλη ιστορία διεκδικήσεων που φτάνει μέχρι και τις μέρες μας. Οι αμφισβητήσεις για το ιδιοκτησιακό καθεστώς ξεκινούν ήδη από τη δεκαετία του 1950. Η Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου είχε απευθύνει ανάμεσα στο 1957 και το 1963 μια σειρά από έγγραφα - προς το Κτηματικό γραφείο Θεσσαλονίκης, προς το Γ' Σώμα Στρατού, προς τα Υπουργεία Οικονομικών και Άμυνας καθώς και προς το λογιστήριο του κράτους - στα οποία επεσήμαινε ότι το ακίνητο ανήκει στο ελληνικό δημόσιο ως ανταλλάξιμο. Το 1995 εκδόθηκε η γνωμοδότηση του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου Δημοσίων Κτημάτων & Ανταλλάξιμης Περιουσίας με την οποία απορρίπτονταν σχετικό αίτημα του Ταμείου Εθνικής Άμυνας που διεκδικούσε την κυριότητα του ακινήτου. Το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας με σχετική αίτησή του τον Οκτώβριο του 2003 επανήλθε με νέο αίτημά του για επανεξέταση των προϋποθέσεων με τις οποίες χαρακτηρίστηκε ως ανταλλάξιμο κτήμα η έκταση του στρατοπέδου. Τελικά, το 2006 συγκροτήθηκε Μικτή Επιτροπή αποτελούμενη από εκπροσώπους τόσο του Υπουργείου Οικονομίας όσο και του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας προκειμένου να επιλυθεί το ζήτημα. Η υπόθεση εκδικάστηκε και αποφασίστηκε πως το στρατόπεδο είναι ιδιοκτησία του ΤΕΘΑ.

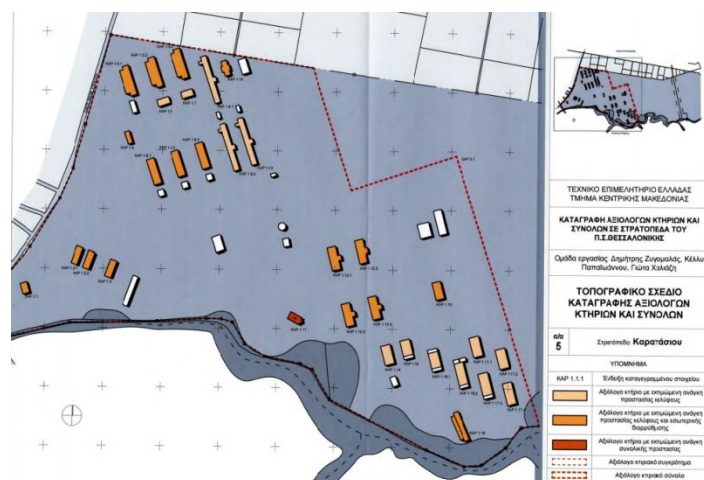
Στον Δήμο Πολίχνης παραχωρήθηκαν, το 2006, από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας 120,4 στρέμματα προσωρινά και για χρήση τριάντα χρόνων. Η έκταση αυτή πρόκειται να διαμορφωθεί σε χώρους πολιτισμού, αθλητισμού και χώρο πρασίνου για τις ανάγκες των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής. Διαπιστώθηκε, όμως, ότι η εν λόγω παραχώρηση δεν έχει πραγματοποιηθεί, γιατί η περιοχή του στρατοπέδου σύμφωνα με το ισχύον Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο του Δήμου Πολίχνης (ΦΕΚ 58Δ/7-2-2000) είναι εκτός σχεδίου και ως εκ τούτου δεν υπάρχει κάποια θεσμοθετημένη χρήση σε αυτό. Ωστόσο, το Νοέμβριο του 2009 αποφασίστηκε από το Δήμο Πολίχνης η αναθεώρηση του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου του Δήμου και το ζήτημα τέθηκε προς διαβούλευση ενώπιον δύο Δημοτικών Συμβουλίων παρουσία φορέων και πολιτών. Στα πλαίσια αυτής της συζήτησης κατατέθηκαν τρεις προτάσεις για την αξιοποίηση του πρώην στρατοπέδου Καρατάσιου:

1. Η πρώτη για οικοπεδοποίηση του, και ανέγερση κτηρίων από Δημόσιες Υπηρεσίες.

2. Η δεύτερη χαρακτηρίζει το Καρατάσιου κοινόχρηστο πράσινο ως Μητροπολιτικό Πάρκο.
3. Η τρίτη χαρακτηρίζει το Καρατάσιου ως χώρο για Ανώτατη Εκπαίδευση (Πανεπιστήμια).

Τελικά, προτείνεται η περιοχή του πρώην στρατοπέδου ως «μητροπολιτικό πάρκο με εγκαταστάσεις υποδομής υπερτοπικής σημασίας» (Δήμος Πολίχνης, 2012:12). Κατ' αντιστοιχία με το στρατόπεδο Παύλου Μελά, το σχέδιο νόμου για το νέο Ρ. Σ. Θ., και για την περιοχή του πρώην στρατοπέδου Καρατάσιου προβλέπεται η εφαρμογή προγράμματος ανάπλασης ως ένα αξιόλογο υφιστάμενο απόθεμα (Ο. Ρ. Θ. Ε., 2012:48). Επιπλέον, ο Ναός του Αγ. Δημητρίου, που βρίσκεται στη νότια πλευρά του στρατοπέδου παραχωρήθηκε στην Ιερά Μητρόπολη Νεαπόλεως - Σταυρουπόλεως τον Απρίλιο του 2006 και είναι το μοναδικό τμήμα του στρατοπέδου το οποίο παραμένει σε λειτουργία σε περιοδική βάση.

Τα κτίρια του στρατοπέδου έχουν τεράστιο ενδιαφέρον, καθώς αφενός είναι διάσπαρτα σε όλο το δυτικό τομέα και αφετέρου εμφανίζουν μια αξιόλογη αρχιτεκτονική, που παρατηρείται στα πρόσφατα στρατιωτικά κτίρια. Μέσα σ' ένα κατάφυτο περιβάλλον με αυτοφυείς φυτεύσεις και μεγάλη ποικιλία ψηλού πρασίνου, διασώζονται τέσσερις κτιριακές ενότητες: στο δυτικό όριο του στρατοπέδου, το Διοικητήριο, λίγο ανατολικότερα τρία κτίρια διαμονής οπλιτών, κάθετα τοποθετημένα στην κλίση του εδάφους, και ακόμη ανατολικότερα, δύο μεγάλες ομάδες κτιρίων. Στα βορειοδυτικά υπάρχουν δεκατρία αξιόλογα κτίρια, όλα σε αυστηρή παράταξη γύρω από κεντρικό αδόμητο χώρο και στο νότιο τμήμα του πέντε αξιόλογα κτίρια και ο Ναός του Αγίου Δημητρίου. (Ζυγομαλάς 2006:3) Τα κτίρια αυτά είναι πρόσφατα και ως εκ τούτου δεν προστατεύονται ως μνημεία, όπως τα αντίστοιχα των στρατοπέδων του Κόδρα και Παύλου Μελά (Ζυγομαλάς, Παπαϊωάννου και Χαλιάζη, 2005).

Εικόνα 63: Τοπογραφικό Σχέδιο Καταγραφής Αξιόλογων Κτιρίων και Συνόλων.

Πηγή: http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1291/kma_m1291.pdf

Εικόνα 64: Κτίρια Θαλάμων Οπλιτών

Πηγή: http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1291/kma_m1291.pdf

Εικόνα 65: Διοικητήριο- κτίριο αποθηκών

Εικόνα 66: Κτίριο μαγειρείων

Πηγή: http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1291/kma_m1291.pdf

Εικόνα 67: Πυροβολαρχία

Εικόνα 68: Εκκλησία του Αγίου Δημητρίου

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Η κατάσταση των κτιρίων είναι σχετικά καλή, όμως εύκολα κανείς αντιλαμβάνεται ότι η πλειοψηφία των κτιρίων έχει λεηλατηθεί προς αναζήτηση, κυρίως, μετάλλων, αφήνοντας πίσω τους άδεια κτίρια, χωρίς παράθυρα, πόρτες και οτιδήποτε άλλο μεταλλικό. Το κτιριακό απόθεμα είναι, όπως προείπαμε, πολύ αξιόλογο και κυρίως αυτό που βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο του στρατοπέδου, το οποίο, όμως, δεν χρησιμοποιείται ούτε από τους συλλόγους του στρατοπέδου ούτε από μεμονωμένους πολίτες, καθώς η περιοχή είναι κατάφυτη και δεν θεωρείται ασφαλής. Στο νότιο και κεντρικό τμήμα του στρατοπέδου υπάρχει η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου. Όπως φαίνεται και στην εικόνα είναι ένας χώρος αξιοποιημένος και κατάφυτος.

Εικόνα 69:Γήπεδο ποδοσφαίρου
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Στο χώρο του στρατοπέδου εκτός από τα στρατιωτικά κτίρια, υπάρχουν και άλλες υποδομές που χτίστηκαν για την εξυπηρέτηση των δημοτών. Το τμήμα που χρησιμοποιείται και είναι προσβάσιμο είναι το βόρειο και το κεντρικό. Σε αυτό βρίσκεται ένας μεγάλος υπαίθριος χώρος, όπου συναντά κανείς ένα αναψυκτήριο, καθώς και ένα γήπεδο ποδοσφαίρου, στο οποίο προπονείται η ερασιτεχνική ομάδα ποδοσφαίρου «Λύκοι F.C.». Το γήπεδο φαίνεται να είναι σχετικά σε καλή

κατάσταση, ενώ αξίζει να σημειωθεί πως ο εξοπλισμός του γηπέδου π.χ. οι εγκαταστάσεις των τερμάτων, οι πάγκοι είναι φορητά, γεγονός που δείχνει ότι είναι μια αυθόρμητη κίνηση και πρωτοβουλία του κοινού. Επίσης, χρησιμοποιείται και για άθληση μεμονωμένων πολιτών. Από την είσοδο του στρατοπέδου επί της Λεωφόρου Στρατού υπάρχει μια παιδική χαρά καθώς και κιόσκια που λειτουργούν ως χώροι ανάπαυσης και αναψυχής.

Εικόνα 70:Παιδική χαρά

Εικόνα 71:Κιόσκια

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 72: Πανό «Πάρκο Καρατάσιου: ανήκει στους πολίτες».
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Η τοπική κοινωνία διεκδικεί το στρατόπεδο τα τελευταία 17 χρόνια ως ελεύθερο χώρο πρασίνου πράγμα που διασφαλίζεται και από το Γ. Π. Σ. που έχει ψηφίσει ο Δήμος Παύλου Μελά. Επιθυμία της είναι ο χώρος να μετατραπεί σε πάρκο για τους πολίτες, καθώς

και να αποτελέσει έναν χώρο πρασίνου, πολιτισμού και αναψυχής, τόσο για τις Δυτικές Συνοικίες όσο και για την πόλη της Θεσσαλονίκης. Σύμφωνα με την μελέτη που εκπονήθηκε προκειμένου να διενεργηθούν αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί, ως στόχος για την αξιοποίηση των χώρων του πρώην στρατοπέδου Καρατάσιου ετέθη η ανάπτυξη οικιστικού πόλου οργανωμένης δόμησης και δημιουργίας χώρων πρασίνου- πάρκου. Στο πλαίσιο αυτό ως προτεινόμενες χρήσεις για την αξιοποίηση του στρατοπέδου αναδείχθηκαν οι παρακάτω:

1. Δημιουργία πρότυπου οικιστικού προγράμματος με ζώνες κατοικίας, κοινωφελών λειτουργιών, ανάπτυξης εμπορικών χρήσεων και καταστημάτων.
2. Δημιουργία χώρων εγκαταστάσεων δημοσίου χαρακτήρα για εξυπηρέτηση αναγκών της Δημοτικής Κοινότητας Πολίχνης
3. Διασύνδεση με άλλες περιοχές επέκτασης της Δημοτικής Κοινότητας Πολίχνης
4. Δημιουργία υπερτοπικού χώρου πρασίνου- άλσους έκτασης 150 στρεμμάτων
5. Σύνταξη προδιαγραφών για την εκπόνηση masterplan. (Παπάς, 2006:9-10)

Το 2008 μια μικρή ομάδα ανθρώπων της περιοχής δημιούργησε τον Πολιτιστικό Σύλλογο Καρατάσιου⁴⁹ προσπαθώντας να διαδώσει στους πολίτες της γύρω περιοχής αυτή την ιδέα. Αρχικά, κατέθεσε την δική του πρόταση αξιοποίησης του πρώην στρατοπέδου. Επιθυμία του είναι η επανάχρηση των υφιστάμενων κτιρίων, η εκμετάλλευση του υπάρχοντος οδικού δικτύου και η αναζωογόνηση του ελεύθερου χώρου. Η ενεργοποίηση του Καρατάσιου δημιούργησε προοπτικές κινητικότητας σε ολόκληρη την πόλη με κέντρο την περιοχή του πάρκου. Κάποιες από τις χρήσεις πρόκειται να είναι:

- Πολιτιστικοί ξενώνες σε συνεργασία με την «κίνηση των 5 μουσείων της Θεσσαλονίκης»,
- Γραφεία πολιτιστικών συλλόγων & οικολογικών οργανώσεων,

⁴⁹ <http://www.karatasiou.gr/> (τελευταία πρόσβαση: 18.06.2018)

- Καταφύγιο αδέσποτων ζώων (προώθηση υιοθεσιών και κλινική αποκατάσταση σε συνεργασία με την Κτηνιατρική Κλινική ΑΠΘ),
- Θεραπευτική ιππασία,
- Χώρος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σχολείων & πάρκο κυκλοφοριακής αγωγής
- Εκπαιδευτικές & ψυχαγωγικές εκδρομές μαθητών,
- Αστική φάρμα με οικόσιτα ζώα της ελληνικής υπαίθρου,
- Περιαστικές καλλιέργειες,
- Καλλιτεχνικά εργαστήρια,
- Αθλητισμός,
- Adventure park - Πάρκο επιδεξιότητων,
- Χώροι πολιτιστικών & κοινωνικών εκδηλώσεων,
- Αξιοποίηση του υφιστάμενου περιμετρικού και εσωτερικού οδικού δικτύου για ποδηλασία, πεζοπορία & jogging,
- Ανασύσταση αλσυλλίου.

Εικόνα 73: Πινακίδα της ομάδας «Πέρκα»

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

λαχανόκηπους σε κοινόχρηστους/δημόσιους και αναξιοποίητους ανοικτούς χώρους διεκδικώντας την επανοικειοποίηση του δημόσιου χώρου, όπως για παράδειγμα η ομάδα αστικών και περιαστικών καλλιεργειών ΠΕΡ.ΚΑ.⁵⁰ (Ανθοπούλου, Νικολαΐδου, 2013:8) Μέσα σε όλο αυτό το χρονικό διάστημα, έχουν δημιουργηθεί έξι «ΠΕΡ.ΚΕΣ». Η κάθε ΠΕΡΚΑ είναι ανεξάρτητη, καλλιεργεί με φιλικό τρόπο προς το περιβάλλον χωρίς χημικά, ενώ στους κανόνες της συμπεριλαμβάνεται η μη εμπορευματοποίηση των προϊόντων.

Η αστική γεωργία εμφανίζεται στις αρχές του 19ου αιώνα και ο ρόλος της είναι διπλός. Από τη μια πλευρά έχει συμβάλει στην αντιμετώπιση της φτώχειας και της πείνας, των ζητημάτων επισιτισμού που προκύπτουν σε περιόδους κρίσης π.χ. πόλεμοι, λιμοκτονίες, ύφεση,

⁵⁰ <http://perka.org/> (τελευταία πρόσβαση: 03.06.2018)

κατευνασμός κοινωνικών αναταραχών, και από την άλλη μεριά λειτουργεί ως αναψυχή. Στην Ευρώπη χαρακτηριστικό παράδειγμα αστικής γεωργίας αποτέλεσαν τα πρώτα οργανωμένα αγροκήπια στην Γερμανία το πρώτο μισό του 19ου αιώνα, τα οποία μετατράπηκαν από χώρους άσκησης για τα παιδιά μέσα στην πόλη σε αστικά αγροκήπια με καλλιέργειες κηπευτικών για αυτοκατανάλωση και αργότερα, απάντηση στη φτώχεια και την πείνα της εργατικής μάζας των πόλεων, κατά την μεγάλη οικονομική ύφεση στα τέλη του 1929, με την άνθιση των λεγόμενων «Κήπων της Ανακούφισης» (Depression Relief Gardens) που στόχευαν στην εξασφάλιση τροφής και εργασίας, αλλά και στην ανακούφιση από την γενικευμένη κατάθλιψη. Όπως αργότερα συνέβη με τους αποκαλούμενους «Κήπους της Νίκης» («Victory gardens») κατά τον Α' και Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στις ΗΠΑ, τον Καναδά και το Ηνωμένο Βασίλειο, ως μια οργανωμένη προσπάθεια αποφυγής επισιτιστικών κρίσεων στις πόλεις και τις περιφέρειές τους, απρόσκοπτου ανεφοδιασμού των στρατευμάτων αλλά και ενδυνάμωσης της κοινωνικής ευθύνης και του πατριωτισμού εν καιρώ πολέμου. (Ανθοπούλου, Νικολαΐδου, 2013:4-5)

Στον αναπτυγμένο, κυρίως, κόσμο μετά τη δεκαετία του 1960 παρατηρήθηκε ένας νέος προβληματισμός γύρω από τη περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Υπήρξαν νέες προτεραιότητες, που σχετίζονταν με την αναζήτηση ποιότητας ζωής και τον επαναπροσδιορισμό της κοινωνικής ζωής στην πόλη. Πλέον τα αστικά αγροκήπια αναγνωρίζονται ως πνεύμονες πρασίνου και συγκεκριμένα σε υποβαθμισμένες περιοχές, ενώ προσφέρουν δραστηριότητες δημιουργικής ενασχόλησης και επανασύνδεσης των αστών με τη γη.

Η έννοια της αστικής γεωργίας εμφανίζεται στην Ελλάδα υπό τη μορφή κυρίως δημοτικών αστικών λαχανόκηπων, που ο αριθμός τους αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει το αίτημα των πολιτών για (επαν)οικειοποίηση του δημόσιου χώρου και την ανάγκη τους για επανασύνδεση με τη φύση, τη γεωργική γη και τις αγροτικές αξίες μέσω της ίδιας παραγωγής φρέσκων κηπευτικών. (Ανθοπούλου, Νικολαΐδου, 2013:8) Υπάρχουν και αρκετές περιπτώσεις ομάδων πολιτών που μισθώνουν γεωργική γη για ιδιοπαραγωγή, στο πλαίσιο λειτουργίας συλλογικών λαχανόκηπων. Στις πολιτικές τους προβάλλονται η ανακούφιση των πολιτών μέσω της ίδιας παραγωγής τροφίμων και η κοινωνική ένταξη ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού (άνεργοι, συνταξιούχοι, μονογονεϊκές οικογένειες, κ.ά.), χωρίς να υποστέλλονται βέβαια οι στόχοι του εξωραϊσμού και της περιβαλλοντικής διαχείρισης (Ανθοπούλου, Νικολαΐδου, 2013:1)

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται ενδεικτικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα στο στρατόπεδο:

ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ	ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
«Ζωντανεύοντας το Καρατάσιου με Ποντιακές μνήμες»	Πολιτιστικός Σύλλογος Καρατάσιου, Ένωση Ποντίων Πολίχνης	(Αύγουστος) 5 ημέρες	Είναι ένα φεστιβάλ Παράδοσης και Πολιτισμού, με χορευτικά αφιερώματα και παραδοσιακή μουσική. Στόχος→ η ενημέρωση των πολιτών για την παράδοση και αξιοποίηση του πρώην στρατοπέδου.
«Γιορτή σποράς και δημιουργίας»	Ομάδα Αστικών και Περιαστικών Καλλιεργειών ΠΕΡ.ΚΑ	(Απρίλιος) 3 ημέρες	Η εκδήλωση περιλαμβάνει περιηγήσεις στο χώρο του στρατοπέδου, συζητήσεις σχετικά με τους σπόρους και τα φυτά, μουσικές εκδηλώσεις.
«Περιφερειακός Αγώνας δρόμου σε ανώμαλο έδαφος»	Ομοσπονδία του ΣΕΓΑΣ, την ΕΑΣ ΣΕΓΑΣ Θεσσαλονίκης και την αιγίδα του Δήμου Παύλου Μελά.	(Ιανουάριος) 1 ημέρα	Ένα πανελλήνιο αθλητικό γεγονός, ενταγμένο στο επίσημο πρόγραμμα της Ομοσπονδίας και συμμετέχουν αθλητές που ανήκουν σε αυτή και σε οργανωμένα αθλητικά σωματεία της περιφέρειας.
«Τρέχω για τα στρατόπεδα»	Δήμος Παύλου Μελά και Δήμος Αμπελοκήπων - Μενεμένης	(Μάιος) 1 ημέρα	Ένας σημαντικός αθλητικός θεσμός της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης, με μεγάλη συμμετοχή δρομέων (πάνω από 2.500) Στόχος→αδιαμφισβήτητο μήνυμα για την υγεία και τον αθλητισμό και η ενεργοποίηση των πολιτών για την απόδοση και αξιοποίηση όλων των πρώην στρατοπέδων ως κοινόχρηστους, ελεύθερους χώρους πρασίνου, πολιτισμού, αθλητισμού, εκπαίδευσης, ψυχαγωγίας και αναψυχής είναι ισχυρή.

Πίνακας 3: Ενδεικτικές εκδηλώσεις στο στρατόπεδο Καρατάσιου
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

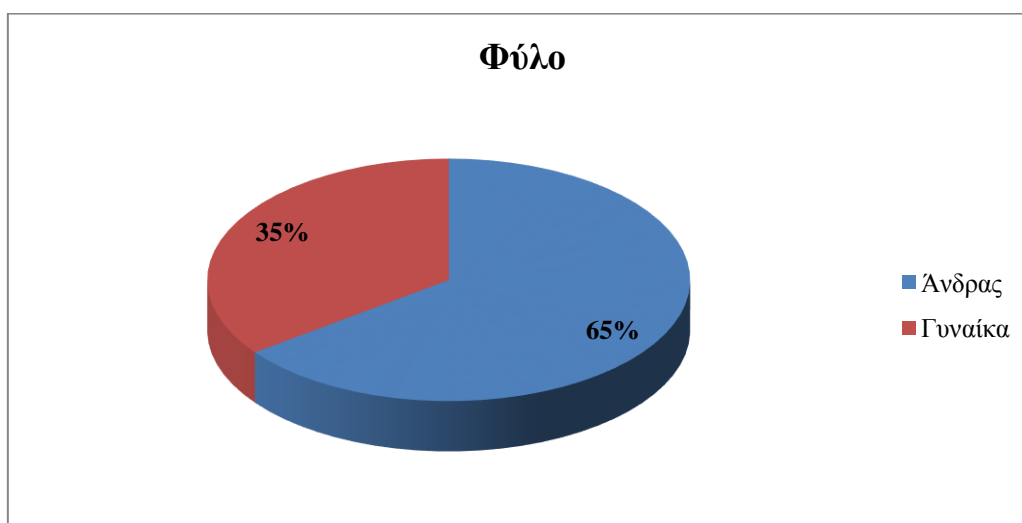
Εικόνα 74: Αφίσες των εκδηλώσεων στο στρατόπεδο Καρατάσιου
 Πηγή: <http://www.karatasiou.gr/>

3.3.4. Απαντήσεις ερωτηματολογίου

Παρακάτω παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου, το οποίο συντάχθηκε σε ηλεκτρονική και σε έντυπη μορφή και προωθήθηκε, κυρίως, μέσω ηλεκτρονικών μεθόδων e-mail, social media κτλ.. Απευθύνθηκε σε όλους όσοι έχουν επισκεφτεί τουλάχιστον ένα από τα τρία (3) πρώην στρατόπεδα: Καρατάσιου, Παύλου Μελά και Κόδρα, ενώ δόθηκαν 108 απαντήσεις σε διάστημα τριών μηνών. Ο κύριος όγκος των απαντήσεων προέρχεται από κατοίκους της Δυτικής Θεσσαλονίκης, γεγονός που διαμορφώνει ανάλογα και τα αποτελέσματα. Σκοπός της έρευνας είναι να διερευνηθούν οι τρόποι με τους οποίους αξιοποιούνται τα στρατόπεδα και οι απόψεις της κοινής γνώμης σχετικά με αυτά.

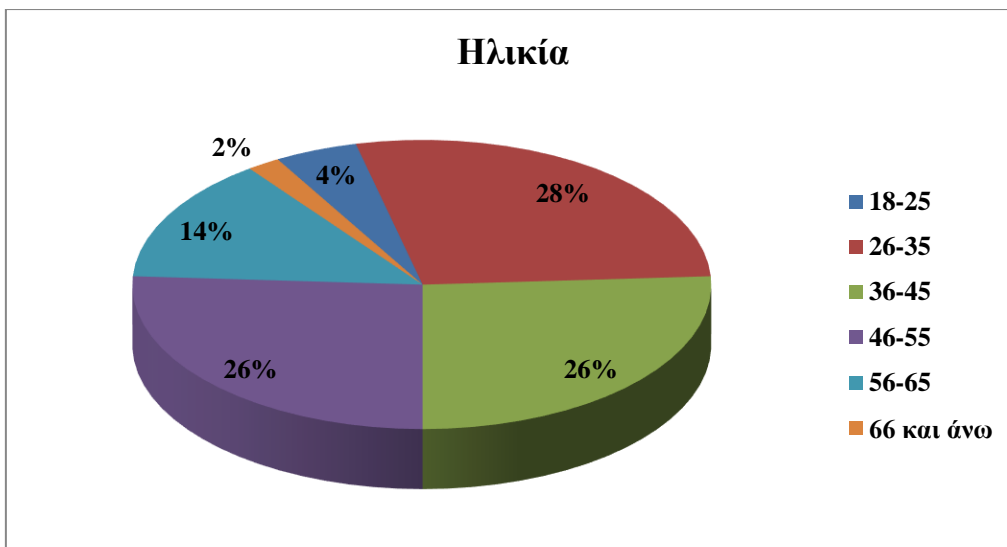
Το ερωτηματολόγιο διαρθρώνεται σε τρία μέρη. Το πρώτο αφορά ερωτήσεις προσωπικών στοιχείων(φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, εκπαιδευτικό επίπεδο, επαγγελματική κατάσταση και τόπο κατοικίας). Το δεύτερο μέρος αφορά τους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιούν οι πολίτες τα στρατόπεδα που επισκέπτονται, τα προβλήματα που συναντούν σε αυτά και τρόπους επίλυσής τους. Τέλος, το τρίτο μέρος αφορά απαραίτητες παρατηρήσεις σχετικά με τη κατάσταση του κτιριακού αποθέματος.

1^ο ΜΕΡΟΣ –ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Γράφημα 1

Από τα δημογραφικά στοιχεία παρατηρούμε ότι το 65% του δείγματος είναι άνδρες και το 35% είναι γυναίκες.

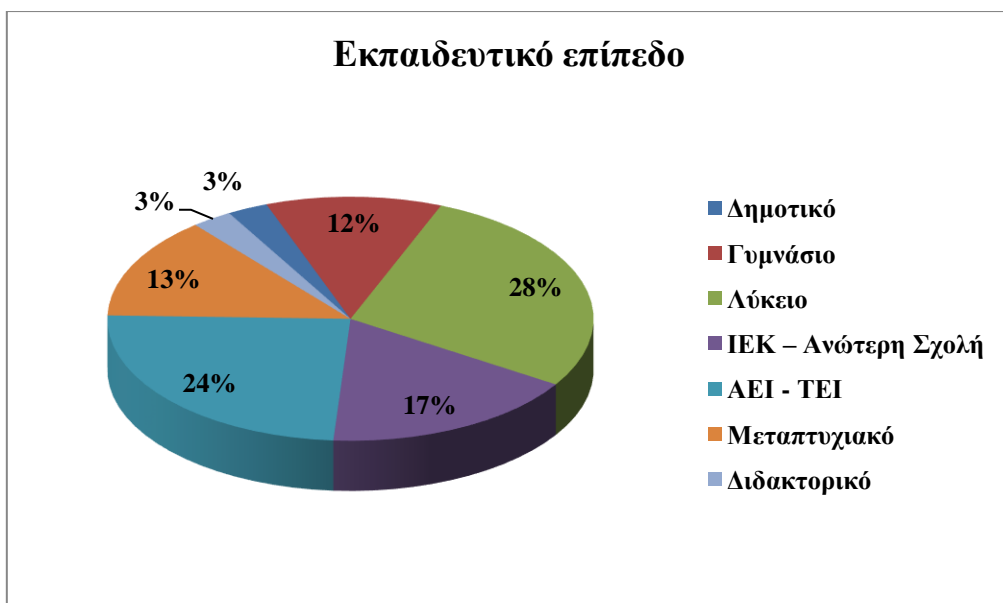
Γράφημα 2

Η πλειοψηφία των πολιτών που απάντησε το ερωτηματολόγιο είναι ηλικίας 26-35 ετών, ενώ ακολουθούν με μικρή διαφορά οι ηλικιακές ομάδες 36-45 και 46-55. Οι λιγότερες απαντήσεις προήλθαν από τις ηλικιακές ομάδες 18-25 και 66 και άνω.

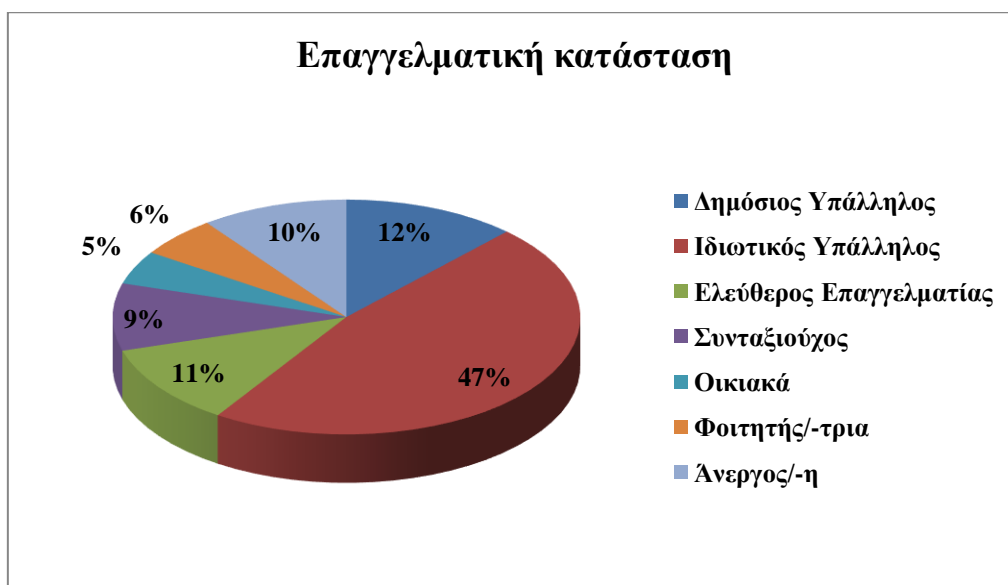
Γράφημα 3

Το 62% των πολιτών δηλώνουν παντρεμένοι σε αντίθεση με το 33%, που είναι άγαμοι. Διαζευγμένοι και χήροι βρίσκονται στις τελευταίες θέσεις του γραφήματος.

Γράφημα 4

Οι περισσότεροι ερωτηθέντες ανήκουν στην δευτεροβάθμια (Λύκειο) και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (ΑΕΙ- ΤΕΙ), ακολουθεί με 17% το ΙΕΚ- Ανώτερη Σχολή, με μεταπτυχιακό το 13%, ενώ στις δυο τελευταίες θέσεις με το ίδιο ποσοστό βρίσκουμε άτομα που είναι κάτοχοι διδακτορικού και άτομα που έχουν ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Γράφημα 5

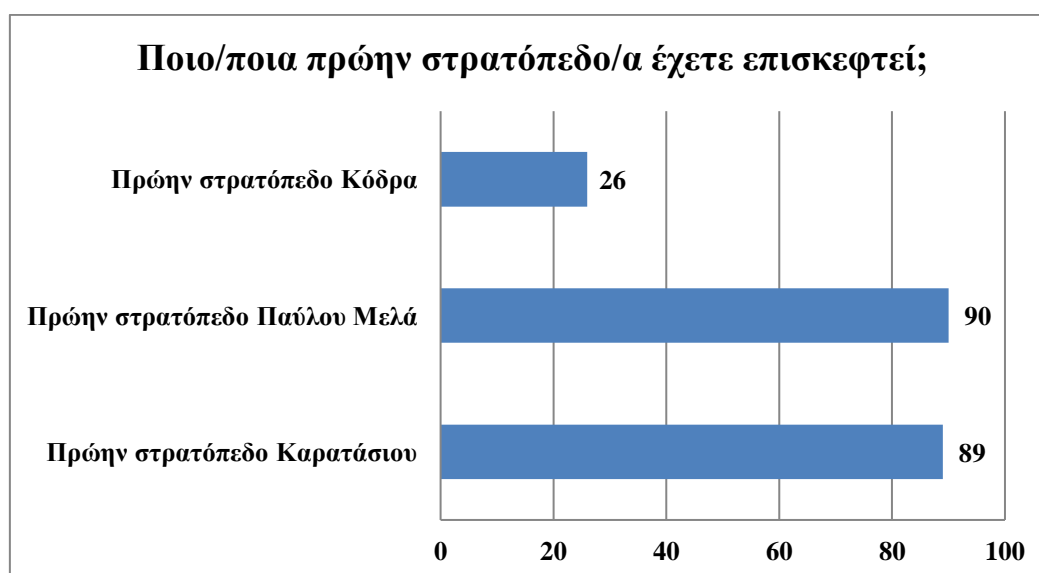
Με μεγάλη διαφορά από τις υπόλοιπες επαγγελματικές καταστάσεις στην πρώτη θέση βρίσκεται ο ιδιωτικός τομέας με 47% των ερωτηθέντων. Τα υπόλοιπα με μικρή διαφορά μεταξύ τους έχουν ως εξής: 12% είναι οι δημόσιοι υπάλληλοι, 11% οι ελεύθεροι επαγγελματίες, 10% οι άνεργοι, 9% οι συνταξιούχοι, 6% και 5% οι φοιτητές και τα οικιακά αντίστοιχα.

Γράφημα 6

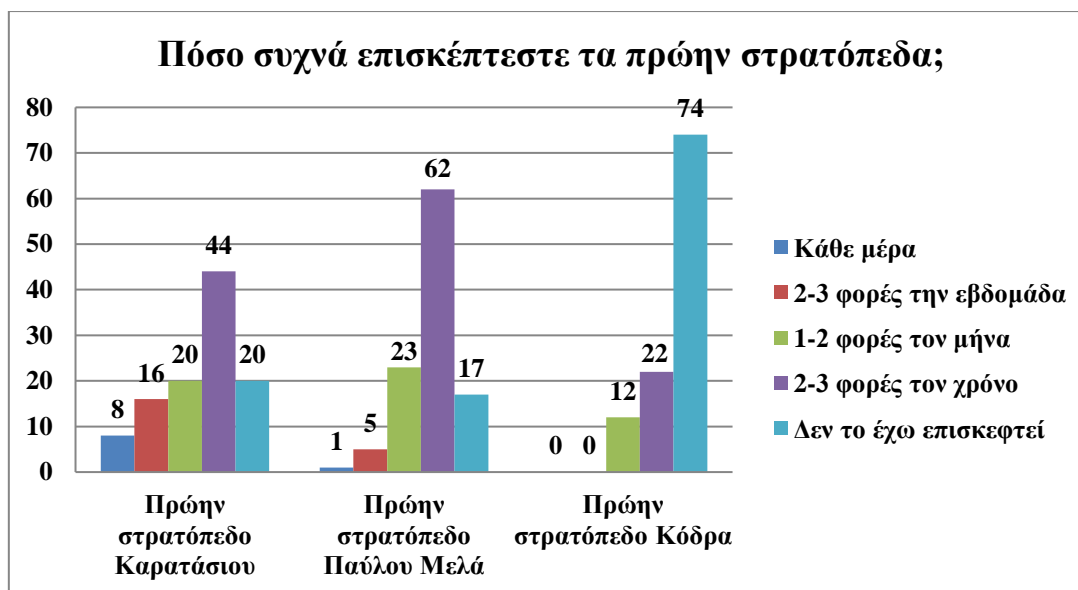
Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων κατοικεί στη Δυτική Θεσσαλονίκη (76%), ενώ στην Ανατολική Θεσσαλονίκη κατοικεί μόνο το 11%. Στις υπόλοιπες περιοχές (κέντρο και προάστια) το ποσοστό είναι το ίδιο, δηλαδή 6%.

2° ΜΕΡΟΣ - ΧΡΗΣΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΠΡΩΗΝ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΚΟΙΝΟ, ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ, ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ

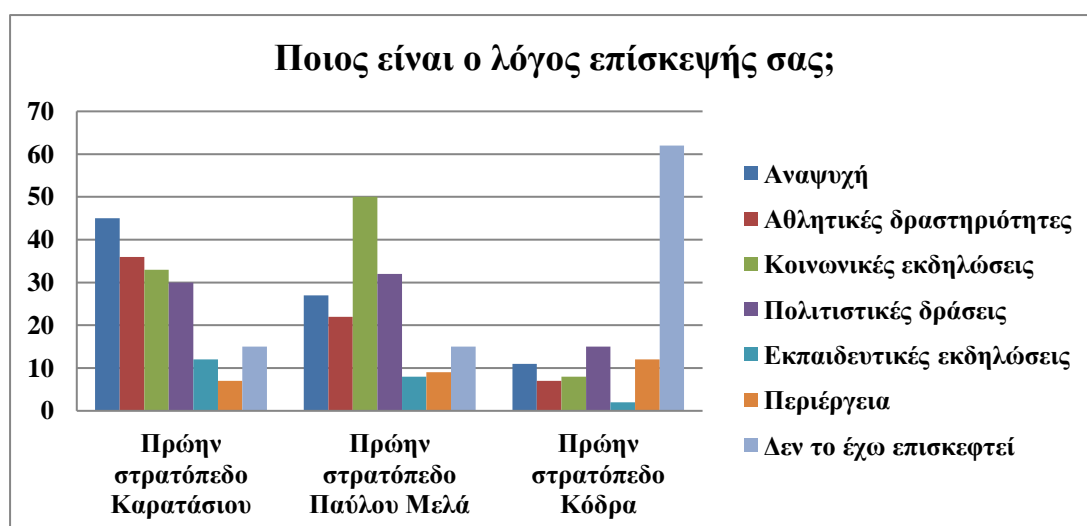
Διάγραμμα 2

Οι ερωτηθέντες είχαν την δυνατότητα να απαντήσουν πάνω από ένα στρατόπεδο, που είχαν επισκεφτεί. Το πρώην στρατόπεδο Κόδρα βρίσκεται στην τελευταία θέση, ενώ τα δυο στρατόπεδα των Δυτικών Συνοικιών βρίσκονται στις πρώτες θέσεις επιλογής τους με ελάχιστη διαφορά.

Διάγραμμα 3

Αυτό που παρατηρεί κανείς είναι ότι και τα τρία στρατόπεδα τα επισκέπτονται 2-3 φορές το χρόνο και κυρίως, συγκριτικά μεταξύ τους το στρατόπεδο Παύλου Μελά δέχεται τους περισσότερους επισκέπτες σε αυτή την κατηγορία. Στην πρώτη θέση έρχεται και στην κατηγορία 1-2 φορές το χρόνο. Πιο συχνά, όμως, δέχεται επισκέπτες το στρατόπεδο Καρατάσιου, καθώς 16 άτομα πηγαίνουν 2-3 φορές την εβδομάδα, ενώ 8 άτομα πηγαίνουν κάθε μέρα, σε αντίθεση με τα άλλα δυο στρατόπεδα. Το Παύλου Μελά δέχεται 1 μόνο επισκέπτη κάθε μέρα και 5 2-3 φορές την εβδομάδα. Το στρατόπεδο Κόδρα δεν το έχουν επισκεφτεί 74 άτομα, δεν υπάρχει κανένας που να το επισκέπτεται καθημερινά ούτε 2-3 φορές την εβδομάδα.

Διάγραμμα 4

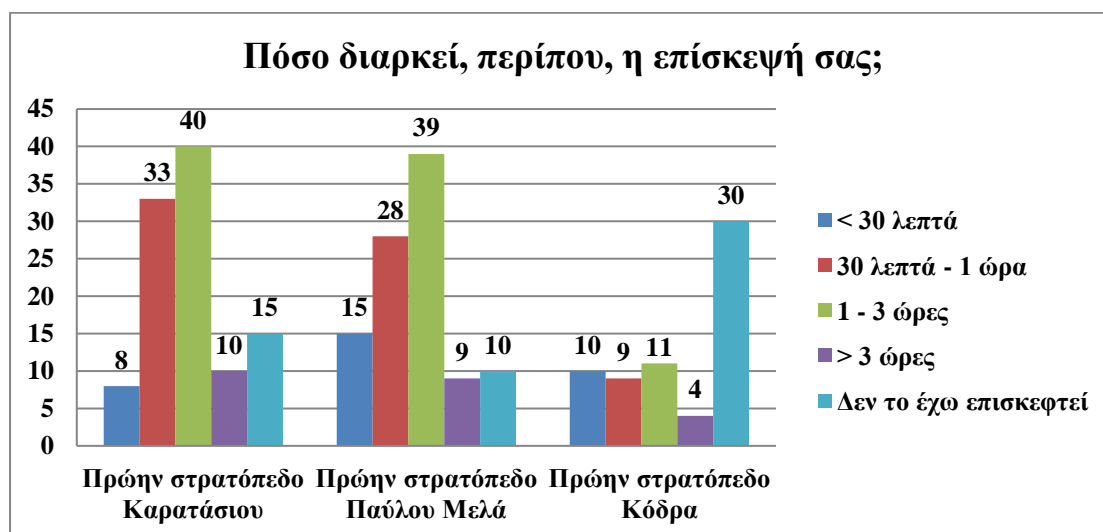
Ο κύριος λόγος επίσκεψης των πολιτών στα τρία στρατόπεδα είναι διαφορετικός. Στο στρατόπεδο Καρατάσιου οι περισσότεροι το επισκέπτονται για λόγους αναψυχής και για αθλητικές δραστηριότητες. Στο στρατόπεδο Παύλου Μελά για κοινωνικές εκδηλώσεις και

στη συνέχεια για τις πολιτιστικές του δράσεις. Στο στρατόπεδο Κόδρα υψηλό είναι το ποσοστό που δεν το έχει επισκεφτεί, ενώ γύρω στα 15 άτομα που το έχουν επισκεφτεί, το έπραξαν για τις πολιτιστικές του δράσεις, αλλά και από περιέργεια.

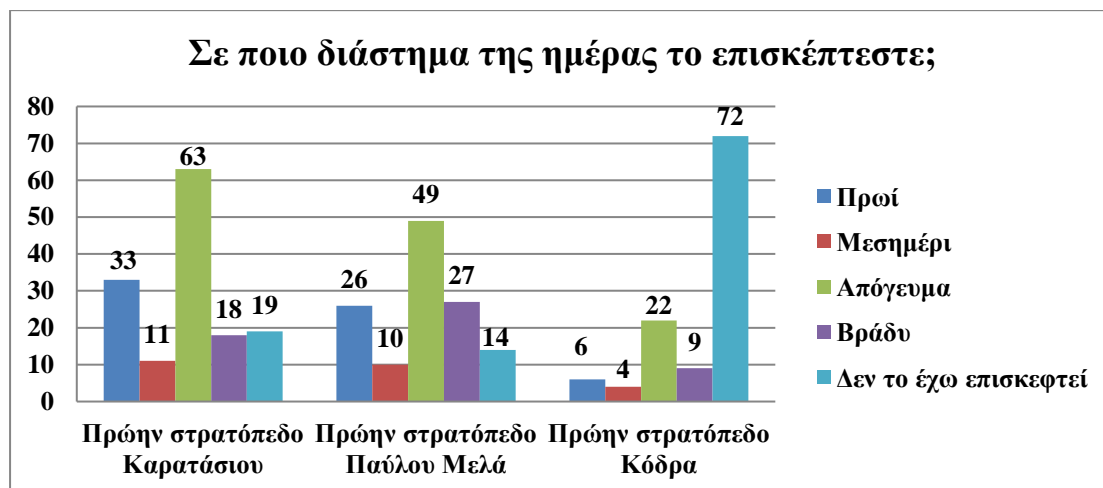
Διάγραμμα 5

Και στα τρία στρατόπεδα οι πολίτες τα προσεγγίζουν με το αυτοκίνητό/μηχανή τους. Ειδικά στο στρατόπεδο Παύλου Μελά αποτελεί το κυρίως μεταφορικό μέσο για την προσέγγιση σε αυτό. Υπάρχει, όμως, και εναλλακτική, αν κάποιος δεν διαθέτει όχημα, τα μέσα μαζικής μεταφοράς, που αποτελούν τη δεύτερη προτίμηση. Το στρατόπεδο Καρατάσιου το προσεγγίζουν με δυο τρόπους, και με αυτοκίνητο/μηχανή και ως πεζοί. Το στρατόπεδο Κόδρα ένας μικρός αριθμός πολιτών καταφτάνει στο στρατόπεδο με αυτοκίνητο/μηχανή. Και στα τρία, πάντως, στρατόπεδα το ποδήλατο αποτελεί την έσχατη λύση.

Διάγραμμα 6

Η επίσκεψη των πολιτών και στα τρία στρατόπεδα διαρκεί από 1-3 ώρες, ενώ στη δεύτερη θέση του διαγράμματος είναι τα 30 λεπτά - 1 ώρα. Ελάχιστα άτομα παραμένουν λιγότερο από 30 λεπτά στο στρατόπεδο Καρατάσιου, ενώ περισσότερα άτομα για τον ίδιο χρόνο παραμένουν στο στρατόπεδο του Παύλου Μελά. Το στρατόπεδο Κόδρα δεν υπάρχει κάποια χρονική στιγμή που να ξεχωρίζει σε σύγκριση με τις άλλες.

Διάγραμμα 7

Το διάστημα της ημέρας που προτιμούν να τα επισκέπτονται οι πολίτες είναι το απόγευμα. Συγκεκριμένα στο στρατόπεδο Καρατάσιου βλέπουμε ότι ως δεύτερη προτίμησή τους είναι το πρωί, ενώ ελάχιστοι πηγαίνουν το μεσημέρι. Στο στρατόπεδο Παύλου Μελά προτιμούν πέρα από απόγευμα να το επισκέπτονται το πρωί ή το βράδυ. Στο στρατόπεδο Κόδρα μεγάλος αριθμός ερωτηθέντων δεν το έχει επισκεφτεί, αλλά όσοι το έχουν προτιμούν ως δεύτερη επιλογή το βράδυ.

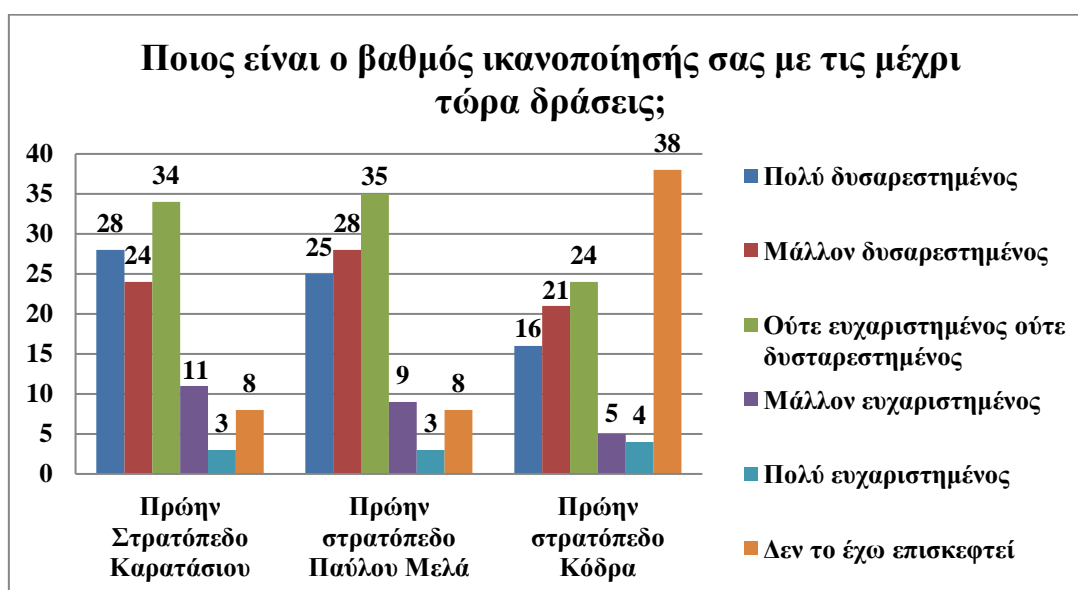
Διάγραμμα 8

Τα σημαντικότερα προβλήματα και για τα τρία στρατόπεδα είναι οι ελλιπείς υποδομές και η ανυπαρξία φύλαξης. Στο στρατόπεδο Καρατάσιου σημαντικό πρόβλημα αποτελεί και ο ελλιπής φωτισμός και η ακαταλληλότητα κτιρίων. Στο στρατόπεδο Παύλου Μελά ισχύουν τα ίδια με το στρατόπεδο Καρατάσιου, προσθέτοντας την εγκληματικότητα και τον υγειονομικό κίνδυνο. Στο στρατόπεδο Κόδρα σημαντικό πρόβλημα αποτελεί και η δυσκολία πρόσβασης.

Διάγραμμα 9

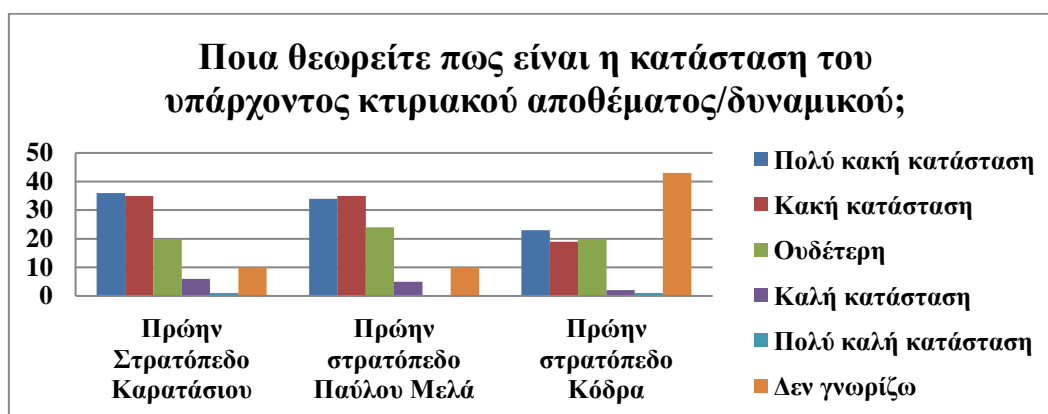
Η πλειονότητα των ερωτηθέντων επιθυμεί την κατασκευή αθλητικών εγκαταστάσεων, ακολουθούν τα καφέ/αναψυκτήρια και μεγάλος αριθμός των πολιτών επιθυμεί την δημιουργία παιδικής χαράς και περιπατητικών διαδρομών. Αξίζει να σημειωθεί πως μόνο 19 πολίτες επιθυμούν την δημιουργία ενός εμπορικού κέντρου, ενώ 2 άτομα δηλώνουν την ανάγκη για την ύπαρξη καλλιεργειών στα στρατόπεδα.

Διάγραμμα 10

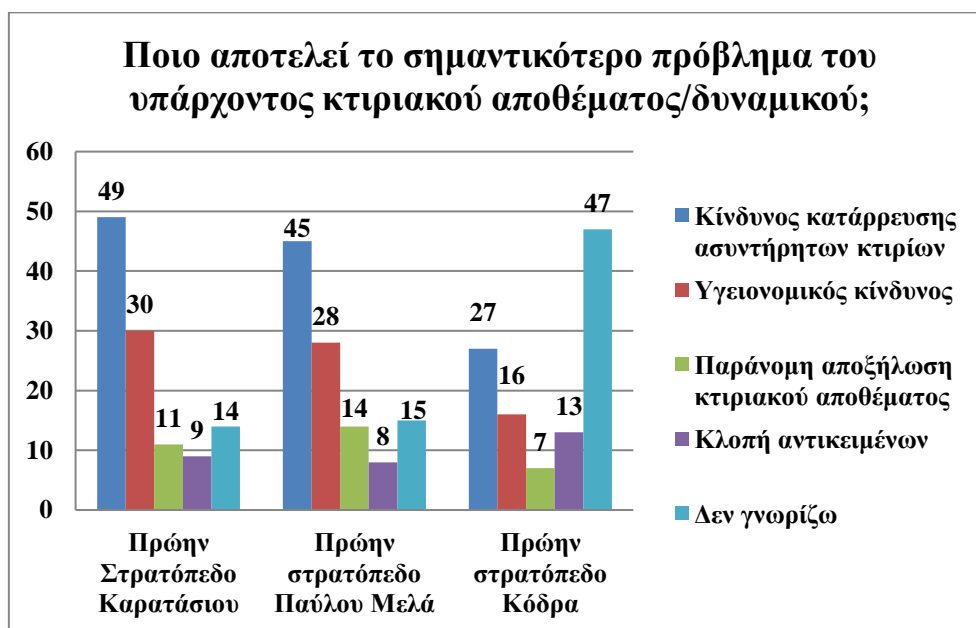
Στα στρατόπεδα Καρατάσιου και Παύλου Μελά μεγάλος αριθμός των πολιτών δεν είναι ούτε ευχαριστημένος με τις δράσεις που γίνονται στους παραπάνω χώρους ούτε δυσαρεστημένος. Υψηλός είναι και ο αριθμός αυτών που είναι πολύ και μάλλον δυσαρεστημένοι. Για το στρατόπεδο Κόδρα όσοι το έχουν επισκεφτεί, είναι ούτε ευχαριστημένοι ούτε δυσαρεστημένοι, κάποιοι είναι μάλλον δυσαρεστημένοι, ενώ 16 άτομα είναι πολύ δυσαρεστημένοι. Τέλος, ελάχιστοι είναι αυτοί, που είναι πολύ ευχαριστημένοι και στα τρία στρατόπεδα.

3^ο ΜΕΡΟΣ – ΥΠΑΡΧΟΝ ΚΤΙΡΙΑΚΟ ΑΠΟΘΕΜΑ/ΔΥΝΑΜΙΚΟ: Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΟΥ

Διάγραμμα 11

Οι ερωτηθέντες υποστηρίζουν πως το κτιριακό απόθεμα και στα τρία στρατόπεδα είναι σε κακή και πολύ κακή κατάσταση. Μερικοί θεωρούν πως στα στρατόπεδα Παύλου Μελά και Κόδρα η κατάσταση των κτιρίων είναι ουδέτερη, ενώ σχεδόν κανένας δεν πιστεύει πως η κατάστασή τους είναι πολύ καλή.

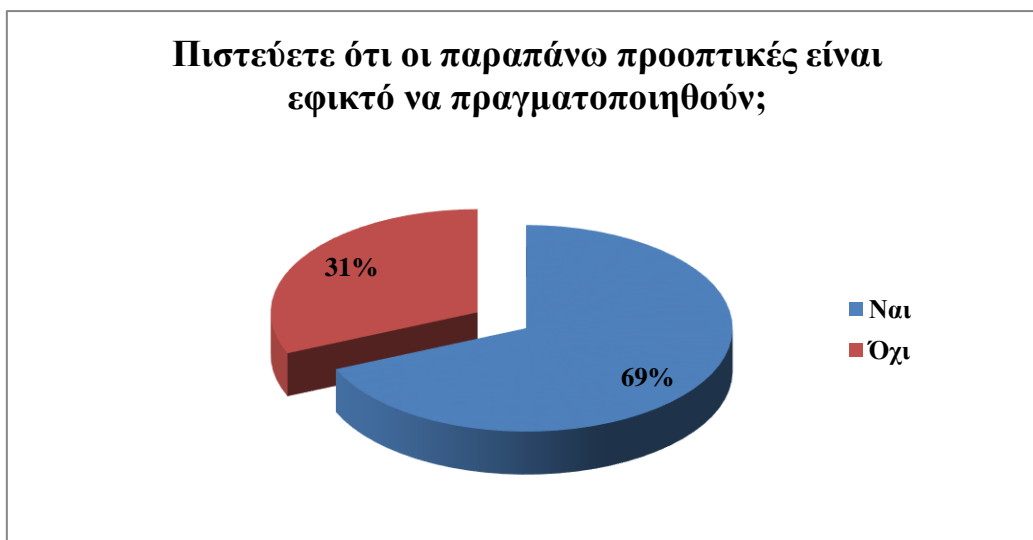
Διάγραμμα 12

Το σημαντικότερο πρόβλημα και στα τρία στρατόπεδα σύμφωνα με τους ερωτηθέντες είναι ο κίνδυνος κατάρρευσης των ασυντήρητων κτιρίων και στη συνέχεια είναι ο υγειονομικός κίνδυνος. Το λιγότερο σημαντικό πρόβλημα στα στρατόπεδα Καρατάσιου και Παύλου Μελά είναι η κλοπή αντικειμένων, ενώ στο στρατόπεδο Κόδρα είναι η παράνομη αποξήλωση του κτιριακού αποθέματος.

Διάγραμμα 13

Με μεγάλη διαφορά από τις υπόλοιπες προοπτικές αντιμετώπισης του υπάρχοντος κτιριακού αποθέματος η αποκατάσταση και η επανάχρηση κτιριακού αποθέματος κερδίζει έδαφος. Η επόμενη προοπτική αντιμετώπισης για τα στρατόπεδα Καρατάσιου και Παύλου Μελά είναι η επανακατασκευή των παλαιών κτισμάτων, ενώ για το στρατόπεδο Κόδρα είναι η κατεδάφιση. Αυτή την τελευταία προοπτική την αποδέχονται οι ερωτηθέντες και για τα άλλα δυο στρατόπεδα.

Γράφημα 7

Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων (69%) ισχυρίζεται ότι είναι εφικτό να πραγματοποιηθούν οι παραπάνω προοπτικές, έναντι 39% που δεν το πιστεύουν.

Διάγραμμα 14

Οι ερωτηθέντες που απάντησαν όχι στην προτελευταία ερώτηση κλήθηκαν να δώσουν το λόγο για την μη πραγματοποίηση των παραπάνω προοπτικών αντιμετώπισης. Ο πρώτος λόγος που συγκέντρωσε τις περισσότερες απόψεις είναι η αδιαφορία των τοπικών αυτοδιοικήσεων. Ο δεύτερος λόγος μοιράστηκε ανάμεσα σε δυο απόψεις, στην ανυπαρξία σχεδίου εκμετάλλευσης και στο υψηλό κόστος αποκατάστασης. 31 άτομα υποστήριξαν ότι υπάρχουν νομικά κωλύματα, ενώ μόνο 2 άτομα για την ύπαρξη ανταγωνισμού στην εκμετάλλευση.

3.3.4.1. Συμπεράσματα αποτελεσμάτων ερωτηματολογίου

Μελετώντας τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου και λαμβάνοντας υπόψη ότι οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες είναι κάτοικοι Δυτικής Θεσσαλονίκης και δεν έχουν επισκεφτεί το στρατόπεδο Κόδρα μπορεί κανείς να συναγάγει τα εξής συμπεράσματα:

Παρατηρείται ότι η μικρότερη και η μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα δεν φαίνεται να έχουν το ίδιο ενδιαφέρον για τα στρατόπεδα σε σχέση με τις ομάδες 26-65. Οι τελευταίες αποτελούν τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, που σε περίπτωση αξιοποίησης των στρατοπέδων, θα αναπτυχθούν πολλά σημεία οικονομικών δραστηριοτήτων και κατ' επέκταση θα προσφερθούν περισσότερες θέσεις εργασίας. Συνεπώς το ενδιαφέρον για αυτές τις ηλικιακές ομάδες είναι μεγαλύτερο, σε μια περίοδο που η κοινωνία μαστίζεται από την ανεργία και αυτοί οι υπαίθριοι χώροι μπορούν να αποτελέσουν μια από τις λύσεις στο συγκεκριμένο πρόβλημα. Ακόμη, οι περισσότεροι από τους ερωτηθέντες είναι έγγαμοι και εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα, γεγονός που σημαίνει ότι το άγχος και η πολύωρη εργασία, τους οδηγεί να αναζητήσουν μέρη για διέξοδο και εκτόνωση μαζί με την οικογένειά τους. Οι χώροι αυτοί πρέπει να είναι εύκολα προσβάσιμοι και να τους προσεγγίζει κανείς γρήγορα.

Οι ερωτηθέντες, που όπως προείπαμε, εκ των οποίων η πλειονότητα κατοικεί στη Δυτική Θεσσαλονίκη, προτιμούν να επισκέπτονται τα στρατόπεδα του Καρατάσιου και του Παύλου Μελά παρά του Κόδρα. Το γεγονός της ύπαρξης δυο στρατοπέδων που βρίσκονται σε μεγάλη εγγύτητα από αυτούς, καθιστά το Κόδρα την τελευταία τους επιλογή. Αυτό αποδεικνύεται και από την συχνότητα επίσκεψής τους στο συγκεκριμένο στρατόπεδο, που είναι 2-3 φορές το χρόνο, ενώ κανένας δεν το επισκέπτεται ούτε καθημερινά ούτε μέσα στην εβδομάδα. Το στρατόπεδο που επισκέπτονται πιο συχνά, σε καθημερινή βάση είναι το Καρατάσιου, το οποίο είναι δίπλα σε κατοικημένη περιοχή, άρα μπορεί κανείς να το προσεγγίσει πεζός, αλλά και με αυτοκίνητο/μηχανή, καθώς βρίσκεται κοντά στην περιφερειακή οδό, γεγονός που διευκολύνει ακόμη και τους κατοίκους της Ανατολικής Θεσσαλονίκης να το προσεγγίσουν. Το στρατόπεδο Παύλου Μελά βρίσκεται σε μια τοποθεσία πάνω στη Λαγκαδά, που δεν είναι πολύ βολικό να το προσεγγίσει κανείς πεζός, αλλά με τη χρήση μεταφορικών μέσων και αυτοκινήτου/μηχανής γίνεται εύκολα προσβάσιμο. Από την άλλη μεριά το στρατόπεδο Κόδρα προσεγγίζεται κατά κύριο λόγο με αυτοκίνητο/μηχανή λόγω της απόστασης από τη Δυτική Θεσσαλονίκη.

Ένας από τους λόγους επίσκεψης στο στρατόπεδο Κόδρα είναι οι πολιτιστικές δράσεις, καθώς, όπως προείπαμε, κάθε χρόνο πραγματοποιούνται δράσεις σε κτιριακό απόθεμα ή σε χώρο του στρατοπέδου. Ένας δεύτερος λόγος που οδηγεί πολλούς στο χώρο αυτό είναι η

περιέργεια. Ένα στρατόπεδο, για το οποίο έχουν ακουστεί και γραφτεί πολλά, σχετικά με την απόδοσή του στο Δήμο, με αυτούς που οικειοποιούνται κτίσματα και χώρους και με τα διάφορα φεστιβάλ που διοργανώνονται. Το στρατόπεδο Παύλου Μελά το επιλέγουν και αυτό για τις πολιτιστικές του δράσεις, αλλά και για τις κοινωνικές εκδηλώσεις. Κατά καιρούς γίνονται γάμοι και βαφτίσια στο εκκλησάκι της Αγίας Βαρβάρας. Το στρατόπεδο Καρατάσιου από την άλλη μεριά το επισκέπτονται για λόγους αναψυχής. Διαθέτει παιδική χαρά, κιόσκια, ενώ στο βορειοδυτικό τμήμα του στρατοπέδου, στο ύψος του περιφερειακού, υπάρχει γήπεδο ποδοσφαίρου.

Εικόνα 75: Μελίσσια που έχουν τοποθετηθεί εντός του στρατοπέδου Κόδρα
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Επειδή υπάρχουν περισσότερες εγκαταστάσεις στο στρατόπεδο Καρατάσιου, η επίσκεψη των ερωτηθέντων διαρκεί από 1-3 ώρες, σε αντίθεση με το στρατόπεδο Κόδρα που δεν υπερβαίνει τα 30 λεπτά, ενώ το επιθυμητό διάστημα για επίσκεψη είναι το απόγευμα. Κάποιες από αυτές τις εγκαταστάσεις είναι οι λαχανόκηποι, τους οποίους τους επισκέπτονται καθημερινά για την συλλογή προϊόντων, καθώς και για την φροντίδα αυτών που καλλιεργούν. Στο στρατόπεδο Κόδρα πέρα από το εκκλησάκι του Αγίου Αλέξανδρου, που είναι όπως προείπαμε το πιο αξιοποιημένο μέσα στο στρατόπεδο, δεν υπάρχει κάποια άλλη υποδομή, η οποία θα μπορούσε να προσελκύσει κόσμο για παραπάνω από 30 λεπτά, αν εξαιρεθούν οι μέρες πολιτιστικών δράσεων. Στο στρατόπεδο Παύλου Μελά παραμένει κανείς από 1-3 ώρες και συγκεκριμένα στην περιοχή της εκκλησίας της Αγίας Βαρβάρας, που έχουν κατασκευαστεί δυο κιόσκια σε ένα περιποιημένο πράσινο περιβάλλον, στα οποία συγκεντρώνονται άτομα μεγαλύτερης ηλικίας για συζήτηση. Το μεσημέρι και το βράδυ είναι διαστήματα της ημέρας που αποφεύγονται, καθώς δεν καλύπτονται όλες οι περιπατητικές διαδρομές από δέντρα με σκοπό την δημιουργία σκιάσης, ενώ υπάρχει και έλλειψη φωτισμού και στα τρία στρατόπεδα, που τα καθιστά απροσπέλαστα. Το τελευταίο δεν αποτελεί το

μοναδικό πρόβλημα των στρατοπέδων. Άλλα προβλήματα είναι η έλλειψη υποδομών, όπως για παράδειγμα αναψυκτήρια και αθλητικές εγκαταστάσεις και η ανυπαρξία φύλαξης που προκαλεί φόβο. Αν και υπάρχει τμηματική περίφραξη του χώρου, τα στρατόπεδα δεν προστατεύονται, οπότε ο καθένας είναι εύκολο να έχει πρόσβαση σε αυτά και να προκαλέσει φθορές τόσο στα κτίρια του όσο και στον αδόμητο χώρο. Ένα ακόμη πρόβλημα που εντοπίζουν οι ερωτηθέντες είναι η ακαταλληλότητα των κτιρίων, τα οποία μέρα με τη μέρα γίνονται επικίνδυνα για τους πολίτες που επισκέπτονται τους χώρους του στρατοπέδου και ρημάζουν ακόμη και αυτά που βρίσκονται σε καλύτερη κατάσταση. Το μόνο που δεν αποτελεί πρόβλημα είναι ο τρόπος προσέγγισης των στρατοπέδων, καθώς και τα τρία είναι προσβάσιμα, όπως προείπαμε, με αυτοκίνητο/μηχανή ή με τα μεταφορικά μέσα.

Εικόνα 76: Λαχανόκηποι στο στρατόπεδο Καρατάσιου
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 77: Κιόσκια στην εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 78: Τμηματική περίφραξη στο στρατόπεδο του Παύλου Μελά
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Οι μέχρι τώρα δράσεις στα στρατόπεδα βρίσκουν τους ερωτηθέντες από πολύ δυσαρεστημένους μέχρι ουδέτερους, να μην είναι, δηλαδή, ούτε ευχαριστημένοι ούτε δυσαρεστημένοι. Αυτό δείχνει πως κάποιιοι πιστεύουν πως γίνονται προσπάθειες εντός των χώρων αυτών, αλλά είναι ανάγκη να βελτιωθούν οι χώροι αυτοί σε μεγαλύτερο βαθμό, και είναι και εκείνοι που υποστηρίζουν πως δεν βλέπουν σημάδια αλλαγής. Για την βελτίωση των πρώην στρατοπέδων οι ερωτηθέντες εξέφρασαν την επιθυμία τους να κατασκευαστούν αθλητικές εγκαταστάσεις, όπως κολυμβητήριο, γήπεδα, καθώς υπάρχει ανάγκη για κάτι οργανωμένο. Τα καφέ/αναψυκτήρια είναι η δεύτερη επιθυμία τους, καθώς οι χώροι αυτοί προσφέρονται όχι μόνο για άθληση, αλλά και για χαλάρωση και συζήτηση. Τα κιόσκια είναι λίγα σε σύγκριση με τον μεγάλο αριθμό επισκεπτών, κυρίως στα στρατόπεδα της Δυτικής Θεσσαλονίκης, οπότε χρειάζεται να δημιουργηθούν χώροι όπου θα ικανοποιηθούν και αυτού του είδους οι επισκέπτες. Αξίζει να τονιστεί ότι θα τονωθεί και η τοπική αγορά, καθώς νέες επιχειρήσεις θα δώσουν την δυνατότητα σε νέους και μη να εργαστούν.

Εικόνα 79: Περιπατητική διαδρομή και ταυτόχρονα χώρος στάθμευσης.
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Οι περιπατητικές διαδρομές είναι, επίσης, ένα σημαντικό κομμάτι που πρέπει να βελτιωθεί εντός των στρατοπέδων, καθώς πάρα πολλοί από αυτές είναι καλυμμένοι με φυτά και χόρτα, που δεν έχουν καθαριστεί και ο κίνδυνος για ύπαρξη ερπετών, όπως φίδια, είναι εμφανής. Σε μικρότερο βαθμό επιθυμούν οι

ερωτηθέντες έναν χώρο στάθμευσης, καθώς γίνεται προσπάθεια για δημιουργία ενός χώρου μακριά από οτιδήποτε θυμίζει την πόλη και τον θόρυβό της. Συνεπώς, η ύπαρξη αυτοκινήτων εντός των στρατοπέδων θα έχει τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που προσδοκούν. Από την άλλη πλευρά τα 36 άτομα που απάντησαν θετικά στην κατασκευή ενός τέτοιου χώρου υποστηρίζουν πως αν δεν δημιουργηθεί ένας χώρος στάθμευσης, υπάρχει μεγάλος κίνδυνος αναρχίας μέσα στα στρατόπεδα, καθώς ο κάθε οδηγός θα μπορεί να εισέρχεται εντός των στρατοπέδων με το όχημά του και να το τοποθετεί όπου επιθυμεί. Σε αυτό έρχεται να προστεθεί και το πρόβλημα της περίφραξης που προείπαμε.

Το εκθεσιακό και το εμπορικό κέντρο βρίσκονται στις τελευταίες προτιμήσεις των ερωτηθέντων, καθώς δεν επιθυμούν να αξιοποιηθούν κατ' αυτόν τον τρόπο τα πρώην στρατόπεδα και συγκεκριμένα να εμπορευματοποιηθούν. Να υπάρχει τέτοιου είδους εκμετάλλευση που να μην είναι προς όφελος των πολιτών, αλλά των ιδιωτών. Λίγοι υποστηρίζουν πως με την κατασκευή των παραπάνω θα γίνει πόλος έλξης για επισκέπτες και θα αναζωογονηθεί η περιοχή. Υπό τον φόβο να χαθεί ο χαρακτήρας, που μάχονται να δώσουν στην περιοχή τους οι κάτοικοι και των τριών στρατοπέδων, τα απορρίπτουν.

Σχετικά με το κτιριακό απόθεμα οι απαντήσεις των ερωτηθέντων κυμαίνονται στο ίδιο κλίμα, που είναι αρνητικό. Θεωρούν ότι η κατάσταση του κτιριακού δυναμικού είναι είτε πολύ κακή είτε κακή. Ελάχιστοι απάντησαν ότι είναι ουδέτερη ή καλή. Το μείζον πρόβλημα είναι ότι υπάρχει κίνδυνος κατάρρευσης των ασυντήρητων κτιρίων. Κτίρια που καθημερινά φθείρονται τόσο από τις κλιματολογικές συνθήκες όσο και από την μη συντήρησή τους. Η έλλειψη φροντίδας τους οδηγεί στον υγειονομικό κίνδυνο, γεγονός που πρέπει, σύμφωνα με τους ερωτηθέντες, να λάβουν οι τοπικές αρχές υπόψη τους, καθώς άνθρωποι και κατοικίδια ζώα γίνονται μάρτυρες αυτής της κατάστασης. Στο στρατόπεδο Κόδρα τονίζουν ότι έχουν γίνει κλοπές αντικειμένων από κτίρια, ενώ στου Παύλου Μελά αποξηλώθηκαν παράνομα μέρη του κτιριακού αποθέματος. Το πρόβλημα είναι ότι ο καθένας μπορεί να έχει πρόσβαση σε κτίρια των στρατοπέδων χωρίς να έχει ληφθεί κάποιο μέτρο για την προστασία τους.

Εικόνα 80: Αποκατάσταση και επανάχρηση κτιρίου στο στρατόπεδο Καρατάσιου
 Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Το μεγαλύτερο μέρος του κτιριακού αποθέματος των στρατοπέδων θεωρείται αξιόλογο και για αυτό το λόγο οι ερωτηθέντες υποστηρίζουν ότι το υπάρχον κτιριακό απόθεμα πρέπει να αποκατασταθεί και να επαναχρησιμοποιηθεί. Όπως ακριβώς έγινε και στο στρατόπεδο Καρατάσιου. Οι περιβαλλοντικές ομάδες του στρατοπέδου ασχολήθηκαν με την

αποκατάσταση ενός κτιρίου και το χρησιμοποιούν πλέον ως κέντρο δραστηριοτήτων του Πολιτιστικού Συλλόγου Καρατάσιου. Υπάρχει και άλλο ένα κτίριο το οποίο αποτελεί σύμφωνα με την πινακίδα του «Σπορείο: Κοινωνικός χώρος για την ελευθερία ανθρώπων, ιδεών και σπόρων». Είναι το πρώην ΚΨΜ του στρατοπέδου και φιλοξενεί πλέον τον κοινωνικό χώρο της Ομάδας, στον οποίο γίνονται οι συναντήσεις των μελών. Στο στρατόπεδο Παύλου Μελά αποκαταστάθηκαν κάποια κτίρια για χριστουγεννιάτικες εκδηλώσεις. Οι ερωτηθέντες είναι υπέρ και της επανακατασκευής των παλαιών κτισμάτων, όπως και των κατεδαφίσεων. Ελάχιστοι είναι αυτοί που επιθυμούν να ενσωματωθούν παλαιότερα κελύφη σε νεότερα κτίρια/δομές. Με άλλα λόγια επιζητούν να διατηρηθεί ο χαρακτήρας, η αρχιτεκτονική, η ιστορία των κτιρίων. Αυτός είναι ένας τρόπος προστασίας της ταυτότητας ενός τόσο αξιόλογου κτιριακού αποθέματος.

Εικόνα 81: Αποκατάσταση και επανάχρηση Καρατάσιου.

Εικόνα 82: Αποκατάσταση και επανάχρηση Παύλου Μελά.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Αυτό που παρατηρείται σε κάποια σημεία στα στρατόπεδα είναι η συνύπαρξη του παλιού με το νέο. Εκτός από τις παρεμβάσεις που έχουν υλοποιηθεί στα κτίσματα, έχουν γίνει ανάλογες κινήσεις και στον περιβάλλοντα χώρο, όπως επεκτάσεις του κτίσματος, τμηματική περίφραξη

του χώρου, φυτεύσεις, γκράφιτι, διαμορφώσεις και εξοπλισμός, όπως παγκάκια και στέγαστρα. Στο στρατόπεδο Καρατάσιου έχει χτιστεί μία πέτρινη κτιστή βρύση και έχουν τοποθετηθεί πλάκες στο περιποιημένο γρασίδι. Εκτός από τα κιόσκια που είδαμε παραπάνω, έχουν τοποθετηθεί παγκάκια στον εξωτερικό χώρο του κτιρίου που έγινε η αποκατάσταση και η επανάχρησή του, ενώ η έκφραση μέσω της τέχνης είναι ολοφάνερη. Στα άλλα δυο στρατόπεδα δεν παρατηρούμε παρόμοιο εξοπλισμό.

Εικόνα 83: Εξοπλισμός στο στρατόπεδο Καρατάσιου
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 84: Τέχνη στο στρατόπεδο Καρατάσιου
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 85: Τέχνη στο στρατόπεδο Παύλου Μελά
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 86: Τέχνη στο στρατόπεδο Κόδρα
Πηγή: Προσωπικό αρχείο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι πόλεις, από την ίδια τη φύση τους, υφίστανται διαχρονικά μεγάλες αλλαγές εξαιτίας των οικονομικών διακυμάνσεων, με αποτέλεσμα να είναι ιδιαίτερα ευαίσθητες απέναντι σε κάθε μορφή κρίσης.⁵¹ Αντιμετωπίζουν προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί από την αστική εξάπλωση, φαινόμενο το οποίο έχει διαταράξει την ισορροπία μεταξύ του ανθρωπογενούς και του φυσικού περιβάλλοντος. Η λύση βρίσκεται στην πράσινη υποδομή, που αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για την αντιμετώπιση των προβλημάτων. Οι χώροι πρασίνου αποτελούν χώρους αναψυχής των πολιτών, παρέχουν τη δυνατότητα άσκησης πλήθους δραστηριοτήτων έχοντας θετική επίδραση στην υγεία των κατοίκων, τονώνουν την τοπική οικονομία, προσφέρουν θέσεις εργασίας και ενισχύουν τις κοινωνικές σχέσεις.

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχείρησε να μελετήσει το ανενεργό αστικό απόθεμα στο Π. Σ. Θ. και συγκεκριμένα τα τρία ανενεργά στρατόπεδα Κόδρα, Παύλου Μελά και Καρατάσιου. Οι στρατιωτικές εκτάσεις έχουν αναδειχθεί τα τελευταία χρόνια σε βασικό αντικείμενο συζήτησης για την κοινωνία της Θεσσαλονίκης. Οι περιοχές της Δυτικής, κυρίως, Θεσσαλονίκης είναι σε μεγάλο βαθμό υποβαθμισμένες και είναι χρόνιο το αίτημα πολιτών και τοπικής αυτοδιοίκησης για την απόδοσή τους, αρχικά, στους αντίστοιχους Δήμους και στην συνέχεια την αξιοποίησή τους. Παρόμοιες κινήσεις αναβάθμισης του αστικού αποθέματος πραγματοποιήθηκαν και στο εξωτερικό με διαφορετικά αποτελέσματα από αυτά στον ελληνικό χώρο, καθώς η απόδοση των ξένων στρατιωτικών εκτάσεων στους αντίστοιχους Δήμους υλοποιήθηκε πιο εύκολα και η αποκατάσταση δεν ήταν χρονοβόρα. Αυτή η διαφορά οφείλεται στην ακαμψία του ελληνικού συστήματος, που φαίνεται έντονα στο περίπλοκο θεσμικό πλαίσιο, που σχετίζεται με την απόδοση των στρατοπέδων, γεγονός που καθιστά δύσκολη έως και ανέφικτη την επίτευξη των στόχων και των σχεδίων που αφορούν αυτούς τους χώρους. Αυτό σε μεγάλο βαθμό το βλέπουμε να συμβαίνει στο στρατόπεδο Καρατάσιου, το οποίο αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα με το ιδιοκτησιακό του καθεστώς.

Κατά καιρούς έρχονται στο προσκήνιο απόψεις και συζητήσεις για τον τρόπο αξιοποίησης των υπό παραχώρηση εκτάσεων. Σε όλες αυτές τις συζητήσεις υπάρχει ένα σημείο που δεν δίνεται η έμφαση, που του αρμόζει. Τα στρατόπεδα δεν είναι κενοί χώροι. Αποτελούν λειτουργικές εγκαταστάσεις και διαθέτουν ένα αξιόλογο κτιριακό απόθεμα, που μάλιστα, όπως συμβαίνει με το κτιριακό απόθεμα των στρατοπέδων Κόδρα και Παύλου Μελά, προστατεύεται από το Υπουργείο Πολιτισμού. Η αξιοποίηση του υφιστάμενου κτιριακού

⁵¹ Κανκαλάς Γ., <https://gkafkala.webpages.auth.gr/site/> (τελευταία πρόσβαση:10.11.2018)

αποθέματος αποσκοπεί στην διατήρηση της ιστορικότητας και του χαρακτήρα του στρατοπέδου. Ο Δήμος Παύλου Μελά, για παράδειγμα, στο πλαίσιο αξιοποίησης του πρώην στρατοπέδου Παύλου Μελά με στόχο να δημιουργηθεί ένα Μητροπολιτικό Πάρκο, χρησιμοποίησε στις μελέτες του τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του στρατοπέδου και του περιβάλλοντα χώρου του. Με αυτό τον τρόπο επιβεβαιώνουν τα ίδια τα κτίρια πως μπορούν να αποτελέσουν σημείο αναφοράς για τις περιοχές στις οποίες ανήκουν και να διαδραματίσουν ιδιαίτερο ρόλο στη διαμόρφωση της ταυτότητας και στην ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων κάθε περιοχής.

Εκτός, όμως, από το υπάρχον κτιριακό απόθεμα ήδη έχουν αρχίσει και γίνονται προσπάθειες για δημιουργία νέων εγκαταστάσεων που θα ενσωματωθούν στον περιβάλλοντα χώρο. Στο στρατόπεδο Καρατάσιου και Παύλου Μελά γίνεται αντιληπτός ο εξοπλισμός, όπως κιόσκια, παιδική χαρά(στο Καρατάσιου), ενώ υπάρχουν και βασικές ελλείψεις, όπως ο φωτισμός που δημιουργεί τις βραδινές ώρες την αίσθηση του φόβου. Με βάση το ερωτηματολόγιο, οι ερωτηθέντες δεν επιθυμούν να δημιουργηθούν νέες δομές εντός των παλαιότερων κελυφών και στη συνέχεια να τα ενσωματώσουν, καθώς κατ' αυτό τον τρόπο θα χαθεί η ταυτότητα των κτιρίων και αυτό που επιδιώκουν να διατηρήσουν είναι ο χαρακτήρας αυτών των εκτάσεων. Οι εξοπλισμοί, που θα διευκολύνουν την επίσκεψή τους, είναι καλοδεχούμενοι, αρκεί να μην αλλοιώνουν την περιοχή.

Στόχος, λοιπόν, είναι να επαναπροσδιοριστεί ο λειτουργικός ρόλος των στρατιωτικών υποδομών μέσω αξιολόγησής τους, που θα οδηγήσει σε ένα οργανωμένο σχεδιασμό και προτάσεις ανάπλασης για να ενταχθούν και αυτές στον αστικό ιστό. Ο σχεδιασμός αποτελεί ένα βασικό εργαλείο για την ανάπλαση των χώρων. Στόχος του σχεδιασμού είναι να δημιουργηθούν πολυλειτουργικά συγκροτήματα, ενταγμένα στη ζωή και τις δραστηριότητες τόσο του υπόλοιπου αστικού ιστού όσο και της ευρύτερης περιοχής τους. (Γαβρά, 2004: 284) Σύμφωνα με την Παπαλιούρα (2007:21) ο επανασχεδιασμός ενός αστικού χώρου και η απόδοσή του ξανά στο κοινωνικό σύνολο, συνεπάγεται ότι το άμεσο τοπίο αλλάζει, μεταμορφώνεται ουσιαστικά και η τοποθεσία αποκτά μία νέα σχέση διαλόγου με την περιβάλλουσα δομημένη περιοχή και με τον ευρύτερο αστικό ιστό. Φυσικά δεν μένει ανεπηρέαστος από την οικονομική κρίση και τα προβλήματα, που η τελευταία δημιουργεί, με αποτέλεσμα να πρέπει να συμβαδίσει με τα νέα δεδομένα. Φαίνεται να έχει ανάγκη από πολιτικές που ανταποκρίνονται στη νέα εποχή. Μια από αυτές είναι και η επανάχρηση, που θα αναζωογονήσει τις εγκαταλελειμμένες περιοχές και κατ' επέκταση την ίδια την πόλη. Το ζητούμενο είναι οι αστικές αξίες να ενσωματωθούν με τις νέες αξίες, οι οποίες απορρέουν από τις σύγχρονες ανάγκες και από την τρέχουσα εξέλιξη του τρόπου ζωής στα αστικά κέντρα.

Μέσω του ερωτηματολογίου βλέπουμε ότι οι πολίτες θεωρούν ότι είναι εφικτό να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα του κτιριακού αποθέματος και μάλιστα με υψηλό ποσοστό(69%). Το 31% από την άλλη πλευρά θεωρεί ότι υπάρχουν κωλύματα, κυρίως από την τοπική αυτοδιοίκηση που αδιαφορεί ή που δεν υπάρχει σχέδιο εκμετάλλευσης, ενώ θεωρούν ότι ακόμη και να επιθυμεί να βοηθήσει, το κόστος αποκατάστασης είναι υψηλό. Οι πολίτες εδώ και χρόνια πιέζουν τις τοπικές αυτοδιοικήσεις να τους δοθούν οι χώροι αυτοί. Στο παρελθόν έγιναν πολλές προσπάθειες σχεδιασμού και ανάδειξης των στρατιωτικών περιοχών, χωρίς αποτέλεσμα, καθώς υπήρχε έλλειψη συντονισμού και συνεργασίας μεταξύ των δήμων. Αυτό θα μπορούσε να λυθεί, εάν την διαχείριση για την απόδοση και για την ανάδειξη πρώην στρατιωτικών εκτάσεων την είχε μόνο ένας φορέας, που θα προσπαθούσε να λύσει το κυρίαρχο ζήτημα του ιδιοκτησιακού καθεστώτος με σκοπό να μην εμπλέκονται μεμονωμένες δημοτικές αρχές. Ακόμη, αξίζει να τονιστεί ότι το κόστος αποκατάστασης των κτιρίων δεν είναι πιο υψηλό από το κόστος συντήρησής τους, συνεπώς αν αποκατασταθούν θα μειωθεί αυτόματα και το οικονομικό βάρος για τον εκάστοτε Δήμο.

Τέλος, τα τρία πρώην στρατόπεδα της Θεσσαλονίκης, Καρατάσιου, Κόδρα και Παύλου Μελά, αποτελούν τους πιο αξιόλογους χώρους που είναι διαθέσιμοι προς αξιοποίηση του Μητροπολιτικού Δήμου της Θεσσαλονίκης. Αξίζουν να αποτελούν ενεργό μέρος του αστικού τοπίου, καθώς αποτελούν χώρους μνήμης λόγω της ιστορίας τους, εκπαίδευσης και γενικότερα έχουν όλα τα απαραίτητα στοιχεία, που επιβάλλουν την προστασία και τη διαφύλαξή τους. (Gavra, Vlasidis, 2006:185) Το 2017 και το 2018 είναι δυο χρονολογίες που θα μείνουν χαραγμένες στο μυαλό των πολιτών, καθώς μετά από τόσες αποτυχημένες προσπάθειες απόδοσης των στρατοπέδων, επετεύχθη η απόδοση του Κόδρα και του Παύλου Μελά. Το στρατόπεδο Καρατάσιου λόγω του δύσκολου ιδιοκτησιακού καθεστώτος, όπως προείπαμε, δεν έχει αποδοθεί ακόμη, αλλά ευελπιστούμε να αποδοθεί και αυτό με τη σειρά του, λίαν συντόμως, προς όφελος, όχι μόνο των κατοίκων της γύρω περιοχής, αλλά και όλου του Π.Σ.Θ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι : ΠΙΝΑΚΕΣ SWOT

ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΚΟΔΡΑ

ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ

ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΚΑΡΑΤΑΣΙΟΥ

Πίνακας 4: Ανάλυση SWOT

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ		
ΧΩΡΑ	ΠΟΛΗ	ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
ΤΣΕΧΙΑ	Οχέρσκε Χράντιστε (Uherské Hradiště)	<p>1993 - 2008 παρατηρείται μείωση των στρατιωτικών μονάδων από 183 σε 30. Εκτός από αυτό εγκαταλείφθηκαν περιοχές και κτίρια μικρότερου μεγέθους, ενώ η πλειοψηφία των εκτάσεων αυτών παραχωρήθηκαν στον Δήμο.. Δόθηκαν ειδικές επιχορηγήσεις από τον κρατικό ή τον ευρωπαϊκό προϋπολογισμό για την αξιοποίησή τους. Το πρόγραμμα του Υπουργείου Περιφερειακής Ανάπτυξης με τίτλο «Στήριξη για την αξιοποίηση πρώην στρατιωτικών χώρων» επικεντρώθηκε άμεσα στην αναζωογόνηση αυτών των περιοχών. (Hercik, Šimáček, Szczyrba, Smolová, 2014: 127) Η πόλη Οχέρσκε Χράντιστε (Uherské Hradiště) έλαβε επιχορήγηση για την αξιοποίηση των πρώην στρατιωτικών μονάδων. Το στρατόπεδο λειτουργεί:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ ως εμπορικό κέντρο ➤ ως κέντρο αναψυχής περιλαμβάνει πάρκα, γήπεδα τένις ➤ ως εκπαιδευτικό και πολιτιστικό κέντρο- τμήμα του Πανεπιστημίου Tomáš Baťa. ➤ έχουν κατασκευαστεί εντός του χώρου περισσότερες από 150 κατοικίες.
ΓΑΛΛΙΑ	Λυών (Lyon)	<p>Η εταιρία αναβάθμισης και αξιοποίησης του αστικού περιβάλλοντος της Lyon, το 2007, αποκτά το πρώην στρατόπεδο Blandan στη Lyon, χώρος με συνολική έκταση 17 εκτάρια που στο εσωτερικό του βρίσκονται 40000 τετραγωνικά μέτρα διατηρητέων ιστορικών κτισμάτων.⁵² Βρίσκεται κοντά σε γειτονιές του κέντρου και εξυπηρετείται από τους μεγάλους οδικούς άξονες και τις αστικές συγκοινωνίες. Η περιοχή περιλαμβάνει</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ μια ξύλινη κατασκευή ύψους 4,5 μέτρων, πάνω στην οποία σκαρφαλώνουν τα παιδιά και κρύβονται στα μυστικά της περάσματα. ➤ αθλητικές εγκαταστάσεις, όπως μπάντμιντον,

⁵² <http://jadorelyon.com/my-big-list-of-lyonnais-parcs/> (τελευταία πρόσβαση: 03.06.2018)

	<p>μπάσκετ, βόλεϊ, πινγκ-πονγκ,</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ η βλάστηση που περιβάλλει την περιοχή είναι πλούσια και πυκνή. <p>Για να επιτευχθούν τα παραπάνω συνεργάστηκαν οι κάτοικοι και οι διάφοροι τοπικοί σύλλογοι με τις αρχές της πόλης, τόσο στο σχεδιασμό όσο και στη λήψη αποφάσεων. Η αξιοποίηση της περιοχής ξεκίνησε με τους συλλόγους της περιοχής να καταγράφουν το νέο αποκτημένο χώρο και να παραθέτουν πληροφορίες για την υπάρχουσα κατάσταση</p>
<p>ΓΕΡΜΑΝΙΑ</p> <p style="text-align: center;">Vauban (Freiburg)</p>	<p>Το 1936 αναπτύσσεται στρατιωτική βάση στο χώρο αυτό και στη συνέχεια η περιοχή περνάει στις γαλλικές δυνάμεις κατοχής, καλύπτοντας έκταση περίπου 40 εκταρίων.⁵³ Μετά τον πόλεμο η περιοχή περνάει και πάλι στο Γερμανικό κράτος, όμως αφήνεται να παρακμάσει και στο χώρο της εγκαθίστανται χίπις και αναρχικοί. Η κοινότητα του Vauban έδωσε μάχες με τις αρχές με αποτέλεσμα οι καταληψίες να κερδίσουν τα δικαιώματα σε τέσσερις από τους αρχικούς είκοσι στρατώνες. Ακόμη, δημιούργησε την ομάδα Vauban Forum η οποία διεκδικούσε τη βιώσιμη επανάχρηση της περιοχής, με περιβαλλοντικές αξίες. Η προσπάθεια αυτή ήταν επιτυχής και ο στρατός εγκατέλειψε το χώρο το 1992 και η κατασκευή του οικισμού ξεκίνησε αμέσως. Τα περισσότερα μεμονωμένα οικόπεδα πωλήθηκαν στην Baugruppen, οι προσφορές της οποίας αξιολογήθηκαν βάσει κριτηρίων που ευνοούσαν οικογένειες με παιδιά, ηλικιωμένους και κατοίκους του Freiburg.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Αποτελεί μια φιλική προς την οικογένεια συνοικία, που σήμερα φιλοξενεί περίπου 5.500 κατοίκους, καθώς και προς το περιβάλλον. ➤ Τα κτίρια της είναι υποχρεωτικό να καταναλώνουν μικρές ποσότητες ενέργειας. ➤ Θέρμανση → χρησιμοποιούνται ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. ➤ Χρήση ηλιακής τεχνολογίας. ➤ Το πράσινο στην περιοχή έχει διατηρηθεί σε

⁵³ <https://www.freiburg.de/pb/.Len/618445.html> (τελευταία πρόσβαση: 03.06.2018)

	<p>μεγάλο βαθμό.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Οι στέγες που καλύπτονται από βλάστηση αποθηκεύουν το νερό της βροχής, το οποίο συλλέγεται και επαναχρησιμοποιείται στην περιοχή.
<p>ΣΛΟΒΕΝΙΑ</p> <p>Λιουμπλιάνα</p>	<p>Το 1882 ο Αυστροουγγρικός στρατός έχτισε στρατώνες στη πόλη Μετελκόβα της Λιουμπλιάνα. Το κτίριο, όπου στεγάζεται το Celica Hostel⁵⁴, λειτουργούσε ως στρατιωτική φυλακή για πάνω από 100 χρόνια. Το 1991 ο Γιουγκοσλαβικός Λαϊκός Στρατός αποχώρησε από τη Σλοβενία. Στη συνέχεια, μέσω του κινήματος Mreža za Matelkono έγινε προσπάθεια να αναμορφωθεί ο συγκεκριμένος χώρος. Το 1993, μετά από περίπλοκες γραφειοκρατικές διαδικασίες για την απόκτηση των απαραίτητων εγγράφων, οι αρχές της πόλης προσπάθησαν να γκρεμίσουν τα εγκαταλελειμμένα κτίρια. Αρκετοί καλλιτέχνες και υποστηρικτές αυτών συγκεντρώθηκαν για να αποτρέψουν αυτή τη κίνηση. Το 2001, μετά από σχεδόν 10 χρόνια σχεδιασμού μετασηματίστηκε η παλιά στρατιωτική φυλακή σε ξενώνα. Στη διαδικασία μετασηματισμού συμμετείχαν περισσότεροι από 80 ντόπιοι και διεθνείς καλλιτέχνες. Το 2003 δέχτηκε τους πρώτους πελάτες. Η σημασία της αξιοποίησης αυτού του κτιρίου έχει αρκετό ενδιαφέρον. Ο λόγος είναι ότι από ένα καταπιεστικό χώρο με ελάχιστες ελευθερίες, το κτίριο πλέον έχει τη δική του «φωνή». Αποτελεί μια αυτόνομη πολιτιστική έκφραση. Η Λιουμπλιάνα απέκτησε τον τίτλο «Ευρωπαϊκή Πράσινη Πρωτεύουσα του 2016» - η πρώτη για την Ανατολική Ευρώπη - και το Celica</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ είναι ο πρώτος πιστοποιημένος οικολογικός ξενώνας στον κόσμο.⁵⁵ ➤ Στηρίζει τα τοπικά προϊόντα, χρησιμοποιεί τα φρούτα από τα δέντρα του και γενικότερα προωθεί το τοπικό του περιβάλλον. ➤ Διατηρήθηκαν στοιχεία του αρχικού κτιρίου, (στα κελιά υπάρχουν τα κάγκελα στις πόρτες

⁵⁴<http://www.hostelcelica.com/en/art-hostel/story-concept-12846> (τελευταία πρόσβαση: 23.05.2018)

⁵⁵<http://www.traveller.com.au/bed-down-in-the-lockup-in-slovenia-gvwfs9> (τελευταία πρόσβαση: 23.05.2018)

και στα παράθυρα, ενώ στο υπόγειο που ήταν τα κελιά απομόνωσης δεν επρόκειτο να γίνει καμιά ανακαίνιση).

Πίνακας 5: Παραδείγματα επανάχρησης στο εξωτερικό
Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 87: Ξύλινη κατασκευή 4.5 μέτρων
Πηγή: <http://lepamphlet.com/tag/france/>

Εικόνα 88: Χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας
Πηγή: <https://www.freiburg.de/pb/Len/618445.html>

Εικόνα 89: Πριν→ Στρατιωτική φυλακή

Εικόνα 90: Μετά→ Ξενοδοχείο Celica Hostel

Πηγή: <http://www.hostelcelica.com/en/art-hostel/story-concept-12846>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

Εικόνα 91: Πανό με αιτήματα των κατοίκων για τα στρατόπεδα

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

- Ν. 4407/29 «Περί συστάσεως ΤΕΘΑ»
- Ν. 1003/71(ΦΕΚ 198/12-10-1971), «Περί ενεργούς πολεοδομίας»
- Ν. 947/1979(ΦΕΚ 169/26-07-1979), «Περί οικιστικών περιοχών»
- Ν. 1337/83(ΦΕΚ 33/Α/14-03-1983),«Επέκταση των πολεοδομικών σχεδίων, οικιστική ανάπτυξη και σχετικές ρυθμίσεις»
- Ν. 1561/1985 (ΦΕΚ 148 Α/06-09-1985), «Ρυθμιστικό σχέδιο και πρόγραμμα προστασίας περιβάλλοντος της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλονίκης και άλλες διατάξεις»
- Ν. 2508/97 «Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας...»
- Ν. 2745/1999(ΦΕΚ 224/Α/27-10-1999), «Σύσταση προσωρινής υπηρεσίας για την αξιοποίηση και μετεγκατάσταση στρατοπέδων και άλλες διατάξεις», που γίνεται νόμος του ελληνικού κράτους»
- Ν. 10788/2004 (ΦΕΚ 285 Δ΄) «Έγκριση πολεοδομικών σταθεροτύπων (standards) και ανώτατα όρια πυκνοτήτων που εφαρμόζονται κατά την εκπόνηση των γενικών πολεοδομικών σχεδίων, των σχεδίων χωρικής και οικιστικής οργάνωσης «ανοικτής πόλης» και των πολεοδομικών μελετών»
- «Τροποποίηση Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου (Γ.Π.Σ.) Δήμου Πολίχνης (Ν. Θεσσαλονίκης)», (ΦΕΚ 58Δ/7-2-2000)
- ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ43/35723/2084/2-8-1995 «Κήρυξη αρχαιολογικού χώρου στο πρώην στρατόπεδο Κόδρα στο Καραμπουρνάκι Καλαμαριάς Ν. Θεσσαλονίκης» (ΦΕΚ 727 Β/24-8-95)
- ΥΑ ΥΠΕΧ_2Ε 12122/2761/13-5-1999 «Τροποποίηση Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου (Γ.Π.Σ.) του Δήμου Καλαμαριάς (Ν. Θεσσαλονίκης)» (ΦΕΚ 419 2/14-6-1999)
- Υ. Α. ΥΠΠΟ/ΔΝΣΑΚ/Γ/532/64683/19-11-03 (ΦΕΚ 1786/τΒ/2-12-03)
- Υ.Α. ΥΠΠΟ/2ΙΝΕΣΑΚ/12336/321/14-3-2007 «περί χαρακτηρισμού ως μνημείων δεκαέξι (16) στρατιωτικών κτισμάτων στον ιστορικό τόπο του πρώην στρατοπέδου Κόδρα στο 2ήμο ΚαλαμαριάςΝ. Θεσσαλονίκης» ΦΕΚ 113 Α.Α.Π./28-3-2007
- 2000/С 141/04 της 28ης Απριλίου 2000
[https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000Y0519\(03\)&from=EL](https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000Y0519(03)&from=EL)

ΒΙΒΛΙΑ

- Ανανιάδου Μαίρη-Τζημοπούλου, 1992, *Αρχιτεκτονική Τοπίου, Σχεδιασμός Αστικών Χώρων, Κριτική και Θεωρία, Σύγχρονες Τάσεις Σχεδιασμού Τοπίου*, τόμος Α', Θεσσαλονίκη: Ζήτη
- Αναστασιάδης Α., Σταθακόπουλος Π., 2015, *Η προβολή των πολιτιστικών αξιών της πόλης μέσα από τον Πολεοδομικό Σχεδιασμό και τις επεμβάσεις αστικής ανάπτυξης*, στο Γαβρά Γ. Ε., Γκιουφή Κλ., Τσότσος Γ., (2015), *Πολιτισμός και Χώρος στα Βαλκάνια. 17^{ος}-20ός αιώνας*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας
- Ανδρικοπούλου Ε., 2008, *Η επίδραση των ευρωπαϊκών πολιτικών στο μετασχηματισμό της Θεσσαλονίκης, μετά το 1990*, στο Καυκαλάς Γ., Λαμπριανίδης Α., Παπαμίχος Ν., (επιμ.) *Η Θεσσαλονίκη στο μεταίχμιο: η πόλη ως διαδικασία αλλαγών*, Αθήνα: Κριτική
- Αραβαντινός Α., Κοσμάκη Π., 1988, *Υπαίθριοι χώροι στην πόλη. Θέματα ανάλυσης και πολεοδομικής οργάνωσης αστικών ελεύθερων χώρων και πράσινου.*, Αθήνα: Ε.Μ.Π. Πανεπιστημιακές εκδόσεις
- Αραβαντινός Α., 2007, *Πολεοδομικός σχεδιασμός: Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*, Αθήνα: Συμμετρία
- Βιτοπούλου Α., 2000, *Αποθεματοποίηση γης και στρατιωτικών εκτάσεων. Όψεις του μεταπολεμικού εξαστισμού και το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης*, «2ο συνέδριο εταιρείας ιστορίας της πόλης και της πολεοδομίας: Η πολεοδομία στην Ελλάδα από το 1949 έως το 1974», Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας
- Βιτοπούλου Α., Γεμεντζή Γ., Γιαννακού Α., Καυκαλάς Γ., Τασοπούλου Α., 2015, *Βιώσιμες πόλεις: προσαρμογή και ανθεκτικότητα σε περιόδους κρίσης*, εκδόσεις Κάλλιπος. Σε ηλεκτρονική μορφή: <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/2227> (19.09.2018).
- Γαβρά Γ.Ε., 2004, *Πολιτισμικό απόθεμα και αρχιτεκτονική κληρονομιά στα Βαλκάνια. Διαχείριση στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- Γαβρά Γ.Ε., 2013, *Από τη διερεύνηση του ιστορικού χώρου στο σχεδιασμό για την ανάδειξη του τόπου*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη
- Γαβρά Γ. Ε., Γκιουφή Κλ., Τσότσος Γ., 2015, *Πολιτισμός και Χώρος στα Βαλκάνια. 17^{ος}-20ός αιώνας*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας
- Γετίμης Π., 1999, *Αστικές πολιτικές και κοινωνικά κινήματα στις πόλεις*, στο: Οικονόμου Δ., Γ. Πετράκος *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας
- Γεωργιάδου Β. et al., 2002, *Κοινωνία του ρίσκου και πολιτική*, στο

- «Παγκοσμιοποίηση και Περιβάλλον», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα- ΔΙΠΕ
- Γιαννακού Α., Έππας Δ., Ζέκα Δ., Τασοπούλου Α., 2010, *Μετασηματισμοί του αστικού χώρου και πολεοδομικός σχεδιασμός μετά από μια μεταρρύθμιση: Η περίπτωση των Δήμων Πολίχνης και Καλαμαριάς*, Εισήγηση στο 9ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο, 4-6/11/10 (ηλεκτρονικά πρακτικά). Σε ηλεκτρονική μορφή: <http://geolib.geo.auth.gr/index.php/pgc/article/view/10002/9750> (03.06.2018).
 - Γιαννακού Α., 2015, *Οι μεταρρυθμίσεις του συστήματος χωρικού σχεδιασμού στην Ελλάδα: μια επισκόπηση της περιόδου 1974-2009*, στο: «Χώρου Ζητήματα: Θεωρίες και μεθοδολογίες για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη», Θεσσαλονίκη: ΖΗΤΗ https://www.academia.edu/29318881/Yiannakou_2015_Reforms_of_the_spatial_planning_system_in_Greece_a_review_of_the_period_1974-2009 (07.06.2018).
 - Γιαννακού Α., 2016, *Ρυθμιστικό Σχέδιο Θεσσαλονίκης: το ανοικτό ζήτημα του στρατηγικού μητροπολιτικού σχεδιασμού*, εισήγηση στο «Κεντρική Μακεδονία – επιχειρηματική περιφέρεια: άμεσες ενέργειες και στρατηγικός σχεδιασμός», Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος – Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1628/kma_m1628_Yannakou.pdf (10.09.2018).
 - Γοσποδίνη Α., Μπεριάτος Η., 2006, *Τα νέα αστικά τοπία, και η ελληνική πόλη*, Αθήνα: Κριτική
 - Δημητριάδης Β., 2012, *Η Θεσσαλονίκη κατά την κρίσιμη δεκαετία 1912-1922*, στο Βελένη Π. Α., Κουκουβού Α. (επιμ.), *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν. Στη Θεσσαλονίκη των παραγμένων χρόνων 1912-1922*, Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
 - Δουκέλλης Π., 2005, *Το Ελληνικό Τοπίο, Μελέτες Ιστορικής Γεωγραφίας και Πρόσληψης του Τόπου*. Αθήνα: Εστία
 - Εγκυκλοπαίδεια, 2006, «Νέα Εγκυκλοπαίδεια», τ.13, Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης-Παιδεία Α.Ε.
 - Ζήβας Δ., 1997, *Τα Μνημεία και Πόλη: 13 Κείμενα για την Προστασία και τη Λειτουργική Επανένταξη των Μνημείων στον Ιστό της Πόλης*, Αθήνα: LIBRO
 - Ζυγομαλάς Δ., Παπαϊωάννου Κ., Χαλιάζη Π., 2005, *Καταγραφή αξιόλογων κτηρίων και συνόλων σε στρατόπεδα του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη: ΤΕΕ/ΤΚΜ. Σε ηλεκτρονική μορφή http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1291/kma_m1291.pdf (16.05.2018).
 - Ζυγομαλάς Δ., 2006, *Αξιόλογα κτίρια και σύνολα στα στρατόπεδα της Θεσσαλονίκης: καταγραφή, τεκμηρίωση, προοπτικές αξιοποίησης μέσα από τη διεθνή εμπειρία*, στο *Στρατόπεδα στην πόλη: Ανάδειξη και Αξιοποίηση*, Ημερίδα, Θεσσαλονίκη: Τ.Ε.Ε./Τ.Κ.Μ. Σε ηλεκτρονική μορφή

(11.05.2018).

- Ιακώβ Δ., Ρεγκάκος Α. (επιμ.), 2003, *Ομήρου Ιλιάδα: κείμενο και Ερμηνευτικό Υπόμνημα*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press
- Καλογήρου Ν., 2015, *Το παλίμψηστο της Αρχιτεκτονικής της Θεσσαλονίκης: εκμοντερνισμού και βαλκανικές προσαρμογές*, στο Γαβρά Γ. Ε., Γκιουφή Κλ., Τσότσος Γ., (2015), *Πολιτισμός και Χώρος στα Βαλκάνια. 17ος-20ός αιώνας*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας
- Καμπούρη Ε., 2006, *Οι πρώην στρατιωτικές εγκαταστάσεις ως ιστορικοί τόποι*, στο Στρατόπεδα στην πόλη: Ανάδειξη και Αξιοποίηση, Ημερίδα, Θεσσαλονίκη: Τ.Ε.Ε./ Τ.Κ.Μ.
- Καραβασίλη Μ., 1997, *Αστικός μετασχηματισμός και τρόποι ζωής στην ελληνική πόλη*, στο *Νέοι κοινόχρηστοι χώροι για την πόλη*, Οργανισμός Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης
- Καραδήμου – Γερόλυμπου Α., 2008, *Ο αστικός χώρος της Θεσσαλονίκης: μακρές διάρκειες και γρήγοροι μετασχηματισμοί, με φόντο την βαλκανική ενδοχώρα*, στο Καυκαλάς Γ., Λαμπριανίδης Λ., Παπαμίχος Ν.,(επιμ.), *Η Θεσσαλονίκη στο μεταίχμιο. Η πόλη ως διαδικασία αλλαγών*. Αθήνα: Κριτική.
- Καρβούνης Σ., Γεωργακέλλος Δ., 2003, *Διαχείριση του Περιβάλλοντος*, Αθήνα: Σταμούλης
- Κοκκώσης Χ., 1999, *Πολιτικές για το περιβάλλον στην πόλη*, στο Οικονόμου Δ., Γ. Πετράκος *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας
- Κοσμάκη Π., 1999, *Περιβαλλοντικοί παράγοντες και σχεδιασμός χρήσεων γης και όρων δόμησης*, στο *Σχεδιασμός Περιβαλλοντικές Επιπτώσεις και Μέθοδοι Εκτίμησής τους*, Τόμος Α', Πάτρα: Ε. Α. Π.
- Μητούλα Ρ., 2006, *Βιώσιμη Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και Ανασυγκρότηση του Ελληνικού Αστικού Περιβάλλοντος*, Αθήνα: Σταμούλη
- Μητούλα Ρ., Αστάρα Ο., Καλδής Π., 2008, *Βιώσιμη Ανάπτυξη - Έννοιες και Διεθνείς Ευρωπαϊκές Διαστάσεις*, Αθήνα: Rosili
- Μιχαηλίδης Δ. Ι., Παπανικολάου Σ. Κ.(επιμ.), 2008, *Αφανείς Γηγενείς Μακεδονομάχοι (1903-1913)*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών – University Studio Press
- Μπαϊρακτάρη Σ., 2006, *Παρέμβαση*, στο Στρατόπεδα στην πόλη: Ανάδειξη και Αξιοποίηση, Ημερίδα, Θεσσαλονίκη: Τ.Ε.Ε./ Τ.Κ.Μ
- Ντάσιου Ε., Τυρολόγος Κ., 2001, *Οι αναπλάσεις αστικών περιοχών μέσο ανάπτυξης αστικού τουρισμού και προώθησης της αιφώρου αστικής ανάπτυξης. Το παράδειγμα*

- της Καβάλας, Εισήγηση στο συνέδριο «Πολιτιστικό περιβάλλον και τουρισμός: ο ρόλος του αρχιτέκτονα», 20-23 Σεπτεμβρίου, Καβάλα. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://library.tee.gr/digital/books_notee/book_59509/book_59509_tirologos.pdf (15.08.2018).
- Παπαδόπουλος Δ., Πάλλη Α., 2006, *Απόδοση Του Στρατοπέδου Παύλου Μελά – Αρχές και Στόχοι για τον Ανασχεδιασμό του*, Ανάδειξη και Αξιοποίηση, Ημερίδα, Θεσσαλονίκη: Τ.Ε.Ε./ Τ.Κ.Μ. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1335/kma_m1335_papado.pdf (12.06.2018).
 - Παπαλιούρα Ε., 2007, *Το υποβαθμισμένο αστικό και περιαστικό τοπίο και η ανάκτηση του. Παράδειγμα εφαρμογής στην πόλη της Θεσσαλονίκης*, 5ο Διεπιστημονικό Συνέδριο του ΕΜΠ, Μέτσοβο
 - Παππάς Θ. Κ., 2006, *Για μια «νέα αρχιτεκτονική» στη διαχείριση των στρατοπέδων*, Ανάδειξη και Αξιοποίηση, Ημερίδα, Θεσσαλονίκη: Τ.Ε.Ε./ Τ.Κ.Μ. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1335/kma_m1335_pappas.pdf (12.06.2018).
 - Παυλίδης Θ., Φιλιππίδης Ε., 2002, *Διαχειριστικός χωροταξικός σχεδιασμός των αστικών τμημάτων του χειμάρρου Δενδροποτάμου*, στο Δημητριάδης Ε.Π., Κουσιδώνης Χ.Θ., Λαγόπουλος Α.Φ.(επιμ.), *Διεθνές Συμπόσιο:Επανασχεδιασμός υποβαθμισμένων και κατεστραμμένων περιοχών της Ευρώπης*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press
 - Πετράκος Γ., Οικονόμου Δ., 1999, *Διεθνοποίηση και διαρθρωτικές αλλαγές στο ευρωπαϊκό σύστημα αστικών κέντρων*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας - Gutenberg
 - Πολύζος Ι., 2003, *Μητροπολιτικό Πάρκο Γουδί-Ιλισός, Β' Φάση: Πρόταση Διαμόρφωσης και Θεσμοθέτησης του Μητροπολιτικού Πάρκου*, Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας -Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://library.tee.gr/digital/techr/2003/techr_2003_2_109.pdf (16.05.2018).
 - Πολύζος Ι., Μπελαβίλας Ν., Βαταβάλη Φ., 2006, *Τα στρατόπεδα ως πρόκληση αναβάθμισης του πολεοδομικού ιστού της Αθήνας. Δύο ενδεικτικά παραδείγματα: ΕΑΤ-ΕΣΑ και Γουδί*, στο Στρατόπεδα στην πόλη: Ανάδειξη και Αξιοποίηση, Ημερίδα, Θεσσαλονίκη: Τ.Ε.Ε./ Τ.Κ.Μ. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1335/kma_m1335_polyzos.pdf (15.05.2018).
 - Ρέντζος Ι., 2006, *Ανθρωπογεωγραφίες της πόλης: διεπιστημονική, διαθεματική και διαπολιτισμική προσέγγιση του αστικού φαινομένου*, Αθήνα: Τυπωθήτω
 - Σαββαΐδης Π., 2015, *Θεσσαλονίκη Α' Παγκοσμίου Πολέμου*, στο Γαβρά Γ. Ε., Γκιουφή Κλ., Τσότσος Γ., *Πολιτισμός και Χώρος στα Βαλκάνια. 17^{ος}-20^{ός} αιώνας*,

Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας

- Σαρηγιάννης Δ., Δέννη Ε., 2006, *Προοπτικές αξιοποίησης του πρώην Στρατοπέδου Κόδρα. Η εμπειρία της εφαρμογής πρότασης ενός αρχιτεκτονικού διαγωνισμού*, στο Στρατόπεδα στην πόλη: Ανάδειξη και Αξιοποίηση, Ημερίδα, Θεσσαλονίκη: Τ.Ε.Ε./ Τ.Κ.Μ. Σε ηλεκτρονική μορφή:
http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1335/kma_m1335_sarigiannis.pdf
(06.06.2018).
- Σαρτζετάκης Ε., Παπανδρέου Α., 2002, *Βιώσιμη Ανάπτυξη: Οικονομική Επιστήμη και Διεθνές Θεσμικό Πλαίσιο*, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Τερκενλή Θ., 1996, *Το πολιτισμικό τοπίο. Γεωγραφικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Παπαζήση
- Χαστάογλου Β., 2008, *Νεωτερικότητα και μνήμη στη διαμόρφωση της μεταπολεμικής Θεσσαλονίκης*, Καυκαλάς Γ., Λαμπριανίδης Λ., Παπαμίχος Ν.,(επιμ.), στο *Η Θεσσαλονίκη στο μεταίχμιο. Η πόλη ως διαδικασία αλλαγών*, Αθήνα: Κριτική.
- Χατζηκυριάκος Γ., 1906, *Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιόδου ανά την Μακεδονία μετά τοπογραφικών, ιστορικών και αρχαιολογικών σημειώσεων*, Αθήνα: Εκ των Τυπογραφικών Καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου
- Χατζητρύφων Ν., 2014, *Χασάν Φεχμί Πασά Τζαμί: Η ταυτότητα του κτηρίου, βασικές αρχές αποκατάστασης - επανάχρησης*, Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας με τίτλο «Ιστορικά Ισλαμικά Τεμένη», Θεσσαλονίκη: ΥΠ.ΠΟ
- Χολέβας, Ν. Θ., 1994, *Αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια*, Αθήνα: Φιλιππότη
- Χριστοδούλου Χ., 2006, *Αξιοποίηση των στρατοπέδων στο οικιστικό περιβάλλον της βορειοδυτικής Θεσσαλονίκης: δυνητικά πεδία ευκαιριών ή κινδύνων*, στο Στρατόπεδα στην πόλη: Ανάδειξη και Αξιοποίηση, Ημερίδα Θεσσαλονίκη: Τ.Ε.Ε./ Τ.Κ.Μ. Σε ηλεκτρονική μορφή:
http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1335/kma_m1335_xristodoulou.pdf
(14.06.2018).
- Χριστοδούλου Χ., 2015, *Τοπία αστικής διάχυσης. Αστικοποίηση και πολεοδομικός η περιφέρεια της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Ghent Urban Studies Team, 1999, *The Urban Condition: Space, Community, and Self in the Contemporary Metropolis*, 010 Publishers.
- Guay T., 1998, *At Arm's Length: The European Union and Europe's Defence Industry*, Great Britain: Macmillan Press LTD.
- Hall T., 2015, *Αστική Γεωγραφία*, μετάφραση Δρακάκη Λ., Κυβέλλου Σ., Αθήνα: Κριτική.

- Ulrich, K.T. and S.D. Eppinger, 2012, *Product design and development*, 5th ed., New York: McGraw-Hill/Irwin.
- Yilmaz S., Mumcu S., 2016, *Urban Green Areas and Design Principles*, στο *Environmental Sustainability and Landscape Management*, ST. KLIMENT OHRIDSKI UNIVERSITY PRESS.

ΑΡΘΡΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Αίσωπος, Γ., 2003, *Ο ελληνικός δημόσιος χώρος*, στο Αρχιτεκτονικά θέματα, τχ. 37.
- Ανθοπούλου Θ., Νικολαΐδου Σ., 2013, *Δημοτικοί αστικοί λαχανόκηποι και βιώσιμη πόλη: τοποθετώντας το αγρο-διατροφικό σύστημα στην αστική ατζέντα*. Σε ηλεκτρονική μορφή:
http://grsa.prd.uth.gr/conf2013/49_anthopoulou-nikolaidou_ersagr13.pdf
(03.06.2018).
- Βαΐου Ν., 2002, *Δημόσιο/ιδιωτικό.Σtereότυπα φύλου και αποκλεισμοί στην πόλη*, Αρχιτέκτονες, τ. 34, σελ. 70
- Βλασίδης Β., 2014, *Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η Ελλάδα*, στο *Στη Θεσσαλονίκη του Μεγάλου Πολέμου (1914-1918)*, Αφιέρωμα στην εφημερίδα Μακεδονία, Κυριακή 09/02/2014.
- Βουτυράκης Μ., 2007, *Τα προβλήματα των σύγχρονων πόλεων*, Πατρίς, Σε ηλεκτρονική μορφή: http://archive.patris.gr/articles/115531#.W6KqpgO_zGh
(19.09.2018).
- Βουτυράκης Μ., 2008, *Αειφορία & Πόλεις Του Μέλλοντος*, Σε ηλεκτρονική μορφή:
http://www.wwf.gr/images/pdfs/pe/katoikein/Poli_Aeiforiakaipoleistoumellontos.pdf
- Γοσποδίνη Α., 2005, *Χωρικές πολιτικές για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη των Μικρών Ελληνικών Πόλεων*, Αειχώρος τ.4, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Γοσποδίνη Α., 2007, *Χωρικές πολιτικές για το σχεδιασμό, την ανταγωνιστικότητα και τη βιώσιμη ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων*, Αειχώρος τ.6(1) Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας
- Ιωάννου Β., Σεργιάς Κ., 2007, *Το παρόν και το μέλλον του ελληνικού αστικού τοπίου*, Αειχώρος τ.6(1) Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Καραδημητρίου Ν., 2014, *Μια συζήτηση με τον Νίκο Καραδημητρίου για τις πολιτικές αστικής αναζωογόνησης, Διάλογοι Ομάδας Πρωτοβουλίας, «Πόλη+Κρίση».*
- Καραδήμου – Γερόλυμπου α., 2007, *Η Θεσσαλονίκη, πριν και μετά από τον Ερνέστ Εμπράρ*, Σε ηλεκτρονική μορφή:
https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH452/yerolympo_gr.pdf

- Καυκαλάς Γ., 2006, *Στρατηγικός χωρικός σχεδιασμός και Μητροπολιτική διακυβέρνηση: Ευρωπαϊκή εμπειρία και το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης*, στο Γεωγραφίες, τ. 12
- Κοσμάκη, Λουκόπουλος, 2007, *Αστικά κενά – Μικρά πάρκα*, στο Monumenta, τχ. 1: Αστικός Χώρος και Αστικό Πράσινο. Σε ηλεκτρονική μορφή:
<https://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=3&ArticleID=86> (28.08.2018).
- Κουφέλη Ε., 2004, *Νέος «αρχαιολογικός» νόμος και η προστασία της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς*, στο Αρχιτέκτονες, τ.47
- Κώστογλου Β., Μήτση Ε., 2011, *Πολεοδομικοί Μετασχηματισμοί της Θεσσαλονίκης – Αναζητώντας Ταυτότητα*, Σε ηλεκτρονική μορφή:
http://www.greekarchitects.gr/site_parts/doc_files/23.11.2011.12.pdf
- Λάββας Γ., 1984, *Προστασία Μνημείων και Συνόλων. Βασικές Έννοιες, Ιδεολογία και Μεθοδολογία*, τχ. 1, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων - Τομέας Β', Θεσσαλονίκη: Υπηρεσία Δημοσιευμάτων ΑΠΘ
- Λιάλιος Γ., 2014, *Διατηρητέα άλλα δέκα κτίρια στο πάρκο Γουδί*, Καθημερινή, 26 Φεβρουαρίου. Σε ηλεκτρονική μορφή:
<http://www.kathimerini.gr/755693/article/politismos/polh/diathrhteia-alla-deka--ktiria-sto-parko-goydi> (05.06.2018).
- Μωραΐτης Κ, 2006, *Σημειώσεις για το αστικό κενό: Προτάσεις για επεμβάσεις μικροτοπίων*, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, περιοδικό Αρχιτέκτονες, τχ. 55, σελ 68-70. Σε ηλεκτρονική μορφή:
http://sadas-pea.gr/archive/2000-2011/ARXITEKTONES_55.pdf (17.06.2018).
- Παπακωνσταντίνου Ε., Ράντου Ε., 2006, *Το πρώην στρατόπεδο Παπαλουκά στις Σέρρες : μια άλλη 'σκοπιά' σε ένα παλιό στρατιωτικό χώρο*, περιοδικό Τεχνογράφημα, τχ. 317, σελ. 18. Σε ηλεκτρονική μορφή:
http://portal.tee.gr/portal/page/portal/teetkm/GRAFEIO_TYPOY/TEXNOGRAFIMA_2006/TEXNOGRAFIMA_317/317-18.pdf (05.06.2018).
- Παπασωτηρίου Χ., 1995, *Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, η επανένωση της Γερμανίας και η νέα ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ασφαλείας*, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τχ. 5, Απρίλιος, σελ 49. Σε ηλεκτρονική μορφή:
<https://ejournals.e-publishing.ekt.gr/index.php/hpsa/article/viewFile/15288/13742> (11.08.2018).
- Ποζουκίδου Γ., Σοπέογλου Ε., Τσιούμα Β., 2006, *Αστικά κενά: παραδείγματα και εμπειρίες από τις αφρικάνικες πόλεις*, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, περιοδικό Αρχιτέκτονες, τχ. 55,

- σελ. 64-65. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://sadas-pea.gr/archive/2000-2011/ARXITEKTONES_55.pdf (17.06.2018).
- Πολυχρονόπουλος Δ., 2006, «*Αστικά κενά*» *Το κενό ως τόπος*, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, περιοδικό Αρχιτέκτονες, τχ. 55, σελ. 56-57. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://sadas-pea.gr/archive/2000-2011/ARXITEKTONES_55.pdf (17.06.2018).
 - Πολυχρονόπουλος Δ., Χάρη Χ., 2006, *Αστικά κενά εν δράσει*, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, περιοδικό Αρχιτέκτονες, τχ. 55, σελ. 77-78. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://sadas-pea.gr/archive/2000-2011/ARXITEKTONES_55.pdf (17.06.2018)
 - Σουλάκης, Ν., 2010, *Πράσινο άνευ όρων ή Βιώσιμο Πράσινο; Η περίπτωση του Στρατοπέδου του Παύλου Μελά*, Τεχνογράφημα, 12/397, ΤΕΕ/ΤΚΜ. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://portal.tee.gr/portal/page/portal/teetkm/GRAFEIO_TYPOY/TEXNOGRAFHMA_2010/TEXNOGRAFHMA_397/397.pdf (16.05.2018)
 - Στεφάνου Ι., 2002, *Η φυσιογνωμία των τόπων*, Πανελλήνια και Διεθνή Γεωγραφικά Συνέδρια, Συλλογή Πρακτικών 1, σελ 479. Σε ηλεκτρονική μορφή: <http://geolib.geo.auth.gr/index.php/pgc/article/viewFile/9212/8964> (19.09.2018)
 - Τζιριτζιλιάκης Γ., 2003, *Ο χώρος των σχέσεων και η μεταβιομηχανική πόλη*, στα Αρχιτεκτονικά θέματα, τχ 37, σελ. 70.
 - Χάρη Χ., 2006, *Αστικά κενά και γυμνή ζωή*, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, περιοδικό Αρχιτέκτονες, τχ. 55, σελ. 74. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://sadas-pea.gr/archive/2000-2011/ARXITEKTONES_55.pdf (17.06.2018)
 - Χατζησάββας Γ., 2004, *Τα στρατόπεδα στη Δυτική Θεσσαλονίκη*, Τεχνογράφημα, τχ. 268, σελ 10-11.
 - [Džupka P.](#), [Hudec O.](#), 2014, *Culture-led regeneration through the young generation: Košice as the European Capital of Culture*, *Sage Journals*, τ.23, σελ. 531-538. Σε ηλεκτρονική μορφή: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0969776414528724> (02.05.2018)
 - Gavra E., Vlasidis V., 2006, *Military Cemeteries of the first world war in Macedonia Region: routes of reading history in search the common cultural heritage*, στο «International Conference: Monumental Cemeteries: Knowledge, Conservation, Restyling and Innovation», CICOP
 - Hercik J., Šimáček P., Szczyrba Z., Smolová I., 2014, *Military brownfields in the Czech Republic and the potential for their revitalisation, focused on their residential function*, *Quaestiones Geographicae* 33(2), Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, σελ. 127– 138. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://geoinfo.amu.edu.pl/qg/archives/2014/QG332_127-138.pdf (23.05.2018)

- Maffei S., Marin A., 2013, *Forte Marghera and the entrenched field of Venice: a participatory process of planning and valorization*, Built Heritage 2013 Monitoring Conservation Management, Milan, σελ 26-36. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://www.bh2013.polimi.it/papers/bh2013_paper_125.pdf (23.05.2018)
- Zamelek P., 2013, *Prace Komisji Europejskiej W Zakresie Sektora Obronnego*, Zeszyty Naukowe AON nr 3(92), σελ. 105-106

ΜΕΛΕΤΕΣ

- Δήμος Παύλου Μελά, 2015, *Στρατηγικό Σχέδιο ανάπλασης πρώην στρατοπέδου Παύλου Μελά σε χώρο πρασίνου μητροπολιτικής εμβέλειας*.
- Δήμος Πολίχνης, Μελετητής: Γιαννακού Α., 2012, *Μελέτη τροποποίησης γενικού πολεοδομικού Σχεδίου Δήμου Πολίχνης (νυν Δημοτικής Ενότητας Πολίχνης Δήμου Παύλου Μελά*. Σε ηλεκτρονική μορφή: <http://www.ebeth.gr/pages/details/tropoioiisi-tou-genikou-poleodomikou-sxediougps-tis-dimotikis-enotitas-polixnis-tou-dimou-paulou-mela.17662> (16.07.2018)
- Υπ. Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου Θεσσαλονίκης, 2011, *Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Θεσσαλονίκης*, Αθήνα.
- Υπ. Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου Θεσσαλονίκης, 2012, *Σχέδιο νόμου Νέου ΡΣΘ*. Σε ηλεκτρονική μορφή: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=EGPgXK%2BwgZE%3D&tabid=367&language=el-GR> (10.09.2018)
- Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας- Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας, 2006,- Δραστηριότητες ΤΕΕ/ΤΚΜ- Ομάδες Εργασίας-Αρχιτεκτονικά Θέματα- *Τα Στρατόπεδα της Πόλης των Σερρών*, Κεφάλαιο Β.1.3- Ιστορική Αναδρομή, Σέρρες, Σε ηλεκτρονική μορφή: http://portal.tee.gr/portal/page/portal/teetkm/NOMARXIAKES_EPITROPES/SERRWN/OE_SERRWN/TA%20STRATOPEDA%20THS%20POLHS%20TWN%20SERRWN/Chapter%20B.pdf (05.06.2018)

ΦΥΛΛΑΔΙΑ/ ΜΠΙΡΟΣΟΥΡΕΣ

- *Εταιρική σχέση με τις πόλεις: Η κοινοτική πρωτοβουλία URBAN*, 2003, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Λουξεμβούργο, σελ17. Σε ηλεκτρονική μορφή: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/cities/cities_el.pdf. (15.06.2018)

- *RAW Temple Cultural-commercial project and business incubator*, 2008, στο *Overcoming Barriers Taking Stock of the Urban II Programme*, Senate Department for Urban Development, Department IV B Socially Integrative City, Berlin, σελ. 13.
- Bogdan Neagu, *Alba Iulia: Ancient city transformed by EU funds eyes smart future*, στο EURACTIV, EU In My Region, Special Report, 22 - 29 May 2018, σελ14-15. Σε ηλεκτρονική μορφή: <https://en.euractiv.eu/wp-content/uploads/sites/2/special-report/EURACTIV-Special-Report-EU-in-my-region.pdf>. (03.11.2018)

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

1. <http://www.kosice2013.sk/en/about/project-kosice-interface-2013-2/> (15.05.2018)
2. <http://www.k13.sk/o-nas/centra/kasarne-kulturpark/> (02.05.2018)
3. <http://www.hostelcelica.com/en/art-hostel/story-concept-12846> (23.05.2018)
4. <http://www.traveller.com.au/bed-down-in-the-lockup-in-slovenia-gvwfs9> (23.05.2018)
5. <http://www.atfort.eu/files/1416493653.pdf> (25.05.2018)
6. <http://www.fortemarghera.org/it/il-forte/chi-siamo> (28.05.2018)
7. <http://perka.org/> (03.06.2018)
8. <https://perkanthes.wordpress.com/>(03.06.2018)
9. <https://www.freiburg.de/pb/,Len/618445.html> (03.06.2018)
10. <https://global.handelsblatt.com/companies/from-military-base-to-living-space-503278> (03.06.2018)
11. <http://lepamphlet.com/tag/france/>(03.06.2018)
12. <http://jadorelyon.com/my-big-list-of-lyonnais-parcs/> (03.06.2018)
13. <https://www.alexpolisonline.com/2013/07/ksekinisan-oi-ergasies-sto-proin-stratopedo- parmeniona.html> (05.06.2018)
14. <https://parathinalosfest.wordpress.com/%CF%86%CE%B5%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%B2%CE%AC%CE%BB/> (08.06.2018)
15. <http://www.actionfieldkodra.gr/> (08.06.2018)
16. <https://www.dailythess.gr/anigi-pyli-tou-magemenou-stratopedou-ston-dimo-pavlou-mela/> (13.06.2018)
17. <http://urbact.eu/urbact-glance> (15.06.2018)
18. http://www.interreg4c.eu/uploads/media/pdf/ASCEND_2W0047N.pdf (15.06.2018)
19. <https://www.medway.gov.uk/> (15.06.2018)
20. <http://urbact.eu/repair-complete-overview> (15.06.2018)

21. http://urbact.eu/sites/default/files/import/Projects/REPAIR/documents_media/Opava_LAP_030611_01.pdf (15.06.2018)
22. http://urbact.eu/sites/default/files/import/Projects/REPAIR/documents_media/LAP_Avrig.pdf (15.06.2018)
23. <http://www.interreg4c.eu/programme/index.html> (17.06.2018)
24. <http://www.interreg4c.eu/about-interreg-iiic/> (18.06.2018)
27. <http://www.interreg4c.eu/projects/project-details/index-project=140-atelier-european-fortresses-powering-local-sustainable-development&.html> (17.06.2018)
28. <http://www.fortemarghera.org/it/download/category/2-rassegna-stampa?download=2:rassegna-stampa-2012> (27.05.2018)
29. <http://www.pavlosmelas.gr/> (16.09.2018)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ- ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ

ΑΟΟΑ:	Αυτόνομος Οικοδομικός Οργανισμός Αξιωματικών
Γ.Ε.Σ:	Γενικό Επιτελείο Στρατού
Γ.Π.Σ:	Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο
Γ. Σ. Ν.:	Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο
Ε.Ε:	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Κ.Τ.:	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
ΕΝΜ-ΚΜ:	Εφορεία Νεώτερων Μνημείων Κεντρικής Μακεδονίας
Ε.Π.Α:	Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης
Ε.Π.Θ.:	Ευρύτερη Περιοχή Θεσσαλονίκης
Ε.Τ.Π.Α.:	Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
ΚΕΛ:	Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου
Κ.Σ.Χ.Ο.Π.:	Κεντρικό Συμβούλιο Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος
Ν.Α.Θ. :	Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Θεσσαλονίκης
Ν.Α.Τ.Ο.:	North Atlantic Treaty Organization (Βορειοατλαντική Συμμαχία)
NΜΤΣ:	Νοσοκομεία Μετοχικού Ταμείου Στρατού
Ο.Δ.Δ.Υ.:	Οργανισμός Διαχείρισης Δημόσιου Υλικού
ΟΠΠΕ Θεσσαλονίκη 97:	Οργανισμός Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης
Ο. Ρ. Θ. :	Οργανισμός Ρυθμιστικού Θεσσαλονίκης
ΟΡΣΑ:	Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας
Ο.Τ.Α.:	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΠΖ:	Περιαστική Ζώνη
Π.Μ:	Πολεοδομική Μελέτη
Π. Σ. Θ. :	Πολεοδομικό Συγκρότημα Θεσσαλονίκης
Ρ. Σ. Θ. :	Ρυθμιστικό Σχέδιο Θεσσαλονίκης
ΤΑΞΥΠ:	Ταξιαρχία Υποστηρίξεως
Τ.ΕΘ.Α:	Ταμείο Εθνικής Άμυνας
ΥΑ:	Υπουργική Απόφαση
Υ.Α.Μ.Σ.:	Υπηρεσία Αξιοποίησης και Μετεγκατάστασης Στρατοπέδων
Υ.ΜΑ.Θ.:	Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης
ΥΠΕΘΑ:	Υπουργείο Εθνικής Άμυνας
ΥΠΕΘΟ:	Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας
ΥΠΕΚΑ:	Υπουργείο Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής
Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε:	Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

ΥΠΠΟ: Υπουργείο Πολιτισμού
ΥΧΟΠ: Υπουργείο Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος
ΦΕΚ: Φύλλο Εφημερίδος της Κυβερνήσεως

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Εικόνες

Εικόνα 1: Πρώην εργοστάσιο Τσαλαπάτα	31
Εικόνα 2: Πολυχώρος, το Lichthaus	31
Εικόνα 3: Μουσικό εργαστήρι	32
Εικόνα 4: el Palacio del Condestable	32
Εικόνα 5: Πανεπιστήμιο του Rostock	34
Εικόνα 6: Βασιλικό Ναυπηγείο του Chatham στην πόλη Medway	35
Εικόνα 7: Είσοδος της Alba Carolina.....	36
Εικόνα 8: Είσοδος του στρατοπέδου Dukla	38
Εικόνα 9: Κτιριακό απόθεμα του στρατοπέδου	38
Εικόνα 10: Πανοραμική φωτογραφία	40
Εικόνα 11: Κτίσμα εντός του στρατοπέδου	40
Εικόνα 12: Πανοραμική φωτογραφία του	41
Εικόνα 13: Κτίσμα εντός του φρουρίου	41
Εικόνα 14: Το φρούριο De Bilt	41
Εικόνα 15: Κτίσμα στο φρούριο Hoofddijk	42
Εικόνα 16: Πανοραμική φωτογραφία	42
Εικόνα 17: Κτίσμα εντός του στρατοπέδου	42
Εικόνα 18: Τεχνητά κανάλια που σχηματίζουν ένα παραδοσιακό αστέρι	43
Εικόνα 19: Kasárne / Kulturpark: Πριν & Μετά	45
Εικόνα 20: Παιδικές χαρές εντός του πάρκου	51
Εικόνα 21: Αθλητικό κέντρο εντός του πάρκου	51
Εικόνα 22: Κτίριο του ΕΑΤ-ΕΣΑ	53
Εικόνα 23: Φωτορεαλιστική άποψη του πάρκου Αλτιναλμάζη που θα κατασκευαστεί στην έκταση του πρώην Στρατοπέδου Παρμενίωνα	55
Εικόνα 24: Αεροφωτογραφία του στρατοπέδου Παπαλουκά	56
Εικόνα 25: Αεροφωτογραφία του πρώην στρατοπέδου Στρεμπενιώτη	58
Εικόνα 26: Λογότυπο της «Αναπτυξιακής εταιρίας ΒΔ Θεσσαλονίκης»	69
Εικόνα 27: Στρατόπεδο Μ. Αλεξάνδρου	73
Εικόνα 28: Στρατόπεδο Μακεδονομάχου «ΚΩΤΤΑ»	73
Εικόνα 29: Στρατόπεδο Φαρμάκη	73
Εικόνα 30: Στρατόπεδο Κακιούση	73
Εικόνα 31: Στρατόπεδο Ζιάκα	73
Εικόνα 32: Στρατόπεδο Τσιρογιάννη	73
Εικόνα 33: Στρατόπεδο Παπακυριαζή	74
Εικόνα 34: Στρατόπεδο Πεδίου Αρεως	74
Εικόνα 35: Στρατόπεδο Μυστακίδη	74
Εικόνα 36: Στρατόπεδο Νταλίπη	74
Εικόνα 37: Στρατόπεδο Ματαπά	74
Εικόνα 38: Στρατόπεδο Παπαπασχάλη	74
Εικόνα 39: Αεροφωτογραφία πρώην Στρατοπέδου Κόδρα	75
Εικόνα 40: Πινακίδα που δηλώνει ότι το πρώην στρατόπεδο Κόδρα είναι αρχαιολογικό χώρο και ιστορικός τόπος	78
Εικόνα 41: κτίριο Διοίκησης	79
Εικόνα 42: κτίριο Κέντρου Ψυχαγωγίας Μονάδας	79
Εικόνα 43: κέλυφος κτιρίου Αποθηκών	79

Εικόνα 44: κτίριο Διαχείρισης και Αποθήκης.....	79
Εικόνα 45: Εκκλησιάκι του Αγίου Αλεξάνδρου	79
Εικόνα 46: Αφίσες των εκδηλώσεων στο πρώην στρατόπεδο Κόδρα	82
Εικόνα 47: Αεροφωτογραφία του πρώην στρατοπέδου	83
Εικόνα 48: Τρεις διαφορετικοί ιδιοκτησιακοί τίτλοι.....	84
Εικόνα 49: Στρατοπέδευση Γαλλικού Στρατού.....	85
Εικόνα 50: Πινακίδα «Τόπος Αντίστασης Και Μνήμης».	85
Εικόνα 51: Το 1 ^ο διοικητικό κτίριο του στρατοπέδου.....	89
Εικόνα 52: Το 2 ^ο διοικητικό κτίριο του στρατοπέδου	89
Εικόνα 53: ΤΑΞΥΠ.....	89
Εικόνα 54: Τρεις αποθήκες στη νότια πλευρά του στρατοπέδου	89
Εικόνα 55: Η εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας	90
Εικόνα 56: Αξιόλογα κτίρια στο στρατόπεδο Παύλου Μελά	90
Εικόνα 57: Κτίριο σε καλή κατάσταση.....	92
Εικόνα 58: Κτίριο σε μέτρια κατάσταση.....	92
Εικόνα 59: Κτίριο σε κακή κατάσταση.....	92
Εικόνα 60: Προοπτικό σχέδιο της πρότασης του Δήμου Παύλου Μελά το 2006.....	94
Εικόνα 61: Αφίσες εκδηλώσεων στο στρατόπεδο Παύλου Μελά.....	96
Εικόνα 62: Αεροφωτογραφία του πρώην στρατοπέδου Καρατάσιου	97
Εικόνα 63: Τοπογραφικό Σχέδιο Καταγραφής Αξιόλογων Κτιρίων και Συνόλων.	99
Εικόνα 64: Κτίρια Θαλάμων Οπλιτών	100
Εικόνα 65: Διοικητήριο- κτίριο αποθηκών	100
Εικόνα 66: Κτίριο μαγειρείων.....	100
Εικόνα 67: Πυροβολαρχία.....	100
Εικόνα 68: Εκκλησία του Αγίου Δημητρίου.....	100
Εικόνα 69: Γήπεδο ποδοσφαίρου	101
Εικόνα 70: Παιδική χαρά	101
Εικόνα 71: Κιόσκια	101
Εικόνα 72: Πανό «Πάρκο Καρατάσιου: ανήκει στους πολίτες».....	102
Εικόνα 73: Πινακίδα της ομάδας «Πέρκα».....	103
Εικόνα 74: Αφίσες των εκδηλώσεων στο στρατόπεδο Καρατάσιου.....	106
Εικόνα 75: Μελίσσια που έχουν τοποθετηθεί εντός του στρατοπέδου Κόδρα	119
Εικόνα 76: Λαχανόκηποι στο στρατόπεδο Καρατάσιου	120
Εικόνα 77: Κιόσκια στην εκκλησία της Αγίας Βαρβάρας	120
Εικόνα 78: Τμηματική περίφραξη στο στρατόπεδο του Παύλου Μελά	121
Εικόνα 79: Περιπατητική διαδρομή και ταυτόχρονα χώρος στάθμευσης	121
Εικόνα 80: Αποκατάσταση και επανάχρηση κτιρίου στο στρατόπεδο Καρατάσιου	123
Εικόνα 81: Αποκατάσταση και επανάχρηση Καρατάσιου.	123
Εικόνα 82: Αποκατάσταση και επανάχρηση Παύλου Μελά.....	123
Εικόνα 83: Εξοπλισμός στο στρατόπεδο Καρατάσιου.....	124
Εικόνα 84: Τέχνη στο στρατόπεδο Καρατάσιου	125
Εικόνα 85: Τέχνη στο στρατόπεδο Παύλου Μελά.....	125
Εικόνα 86: Τέχνη στο στρατόπεδο Κόδρα	125
Εικόνα 87: Ξύλινη κατασκευή 4.5 μέτρων.....	135
Εικόνα 88: Χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.....	135
Εικόνα 89: Πριν→ Στρατιωτική φυλακή	135
Εικόνα 90: Μετά→ Ξενοδοχείο Celica Hostel.....	135
Εικόνα 91: Πανό με αιτήματα των κατοίκων για τα στρατόπεδα	136

Πίνακες

Πίνακας 1: Ενδεικτικές εκδηλώσεις στο στρατόπεδο Κόδρα	82
Πίνακας 2: Ενδεικτικές εκδηλώσεις στο στρατόπεδο του Παύλου Μελά	95
Πίνακας 3: Ενδεικτικές εκδηλώσεις στο στρατόπεδο Καρατάσιου	105
Πίνακας 4: Ανάλυση SWOT	131
Πίνακας 5: Παραδείγματα επανάχρησης στο εξωτερικό	135

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1: Αναλογία Χώρων Πρασίνου	71
Διάγραμμα 2: Ερωτηματολόγιο	110
Διάγραμμα 3: Ερωτηματολόγιο	111
Διάγραμμα 4: Ερωτηματολόγιο	111
Διάγραμμα 5: Ερωτηματολόγιο	112
Διάγραμμα 6: Ερωτηματολόγιο	112
Διάγραμμα 7: Ερωτηματολόγιο	113
Διάγραμμα 8: Ερωτηματολόγιο	113
Διάγραμμα 9: Ερωτηματολόγιο	114
Διάγραμμα 10: Ερωτηματολόγιο	114
Διάγραμμα 11: Ερωτηματολόγιο	115
Διάγραμμα 12: Ερωτηματολόγιο	115
Διάγραμμα 13: Ερωτηματολόγιο	116
Διάγραμμα 14: Ερωτηματολόγιο	117

Χάρτες

Χάρτης 1: Πόλεις που συμμετέχουν στο πρόγραμμα ASCEND	37
Χάρτης 2: Εγκαταστάσεις στο χώρο του πρώην στρατοπέδου	54
Χάρτης 3: Το Δυτικό Τόξο της Θεσσαλονίκης	68